

KULTURA I NATURA

Społeczności lokalne dla dziedzictwa:
dobre praktyki w Europie Środkowej

CULTURE AND NATURE

Local communities for heritage:
good practices in Central Europe

Publikacja pokonferencyjna
Conference proceedings

Kraków – Cieszyn 2023

Autorzy i autorki tekstów | Authors:

Monika Banach, Konrad Budzyński, Jadwiga Budzyńska, Zuzana Burdová, Małgorzata Chyczyńska, Grażyna Chyra (wywiad | interview), Agata Fogler, Yvonna Gaillyová, Alicja Gniazdowska, Katarzyna Hełpa-Liszkowska, Igor Iwaszko, Bogdan Kasperek, Dorota Kozakiewicz-Brol, Marcin Lipski, Magdalena Marczakiewicz, Magdalena Młodzianowska-Chilmon, Katarzyna Paterek, Joanna Pawluśkiewicz, Dorota Pędziwiatr, Magdalena Polańska, Bogusław Pyzocha, Danuta Rączka-Vargas, Waldemar Rudyk, Aivar Ruukel (wywiad | interview), Teresa Rysztak, Katarzyna Szczęśniak, Tomasz Szwałek, Sofija Todorovic, Alicja Włodarska, Anna Woźniak-Lubaś, Katalin Varga, Renata Zalewska, Dominika Zaręba, Elżbieta Ząbczyńska, Irena Zguda

Redakcja | Editing:

Dominika Zaręba (wersja polska | Polish version)
Piotr Szmigielski (wersja angielska | English version)

Tłumaczenie | Translation:

Piotr Szmigielski

Współpraca | Cooperation:

Katarzyna Szczęśniak

Korekta i redakcja | Proofreading and editing:

Barbara Gąsiorowska

Opracowanie graficzne | Graphic design:

Karolina Gościński, muamua design

Zdjęcia | Photos:

archiwa organizacji i autorów | Organizations' and authors' archives

Zdjęcie na okładce | Cover photo:

Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „OLZA” | “OLZA” Association for Development and Regional Cooperation

Wydawca | Publisher:

Fundusz Partnerstwa, 2023

Produkcja | Production

www.reqlama.pl

ISBN: 978-83-958359-7-1

Iceland
Liechtenstein
Norway grants

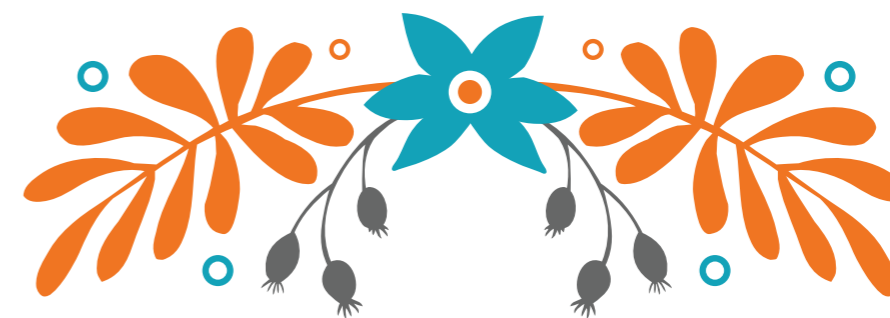

Publikacja została wydana w ramach projektu „Reclaim our Civil Space!” („Odzyskajmy naszą obywatelską przestrzeń!”), w którym uczestniczą organizacje z Polski, Węgier, Słowacji, Czech, Rumunii, Bułgarii, Serbii oraz Norwegii. Projekt korzysta z dotacji w wysokości 1,8 mln EUR od Islandii, Liechtensteinu i Norwegii za pośrednictwem Funduszu Grantów EOG i Norweskiego Funduszu Współpracy Regionalnej.

These conference proceedings were published as part of the „Reclaim our Civil Space!” project, which involves a consortium of organizations from Poland, Hungary, Slovakia, the Czech Republic, Romania, Bulgaria, Serbia and Norway. The project is made possible thanks to a 1.8 mln EUR grant from Iceland, Liechtenstein and Norway as part of the EEA and Norway Grants Fund for Regional Cooperation.

Projekt jest realizowany przez: | The project is implemented by:**Koordynator projektu w Polsce: | Project coordinator in Poland:**

<https://civilspace.eu>
www.funduszpartnerstwa.pl

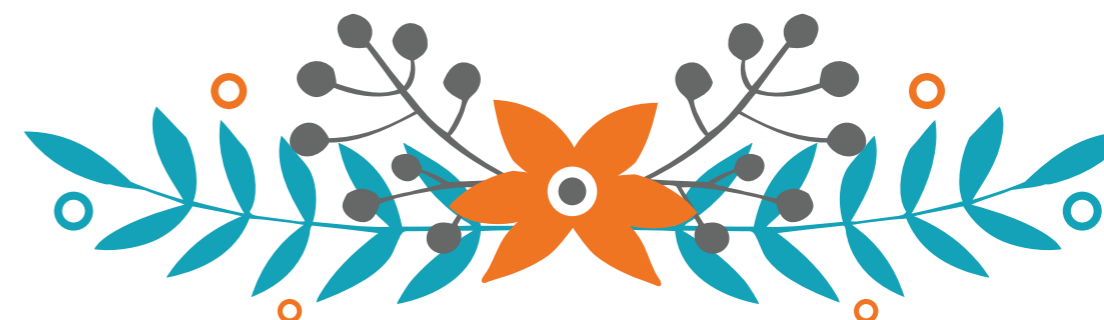

KULTURA I NATURA

Spółeczności lokalne dla dziedzictwa:
dobre praktyki w Europie Środkowej

CULTURE AND NATURE

Local communities for heritage:
good practices in Central Europe

Publikacja pokonferencyjna Conference proceedings

Pod redakcją: Dominiki Zaręby i Piotra Szmigielskiego
Edited by: Dominika Zaręba, Piotr Szmigielski

Kraków – Cieszyn 2023

Spis treści | Table of contents

I. Wprowadzenie	4	I. Introduction
II. Dobre praktyki w Europie Środkowej	7	II. Good practices in Central Europe
1. Republika Czeska: Hostětín – 30 lat na drodze do zrównoważonego rozwoju i neutralności klimatycznej <i>Yvonna Gaillyová</i>	8	1. Czech Republic: Hostětín – 30 years on the way to sustainability and climate neutrality <i>Yvonna Gaillyová</i>
2. Polska – Republika Czeska: Dobre praktyki na rzecz dziedzictwa w Euroregionie Śląsk Cieszyński: Żelazny Szlak Rowerowy i Cieszyński Szlak Wina <i>Bogdan Kasperek, Marcin Lipski</i>	12	2. Poland – Czech Republic: Good practices in heritage in the Cieszyn/Těšín Silesia Euroregion: the Iron Bike Trail and the Cieszyn Wine Trail <i>Bogdan Kasperek, Marcin Lipski</i>
>> Szlaki Greenways <i>Dominika Zaręba</i>	18/19	>> Greenways <i>Dominika Zaręba</i>
3. Słowacja: Połoniny – niesamowicie prawdziwe <i>Zuzana Burdová</i>	20	3. Slovakia: Poloniny – incredibly real <i>Zuzana Burdová</i>
>> Współpraca transgraniczna w Karpatach	23	>> Cross-border cooperation in the Carpathians
4. Polska – Słowacja – Ukraina: Ekomuzea Karpackie: przykład inicjatyw społecznych dla dziedzictwa wokół Szlaku Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie <i>Bogusław Pyzocha</i>	25	4. Poland – Slovakia – Ukraine: Carpathian Eco-Museums: an example of community initiatives for heritage around the Green Bike Eastern Carpathians Greenway <i>Bogusław Pyzocha</i>
>> Międzynarodowy Szlak Dziedzictwa Przyrodniczo-Kulturowego Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie	27	>> Green Bike International Natural and Cultural Heritage Trail – East Carpathians Greenway
5. Estonia: Pięć pór roku w Parku Narodowym Soomaa – Wywiad z Aivarem Ruukelem, liderem ekoturystyki w Estonii <i>Aivar Ruukel, Dominika Zaręba</i>	28	5. Estonia: Five seasons at the Soomaa National Park – Interview with Aivar Ruukel, ecotourism leader in Estonia <i>Aivar Ruukel, Dominika Zaręba</i>
6. Węgry: Zagrożone Zakole Dunaju: szybki, szkodliwy dla środowiska zysk kontra zrównoważone zarządzanie oparte na naszym dziedzictwie kulturowym i przyrodniczym <i>Katalin Varga</i>	38	6. Hungary: Danube Bend under threat: quick, environmentally damaging profit versus sustainable management based on our cultural and natural heritage <i>Katalin Varga</i>
7. Serbia: Zaangażowanie młodzieży w przezwyciężanie dziedzictwa przeszłości <i>Sofija Todorović</i>	42	7. Serbia: Youth Involvement in overcoming the legacy of the past <i>Sofija Todorović</i>
>> „Prawdy zaprzeczane”, konferencja w Belgradzie	43/44	>> “Truths that are denied” Conference in Belgrade
III. Dobre praktyki w Polsce	45	III. Good practices in Poland
1. Poznań: Kobiety i międzypokoleniowe inicjatywy oddolne jako forma zachowania dziedzictwa kulturowego <i>Katarzyna Helpa-Liszkowska</i>	46	1. Poznań: Intergenerational and women’s grassroots initiatives as a form of cultural heritage preservation <i>Katarzyna Helpa-Liszkowska</i>
>> Kobiety – lokalne liderki w swoich społecznościach <i>Dominika Zaręba</i>	49	>> Women – local leaders in their communities <i>Dominika Zaręba</i>
2. Toruń: 100 lat kobiet Torunia w rocznicę powrotu Torunia do wolnej Polski <i>Alicja Włodarska</i>	50	2. Toruń: A century of the women of Toruń on the anniversary of its return to a free Poland <i>Alicja Włodarska</i>

3. Wrocław: Made in Brochów <i>Magdalena Młodzianowska-Chilmon, Agata Fogler, Dorota Kozakiewicz-Brol</i>	53	3. Wrocław: Made in Brochów <i>Magdalena Młodzianowska-Chilmon, Agata Fogler, Dorota Kozakiewicz-Brol</i>
4. Poznań: Tkanie relacji sąsiedzkich i odkrywanie historii lokalnych w Schronie Kultury Europa <i>Tomasz Szwałek</i>	56	4. Poznań: weaving neighbors and neighborhoods and discovering local stories and histories at the Europa Culture Shelter <i>Tomasz Szwałek</i>
5. Radom: Najbardziej historyczny mural w Radomiu <i>Jadwiga Budzyńska, Konrad Budzyński</i>	59	5. Radom: The most historic mural in Radom <i>Jadwiga Budzyńska, Konrad Budzyński</i>
6. Warszawa: Wita was dzielnica bardzo zła – Szmulowizna <i>Monika Banach</i>	63	6. Warsaw: Welcome to a very bad district – Szmulowizna <i>Monika Banach</i>
7. Pabianice: Czeladnik to brzmi dumnie <i>Dorota Pędziwiatr</i>	66	7. Pabianice: Journeyman sounds proud <i>Dorota Pędziwiatr</i>
8. Postomino: Przejechali... z Pieńkowa do Sydney. Seniorze uwierz w siebie. Masz głos! <i>Teresa Rysztak</i>	69	8. Postomino: They traveled... from Pieńkowo to Sydney. Senior, believe in yourself. You have a voice! <i>Teresa Rysztak</i>
9. Chojno: Dylu, dylu na badylu – muzyczne tradycje Chazów Późnych <i>Alicja Gniazdowska</i>	72	9. Chojno: Dylu, dylu na badylu – musical traditions of the Hazaki ethnic group <i>Alicja Gniazdowska</i>
10. Kasinka Mała: Zagórzańska przygoda z gliną <i>Elżbieta Ząbczyńska</i>	75	10. Kasinka Mała: Zagórze’s adventure with clay <i>Elżbieta Ząbczyńska</i>
>> Zagórzańskie Dziedziny <i>Magdalena Polańska</i>	76	>> Zagórze Hamlets <i>Magdalena Polańska</i>
11. Chełmek: Przemsza – opowieść o utopcach, galarach i minionych czasach <i>Waldemar Rudyk</i>	79	11. Chełmek: Przemsza – a tale of water spirits, barges and times gone by <i>Waldemar Rudyk</i>
12. Lanckorona: Bliska sercu Lanckorona w „Kurierze Lanckorońskim” <i>Małgorzata Chyczyńska, Irena Zguda</i>	82	12. Lanckorona: Lanckorona dear to the heart in the “Kurier Lanckoroński” quarterly <i>Małgorzata Chyczyńska, Irena Zguda</i>
>> Dolibuk – lanckoroński krasnoludek i bajkopisarz <i>Dominika Zaręba</i>	85/86	>> Dolibuk – Lanckorona’s dwarf and storyteller <i>Dominika Zaręba</i>
13. Teremiski: Dom Przyrody i Kultury w Puszczy Białowieskiej <i>Katarzyna Paterek, Joanna Pawluśkiewicz</i>	87	13. Teremiski: House of Nature and Culture in the Białowieża Forest <i>Katarzyna Paterek, Joanna Pawluśkiewicz</i>
>> O edukacji przyrodniczej opowiada Grażyna Chyra, przewodniczka po Białowieskim Parku Narodowym i Puszczy Białowieskiej.	92	>> Grażyna Chyra, nature guide at Białowieża National Park and Białowieża Forest, talks about environmental education.
14. Otoczenie Biebrzańskiego Parku Narodowego: Blisko mnie też jest ciekawie <i>Magdalena Marczakiewicz, Danuta Rączka-Vargas, Renata Zalewska, Igor Iwaszko</i>	96	14. The surroundings of the Biebrza National Park: Right next door is interesting, too <i>Magdalena Marczakiewicz, Danuta Rączka-Vargas, Renata Zalewska, Igor Iwaszko</i>
>> Kultura i Natura <i>Dominika Zaręba</i>	100/101	>> Culture and Nature <i>Dominika Zaręba</i>
IV. Akademia Partnerstwa <i>Anna Woźniak-Lubaś, Dominika Zaręba</i>	102	IV. Partnership Academy <i>Anna Woźniak-Lubaś, Dominika Zaręba</i>
V. Deklaracja „Kultura i Natura” Deklaracja o roli ekoturystyki w ochronie i zachowaniu dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego	123	V. “Culture and Nature” Declaration Declaration about the role of ecotourism in protecting and preserving natural and cultural heritage
Załącznik Kodeks przyjaznych wydarzeń Akademii Partnerstwa	128	Annex The Partnership Academy’s Code of Conduct

I. WPROWADZENIE | INTRODUCTION

Kultura i Natura | Culture and Nature

Niniejsza publikacja powstała w ramach międzynarodowej konferencji pt. „KULTURA I NATURA. Społeczności lokalne dla dziedzictwa: dobre praktyki w Europie Środkowej”, zorganizowanej 29 marca 2023 roku w Zamku Cieszyn. Idea Kultury i Natury została zaczerpnięta z dzieła pt. „Kultura a natura” z 1913 roku autorstwa **Jana Gwalberta Pawlikowskiego** (1860–1939), wybitnego publicyisty, ekonomisty i polityka, jednego z prekursorów ochrony przyrody w Polsce. Wybierając miejsce konferencji, uznaliśmy, że w Cieszynie i na Śląsku Cieszyńskim wspaniale łączą się idee Kultury i Natury, a region inspirował do działań na rzecz ochrony dziedzictwa i rozwoju ekoturystyki.

W wydarzeniu wzięło udział ponad 50 przedstawicieli i przedstawicielek organizacji społecznych, samorządów i przedsiębiorców z Euroregionu Śląska Cieszyńskiego, Krainy Górnej Odry i całej Polski (członkowie i członkinie Akademii Partnerstwa) oraz Europy Środkowej – Czech, Słowacji, Węgier, Serbii i Ukrainy. Program obejmował wykłady, wywiady i debaty z ciekawymi, inspirującymi osobami – twórcami i twórczyniami wyjątkowych pomysłów i projektów. Efektem konferencji było podpisanie środkowoeuropejskiej

This publication is part of the “**Culture and Nature. Local communities for heritage: good practices from Central Europe**” conference held at Cieszyn Castle on March 29th, 2023. The idea of **Culture and Nature** was taken from Jan Gwalbert Pawlikowski’s 1913 conservation classic “Culture and Nature”. **Jan Gwalbert Pawlikowski** (1860–1939) was an acclaimed publicist, economist and politician and one of the precursors of environmental protection in Poland. We decided on hosting the conference in Cieszyn and the Cieszyn/Těšín Silesia Euroregion because the city and the region brilliantly bring together the two ideas of Culture and Nature; the region has been an inspiration for many to protect heritage and develop ecotourism.

The conference brought together more than 50 community leaders representing civil society organizations, local government and business from the Cieszyn/Těšín Silesia region, the Land of the Upper Oder, other parts of Poland (graduates of the Partnership Academy) and Central Europe – Czech Republic, Slovakia, Hungary, Serbia and Ukraine. The extensive program included presentations, interviews and debates with engaging and inspiring

Deklaracji „Kultura i Natura – o roli turystyki zrównoważonej w ochronie i zachowaniu dziedzictwa” oraz Deklaracji o współpracy Cieszyńskiego Szlaku Wina w ramach sieci Greenways. Konferencji towarzyszył ekowycieczny studyjny po regionie Śląska Cieszyńskiego oraz gminach Godów i Jastrzębie-Zdrój. Jego program obejmował spotkania z liderami i liderkami inicjatyw na rzecz lokalnego dziedzictwa, takich jak: Żelazny Szlak Rowerowy, przystań kajakowa Szymańcówka w Jastrzębiu-Zdroju, Dom Przyrodnika w Hażlachu oraz Cieszyński Szlak Wina z jego centrum w pałacu w Kończycach Wielkich.

Wydawnictwo pokonferencyjne przedstawia dobre praktyki na rzecz dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego w małych ojczyznach. Opowiada o dziedzictwie jako unikatowej wartości dla lokalnych społeczności. Prezentuje inspirujące przykłady z Europy Środkowej, Polski i transgranicznego regionu Śląska Cieszyńskiego. Opowiada o sposobach interpretacji i zachowania dziedzictwa miejsca oraz rozwoju ekoturystyki. Zwraca także uwagę na udział kobiet – liderki w wykorzystywaniu dziedzictwa do rozwoju lokalnego, podnoszeniu jakości życia oraz uwrażliwianiu na piękno tkwiące w kulturze, naturze i krajobrazie.

Zapraszamy do lektury!

*W imieniu organizatorów i partnerów:
Dominika Zaręba, Anna Woźniak-Lubaś
i Bogdan Kasperek*

*On behalf of the conference organizers
and project partnership:
Dominika Zaręba, Anna Woźniak-Lubaś
and Bogdan Kasperek*

Organizatorzy: Fundusz Partnerstwa i Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „OLZA”
Organizers: Partnership Fund and the “OLZA” Association of Regional Development and Cooperation

Partnerzy: Stowarzyszenie Greenways Polska, Żelazny Szlak Rowerowy i Cieszyński Szlak Wina
Partners: Greenways Poland Association, Iron Bike Trail and Cieszyn Wine Trail

speakers responsible for innovative approaches and schemes for heritage-friendly community development. The conference concluded with the signing of the Declaration about the role of ecotourism in protecting and preserving natural and cultural heritage and the Declaration of cooperation of the Cieszyn Wine Trail on the Greenway network. One of the highlights of the conference was an eco study tour of the Cieszyn/Těšín Silesia region and the municipalities of Godów and Jastrzębie-Zdrój. The study tour program consisted of meeting local leaders and discovering local heritage initiatives including: the Iron Bike Trail, the Szymańcówka kayak dock in Jastrzębie-Zdrój, The Naturalist’s Home in Hażlach and the Cieszyn Wine Trail with its headquarters at the castle in Kończycach Wielkie.

The conference proceedings provide a broad sampling of local good practices in cultural and natural heritage protection. They are a collection of inspiring stories of how heritage represents an enduring value for our communities, with examples from Central Europe, Poland and the transnational region of Cieszyn/Těšín Silesia. The topics covered include approaches to heritage interpretation and protection, development of ecotourism, the role of women leaders in using heritage to drive local development, improve livelihoods and make us all more sensitive and appreciative of the beauty that lies in culture, nature and landscape.

We hope you enjoy the read!

Ekoturystyka | Ecotourism

Dominika Zaręba

Ekoturystyka to styl podróżowania bliskiego naturze, aktywny i poznawczy. To odkrywanie miejsc wyróżniających się bogactwem przyrody, pięknym krajobrazem i niepowtarzalną kulturą. Styl aktywnego i dogłębnego zwiedzania miejsc cennych przyrodniczo jest pewnego rodzaju powrotem do tradycji podróżowania i pieszych wędrówek zapoczątkowanych już ponad sto lat temu. „Pierwowzorami” polskich ekoturystów i ekoturystek są nasi pierwsi krajoznawcy, miłośnicy gór, popularyzatorzy ochrony przyrody oraz pionierzy głębokiej turystyki, tacy jak: Hugo Zapałowicz, Jan Gwalbert Pawlikowski, Mieczysław Orłowicz, Władysław Szafer i inni.

Ekoturysta i ekoturystka odwiedzają miejsca wyróżniające się bogactwem przyrody, pięknym krajobrazem i unikatową kulturą. Smakują kuchni regionalnej, pamiątki i produkty wytwarzane lokalnie kupują na targach i w małych sklepikach, poznają zwyczaje i tradycje, odkrywają klimat miejsca... są zainteresowani odwiedzanym regionem, jego historią, dziedzictwem, przyrodą. Wsłuchują się w opowieści ludzi, szanują miejscowe zwyczaje i mieszkańców. Uczestniczą w imprezach kulturalnych i artystycznych. Spacerują, jeżdżą na rowerze, poszukują bliskiego kontaktu z przyrodą.

Ecotourism is an active way of traveling that's close to nature and driven by the desire to explore and learn. It is all about discovering places that stand out because of the abundance of nature, the beauty of landscape and unforgettable heritage. This active and immersive way of getting to know areas of outstanding natural value in a way hearkens back to the tradition of traveling and journeys on foot which started more than a century ago. The forerunners of the Polish ecotourism movement, people like Hugo Zapałowicz, Jan Gwalbert Pawlikowski, Mieczysław Orłowicz, Władysław Szafer and others, were also our first local historians, mountaineers, nature guides who made a distinguished contribution to protecting and popularizing nature and pioneering deep tourism.

The quintessential ecotourist seeks out places with outstanding natural value, beautiful landscapes and unique culture. Ecotourists explore the taste of local cuisine, buy locally made souvenirs and locally grown produce at fairs and family-owned stores and have a keen interest in getting to know local traditions and practices and so are naturally drawn to all manner of cultural and art events. In essence the ecotourists want to get an all-around feel of the place they are in: its history, heritage, nature, best explored on foot or by bike. But even beyond that, ecotourists are all about listening to locals, hearing their stories and appreciating and respecting their traditions and who they are. They want to be close to nature and close to the communities they visit.

II. DOBRE PRAKTYKI W EUROPIE ŚRODKOWEJ | GOOD PRACTICES IN CENTRAL EUROPE

Republika Czeska | Czech Republic

Hostětín – 30 lat na drodze do zrównoważonego rozwoju i neutralności klimatycznej

Hostětín – 30 years on the way to sustainability and climate neutrality

Yvonna Gaillyová
Instytut Ekologiczny Veronica
Ecological Institute Veronica

Wieś Hostětín, licząca 240 mieszkańców i mieszkańek, położona jest w północnej części Chronionego Obszaru Krajobrazowego Białe Karpaty (Chráněná krajinná oblast Bílé Karpaty), od 1996 roku stanowiącego Rezerwat Biosfery UNESCO. Od początku lat 90. XX wieku wdrożono tu wiele projektów środowiskowych, będących wynikiem wspólnych wysiłków gminy Hostětín, Instytutu Ekologicznego Veronica oraz innych partnerów regionalnych, krajowych i międzynarodowych. Projekty te pomagają chronić środowisko, a także zwiększają zatrudnienie we wsi. Dzięki nim pieniądze wydane na energię, żywność i usługi pozostają w lokalnej gospodarce i pomagają ją wzmocnić. Podczas ich realizacji ważne było oszczędzanie energii, wykorzystanie lokalnych zasobów i odnawialnych źródeł energii (szczególnie takich jak słońce i biomasa) oraz technologii przyjaznych środowisku.

Wdrożenia środowiskowe

Od 1996 roku w Hostětínie działa pierwsza na wschodnich Morawach trzcinowa oczyszczalnia ścieków. Tworzy ją sztuczny teren podmokły, na którym występują pospolite rośliny bagienne. Ścieki są oczyszczane głównie przez bakterie żyjące na korzeniach tych roślin, rozkładające odpady organiczne. Są one w stanie oczyścić ścieki równie skutecznie, jak klasyczne oczyszczalnie. Niedawno, wiosną 2023 roku, przeprowadzono generalny remont oczyszczalni trzcinowej, dzięki któremu obiekt spełnia wszystkie aktualne wymagania.

Od 2000 roku funkcjonuje tu centralna ciepłownia miejska. Kocioł spala rocznie 500-600 ton zrębków i odpadów drzewnych z pobliskich lasów i tartaków. Ponad 80% domów w Hostětínie jest podłączonych do komunalnego systemu ciepłowniczego. Projekt ten był realizowany w ramach jednego

The village of Hostětín with 240 inhabitants is located in the northern part of the White Carpathians Landscape Protected Area (Chráněná krajinná oblast Bílé Karpaty), a UNESCO Biosphere Reserve since 1996. Since the beginning of the 1990s, many environmental projects have taken place here as a result of collaborative efforts involving the village of Hostětín, the Ecological Institute Veronica, and other regional, state, and international partners. These projects have helped protect the environment, but they have also added new jobs in the community. Money spent on energy, food, and services is circulated back into the local economy and helps strengthen it. A key feature of these endeavors has been the use of local resources, energy conservation, renewable sources of energy (particularly solar and biomass) as well as environmentally-friendly technologies.

Environmental investment projects

Since 1996, Hostětín has been home to the first reed-bed sewage treatment plant in eastern Moravia. It is essentially an artificial wetland containing common wetland plants. Wastewater is treated primarily by the bacteria that live on the roots of these plants, which break down organic waste. They are capable of cleaning wastewater as effectively as classic wastewater treatment plants. Recently, in spring 2023, the reed-bed sewage treatment plant was completely renovated and meets all current requirements with regard to the technology.

Since 2000, Hostětín has had a central municipal heating plant. The boiler burns 500-600 tons per year of wood chips and waste wood sourced from nearby woods and sawmills. More than 80% of homes in Hostětín are connected to the heating plant distribution system. This major

z międzynarodowych mechanizmów ograniczających emisję CO₂. Uzupełnieniem inwestycji było docieplanie domów, które mieszkańcy wykonywali sukcesywnie na własny koszt. Dzięki tym przedsięwzięciom opłaty paliwowe nie obciążają regionalnej gospodarki, tak jak dzieje się w przypadku korzystania z paliw kopalnych (węгля czy gazu) do produkcji energii, ale zostają w gminie i u lokalnych przedsiębiorców. Dodatkową korzyścią jest czyste powietrze, którego jakość znacznie się poprawiła.

Odnowiono także system oświetlenia publicznego, instalując najnowocześniejsze oprawy oświetleniowe, które co najmniej o jedną czwartą zmniejszają zużycie energii i skutecznie eliminują zanieczyszczenie światłem.

Ekologiczny sok jabłkowy

Słynny organiczny sok jabłkowy i syropy ziołowe z Hostětína produkowane są w lokalnej tłoczni soków. Ponad 95% wytwarzanych tutaj produktów ma certyfikat żywności ekologicznej, który gwarantuje, że do produkcji soku z wysokiej jakości jabłek stosowane są wyłącznie zatwierdzone metody przetwarzania, a jabłka pochodzą w dużej mierze od rolników ekologicznych z Białych Karpat. Na dziewięciu budynkach we wsi zainstalowano duże kolektory słoneczne, które służą do podgrzewania wody w tłoczni soków oraz w Centrum Veronica. Na budynku fabryki soków zamontowane są panele fotowoltaiczne, które wytwarzają energię elektryczną. Na terenie obok ciepłowni oraz na dachach kilku prywatnych domów we wsi znajduje się także elektrownia fotowoltaiczna.

investment was possible thanks to the support of one of the international mechanisms for reducing CO₂ emissions. The investment in the heating plant has been complemented by thermal insulation of houses which the residents have been installing gradually at their own expense. The fuel payments do not leave the regional economy, as they would for coal, gas or electricity, but go instead back to the municipality and local businesses. An additional benefit is improved air quality; the air is much cleaner than in the past.

The public lighting system was refurbished by installing state-of-the-art light fixtures that reduce energy consumption by at least a quarter and which have effectively eliminated light pollution.

Organic apple juice

Hostětín's famous organic apple juice and organic herbal syrups are made in the local juicing plant. More than 95% of the products made here are certified organic. Organic certification guarantees that only approved processing methods are used to make juice from high-quality apples. These apples are largely sourced from organic farmers from the White Carpathians. Solar collectors are in operation in nine buildings in the village; meanwhile, large solar thermal collectors are used to heat water in the juicing plant and in the Veronica Center. Photovoltaic panels are installed on the juicing plant for the generation of electricity. There is also a photovoltaic power plant on the grounds near the heating plant and on the roofs of several private homes in the village.

Edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju

Projekty, które powstały w Hostětínie, stworzyły idealne środowisko do edukacji ludzi w zakresie zrównoważonego rozwoju. Wyjątkowa koncentracja działań proekologicznych we wsi i wieloletnia praca ze społecznością lokalną stanowią podstawę programów edukacyjnych Centrum Veronica. Unikalna infrastruktura sprawia, że ludzie nie uczą się na podstawie modeli, ale rzeczywistych realizacji. Edukacja tutaj jest naprawdę praktyczna. W poszukiwaniu inspiracji do Hostětína przyjeżdżają zarówno eksperci i ekspertki, jak i obywatele i obywatelki z Czech i zagranicy.

Centrum szkoleniowe Veronica zostało wybudowane w 2006 roku jako pierwszy obiekt użyteczności publicznej w Czechach spełniający standardy domu pasywnego. Znajdują się w nim sale konferencyjne oraz ekologiczny dom gościnny. Jest to także budynek demonstracyjny, pokazujący różne zasady budownictwa ekologicznego. Dzięki ekopensjonatowi każdy może doświadczyć, jak wygląda życie w domu pasywnym.

Edukacja praktyczna odbywa się także w sadzie i ogrodzie naturalnym otaczającym ośrodek. Długoterminowy cel stanowiło utworzenie sadu pokazowego ze ścieżką edukacyjną, w którym prowadzone są ciekawe zajęcia terenowe, włączające społeczność w ochronę tradycyjnych odmian owoców oraz przywracanie ekstensywnie uprawianych sadów ekologicznych.

Ścieżka dydaktyczna „Naokolo Hostětína” została zbudowana przy wykorzystaniu nowoczesnych metod interpretacji lokalnego dziedzictwa. Drewniane rzeźby nawiązujące do tradycyjnego krajobrazu Białych Karpat, z mozaiką pól, ogrodów, sadów, łąk i lasów liściastych, można spotkać w punktach widokowych, przy studniach oraz w miejscach związanych z lokalnymi legendami.

Education for sustainable development

The projects that have been created in Hostětín have produced an ideal environment for educating people about sustainable development. The exceptional concentration of environmental projects in the village and many years working with the public is the foundation behind the Veronica Center's educational programs. The unique infrastructure of the village means that locals are not taught using models, but on the basis of actual projects. Education here is truly “hands-on”. Both experts and members of the general public in search of inspiration come to Hostětín from the Czech Republic and abroad.

The Veronica seminar center was built in 2006 as the first public building in the Czech Republic to meet passive house standards. The building includes conference rooms and an eco-guesthouse. It is also a demonstration building, showing various types of green construction principles. Thanks to the eco-guesthouse, everyone can try out what living in a passive house is like.

Hands-on education also takes place in the orchard and natural garden surrounding the center. The long-term goal is to create a demonstration orchard, with an educational trail and fun activities, which will help get the public involved in preserving traditional varieties of fruit and in restoring extensively managed organic orchards in the landscape.

Wooden sculptures, echoing the traditional landscape of the White Carpathians with its mosaic of fields, gardens, orchards, meadows, and deciduous forests, are to be found at look-out points, by wells, and in places connected to local legends. An educational trail named “Around Hostětín” was built using modern methods for interpreting local heritage.

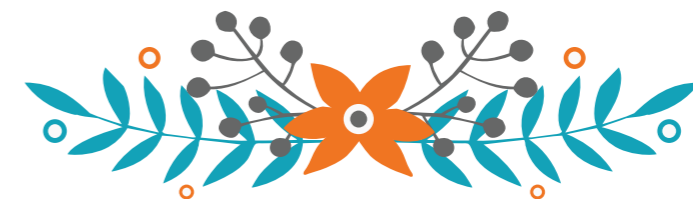

Poszukiwanie zrównoważonych rozwiązań problemów lokalnych

Modelowe projekty realizowane w Hostětínie nie były planowane na zewnątrz. Powstawały naturalnie, w procesie poszukiwania zrównoważonych rozwiązań problemów lokalnych. Ich wspólnym mianownikiem była współpraca wsi z sektorem non-profit oraz wykorzystanie przede wszystkim doświadczeń zagranicznych. W rezultacie ten zintegrowany system projektów w Hostětínie pomaga pokazać, jak zrównoważone osiedla ludzkie mogą wyglądać w przyszłości.

Searching for balanced solutions to local issues

The model projects in Hostětín were not planned from the outside. They were created naturally in the process of searching for balanced solutions to local issues. The common denominator in all of these projects was collaboration between the village and the nonprofit sector and making the best use of primarily foreign experience. The resulting integrated system of projects in Hostětín helps demonstrate how sustainable human settlements may look like in the future.

veronica
EKOLOGICKÝ INSTITUT

Partnerzy: Gmina Hostětín, Instytut Ekologiczny Veronica, wielu krajowych i międzynarodowych partnerów – prywatnych i publicznych
Partners: Municipality of Hostětín and Ecological Institute Veronica, many national and international partners – private and public

Zdjęcia: Instytut Ekologiczny Veronica, Moštárna Hostětín s.r.o. | Photos: Ecological Institute Veronica, Moštárna Hostětín s.r.o.

Więcej informacji: | More information:

www.veronica.cz, <https://hostetin.veronica.cz>, https://hostetin.veronica.cz/sites/default/files/model_projects_of_hostetin.pdf,
<https://mostarna.bio>

Polska – Republika Czeska | Poland – Czech Republic

Dobre praktyki na rzecz dziedzictwa w Euroregionie Śląsk Cieszyński: Żelazny Szlak Rowerowy i Cieszyński Szlak Wina

Good practices for heritage in the Cieszyn/Těšín Silesia Euroregion: Iron Bike Trail and Cieszyn Wine Trail

Marcin Lipski

Stowarzyszenie Cieszyński Szlak Wina,
Pałac w Kończycach Wielkich
Cieszyn Wine Trail Association,
Palace in Kończyce Wielkie

Bogdan Kasperek

Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy
Regionalnej „OLZA”, Cieszyn
**“OLZA” Association for Development
and Regional Cooperation, Cieszyn**

Pomysł na Żelazny Szlak Rowerowy zrodził się z chęci wykorzystania wyłączonych z użytku linii kolejowych, a problem, jaki stanowiły zdegradowane trakty, zmieniono w transgraniczny produkt turystyczny. Unikatowa pętla łączy pięć gmin i miast po obu stronach granicy – po polskiej stronie przebiega przez tereny Jastrzębia-Zdroju, Zebrzydowic i Godowa, a po stronie czeskiej: Karwiny i Piotrowic koło Karwiny. Stworzenie trasy zapewniającej dostęp do bogatego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego pogranicza, w oparciu o partnerstwo pięciu samorządów działających w ramach Euroregionu Śląsk Cieszyński, było główną ideą twórców Szlaku. Zrównoważony produkt turystyczny nawiązuje do tradycji C.K. historycznej Uprzywilejowanej Kolei Północnej Cesarza Ferdynanda z połowy XIX wieku, łączącej Wiedeń z Krakowem. Idea Greenway wspiera rozwój zrównoważonej turystyki, mając na celu ochronę środowiska i bogatego dziedzictwa regionu.

The idea for the Iron Bike Trail first came about because of the eagerness to find a use for decommissioned railway lines, and the end result was that the original issue of what to do with unused and degraded railway lines turned into a cross-border tourist product. The unique trail loop connects five municipalities and towns on both sides of the border - on the Polish side, it runs through the area of Jastrzębie-Zdrój, Zebrzydowice and Godów, while on the Czech side it passes through Karviná and Petrovice u Karviné. Creating a cross-border rails-to-trails tourist product which provides access to the rich natural and cultural heritage of the borderlands, and which is based on a partnership of five local governments within the Cieszyn/Těšín Silesia Euroregion, was the main idea behind the Trail itself. A sustainable tourism product like this one actually has a link to a historical tradition, namely that of the Austro-Hungarian Empire and the historical Emperor Ferdinand Northern Railway built

Widokowa trasa pogranicza

Żelazny Szlak Rowerowy to 55 km przygody – widokowa trasa pozwala znaleźć wytchnienie w otoczeniu natury, wiedzie przez urokliwe zakątki, przybliża historię kolei oraz bogactwo przyrodnicze i kulturowe pogranicza, a równocześnie umożliwia bezpieczne przemieszczanie się między połączonymi nią miejscowościami. Do wyboru są dwie pętle: główna, o długości 55 km, i alternatywna, licząca 42 km. Obie powstały w wyniku realizacji dwóch transgranicznych projektów – Żelazny Szlak Rowerowy oraz Rowerem po Żelaznym Szlaku, dofinansowanych z Unii Europejskiej, w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Programu INTERREG V-A Republika Czeska-Polska.

Wzdłuż trasy Żelaznego Szlaku Rowerowego znajdują się miejsca odpoczynkowe, wyposażone w infrastrukturę przyjazną rowerzystom – wiaty, ławki, stoliki, kosze na śmieci, stojaki na rowery, a sam Szlak, poza miejscami, gdzie jest prowadzony drogami publicznymi lub alejkami parkowymi, wyłączony jest z innego ruchu niż rowerowy.

Partnerstwo dla stworzenia transgranicznej marki

Mając na uwadze potrzebę zaangażowania polskich i czeskich podmiotów reprezentujących samorządy lokalne, Euroregion Śląsk Cieszyński, a także stowarzyszenia i fundacje branżowe na rzecz tworzenia i rozwoju transgranicznych szlaków rowerowych Greenways, Stowarzyszenie Greenways Polska, Nadace Partnerství, gmina Godów (w imieniu partnerów Szlaku), Regionální sdružení územní spolupráce Těšínského Slezska oraz Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „OLZA” wyraziły wolę nawiązania i rozwijania współpracy mającej na celu wzmocnienie potencjału przyrodniczego i kulturowego pogranicza. W efekcie podpisano „**Deklarację współpracy na rzecz tworzenia i rozwoju transgranicznych szlaków rowerowych**

in the mid-19th century, which connected Vienna and Kraków. The Greenway idea supports the development of sustainable tourism, aiming to protect the environment and the rich heritage of the region.

Scenic border route

The Iron Bike Trail is a 55 km-long adventure - the scenic route allows you to take a breather while surrounded by nature and many charming spots enroute. As you pedal away you learn about the history of the railway and the natural and cultural richness of the border, while at the same time you can travel safely between the towns connected by the trail. There are two loops to choose from: the main one, 55 km long, and the alternative one, 42 km long. Both loops of the Trail were created as a result of completing two cross-border projects - “Iron Bike Trail” and “Cycling along the Iron Bike Trail”, co-financed by the European Union as part of the European Regional Development Fund and the INTERREG V-A Czech Republic-Poland Program.

Along the route of the Iron Bike Trail, there are rest areas equipped with cyclist-friendly infrastructure - shelters, benches, tables, waste bins, bike racks, while the Trail itself, apart from places where it runs along public roads or park alleys, has a dedicated bike lane.

Partnership to create a cross-border brand

Bearing in mind the need to involve Polish and Czech entities representing local governments, the Cieszyn/Těšín Silesia Euroregion, as well as professional associations and foundations to create and expand cross-border Greenways bicycle routes, the Greenways Poland Association, Nadace Partnerství, Godów municipality (on behalf of the Trail Partners), Regionální sdružení územní spolupráce Těšínského Slezska and the “OLZA” Association for Development and

Greenways". Głównym celem tej współpracy jest szeroko rozumiane wsparcie tworzenia i rozwoju transgranicznych szlaków rowerowych Greenways, wzmocnienie działań na rzecz budowy transgranicznej marki Żelaznego Szlaku Rowerowego i działań zmierzających do włączenia go do systemu szlaków rowerowych Greenways oraz przekazanie metodologii i standardów tworzenia istniejących i powstających szlaków rowerowych Greenways w Euroregionie Śląsk Cieszyński, w szczególności zgodnie z zasadami Deklaracji z Lille o Zielonych Szlakach¹.

W lutym 2022 roku powstał wspólny plan komunikacji marketingowej. W kwietniu 2023 roku powołana została Rada Programowa Żelaznego Szlaku Rowerowego, w której zasiadają przedstawiciele wszystkich partnerów Szlaku oraz koordynatora, czyli Stowarzyszenia „OLZA”. Od lutego 2023 roku trwają prace nad stworzeniem oferty komercjalizacji Szlaku, w której uczestniczą przedsiębiorcy, partnerzy i koordynator Szlaku oraz eksperci z zakresu turystyki rowerowej.

Festiwal Żelaznego Szlaku Rowerowego

I Festiwal Żelaznego Szlaku Rowerowego odbył się w dniach 20–21 maja 2023 roku. Unikatowa impreza, planowana jako cykliczna, obejmuje szereg różnorodnych atrakcji na całym przebiegu Szlaku i angażuje wszystkich partnerów. Celem Festiwalu jest przyciągnięcie nowych turystów i turystek odwiedzających tę część pogranicza. Zaproszenie rowerzystów i rowerzystek na wspólny Festiwal po obu stronach granicy ma przyczynić się do przywrócenia harmonijnego ruchu turystycznego oraz wydłużenia sezonu rowerowego. Istotnym elementem działań jest także włączenie branży turystycznej do rozwoju i promocji Żelaznego Szlaku Rowerowego poprzez współuczestnictwo w Festiwalu. Degustacje, koncerty, występy i gry terenowe, składające się na program Festiwalu, promują

Regional Cooperation expressed their interest in developing and advancing cooperation aimed at strengthening the natural and cultural potential of the borderland. For this purpose, the aforementioned organizations signed a **“Declaration of cooperation to create and develop cross-border Greenways bicycle routes”**. The main goal of this collaborative endeavor is to support the creation and development of cross-border Greenways bicycle routes, bolster activities to build the cross-border brand of the Iron Bike Trail and boost efforts aimed at incorporating it in the Greenways bicycle trail system. A corollary aim is to transfer and spread the methodology and standards for creating existing and planned Greenway bike trails in the Cieszyn/Těšín Silesia Euroregion, in particular in accordance with the principles of the Lille Declaration towards a European Greenway Network².

In February 2022, a joint Marketing Communication Plan was created. In April 2023, the Program Council of the Iron Bike Trail was established, which consists of representatives of all the Trail Partners and the Trail Coordinator, i.e., the “OLZA” Association. Since February 2023, work has been underway to create a business-friendly offer for the trail, in which entrepreneurs, Partners and the Trail Coordinator as well as experts in the field of bicycle tourism have been participating.

Iron Bike Trail Festival

The 1st ever Iron Bike Trail Festival took place on May 20–21, 2023 as a unique, cyclical event covering a number of diverse attractions along the entire route of the Iron Bike Trail and involving all Partners. The aim of the Festival is to attract new tourists and create a balance in the number of visitors coming to this part of the borderlands. Inviting cyclists to a joint Trail Festival taking place on both sides of the border is meant to contribute to restoring harmony in the flow

¹ Lille Declaration towards an European Greenway Network, 2000; później Madrid Declaration for a European Green Network, European Greenways Association EGWA, 2010.

² Lille Declaration towards an European Greenway Network, 2000; confirmed and reinforced by the Madrid Declaration for a European Green Network, European Greenways Association EGWA, 2010.

bogactwo kulturowe, folklorystyczne, przyrodnicze i gastronomiczne pogranicza polsko-czeskiego oraz zachęcają uczestników do dalszego poznawania i eksplorowania regionu.

Obecnie Żelazny Szlak Rowerowy jest jedną z najbardziej rozpoznawalnych i najchętniej odwiedzanych tras w Polsce i na pograniczu polsko-czeskim. Umożliwia atrakcyjny sposób spędzania czasu rowerzystom i rowerzystkom o różnym stopniu zaawansowania. Szlak jest dobrze oceniany zarówno przez mieszkańców i mieszkanki regionu, jak i odwiedzających go turystów i turystki z obu stron granicy, a jednoznacznie pozytywne skojarzenia przekładają się na wizerunek całego regionu, w tym jego (dotąd) mniej atrakcyjnej turystycznie części.

of tourists and extending the bicycle season. An important element of the activities is also the involvement of the tourism industry in the development and promotion of the Iron Bike Trail by pitching in during the Festival. Food sampling, concerts, performances and outdoor games that make up the Festival program promote the richness and variety of culture, folklore, nature and cuisine found on the Polish–Czech border and entice visitors to dive deeper to learn and really explore the region.

Currently, the Iron Bike Trail is one of the most recognizable and most frequently visited trails in Poland and on the Polish–Czech border. It provides an attractive way to spend time for bikers, whatever their skill or fitness level. The trail is getting positive reviews and feedback from local residents as well as tourists visiting the region (on both sides of the border!), and this in turn translates directly to a positive image of the region, including an appreciation for its (until recently) lesser known and less attractive tourist destinations.

Partnerzy: gmina Godów (PL), miasto Jastrzębie-Zdrój (PL), miasto Karwina (CZ), gmina Piotrowice koło Karwiny (CZ), gmina Zebrzydowice (PL); koordynator: Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „OLZA” z siedzibą w Cieszynie | **Partners: Godów municipality (PL), the Town of Jastrzębie-Zdrój (PL), the Town of Karviná (CZ), the Petrovice u Karviné municipality (CZ), Zebrzydowice municipality (PL); Coordinator: “OLZA” Association for Development and Regional Cooperation based in Cieszyn**

Zdjęcia: Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „OLZA” | **Photos: “OLZA” Association for Development and Regional Cooperation**

Więcej informacji: | **More information:**

www.olza.pl, [fb.com/ZelaznySzlakRowerowyZelaznaCyklotrasa](https://www.facebook.com/ZelaznySzlakRowerowyZelaznaCyklotrasa), <https://www.instagram.com/zelaznyszlakrowerowyoficjalny/>, www.youtube.com/@ZelaznySzlakZeleznaCyklotrasa

Aplikację będącą mobilnym przewodnikiem turystycznym, który przybliży bogate transgraniczne dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe Szlaku można bezpłatnie pobrać w sklepach Google Play i App Store. | **The application, which is a mobile tourist guide that showcases the rich, cross-border natural and cultural heritage found on the trail, can be downloaded free of charge on Google Play and the App Store.**

Cieszyński Szlak Wina | Cieszyn Wine Trail

Marcin Lipski, Stowarzyszenie Cieszyński Szlak Wina, Pałac w Kończycach Wielkich | Cieszyn Wine Trail Association, Palace in Kończyce Wielkie

Stowarzyszenie Cieszyński Szlak Wina zostało założone w 2021 roku z inicjatywy winiarzy ze Śląska Cieszyńskiego. Siedzibą Stowarzyszenia jest pałac w Kończycach Wielkich.

Do głównych celów statutowych należą: kultywowanie i propagowanie dziedzictwa materialnego i niematerialnego Śląska Cieszyńskiego oraz rozwój winiarstwa i enoturystyki w naszym regionie. Członkami i członkiniami Stowarzyszenia są partnerzy polscy i czescy. Aktualnie w rejonie istnieje siedem winnic. Celem naszej działalności jest założenie następnych, które z racji położenia na Cieszyńskim Szlaku Wina staną się magnesem dla enoturystyki, czyli turystyki winiarskiej.

Członkowie i członkinie Stowarzyszenia pamiętają o winiarskich tradycjach Cieszyna i okolic, sięgających XIV wieku. Pierwsze „winogrody” powstały tu w latach 60. XIV wieku, na wzgórzach nieopodal Zamku Cieszyn, dzięki staraniom księcia Przemysława Noszaka. Do dzisiaj ta część miasta zwana jest „Winogradem”. Stowarzyszenie podjęło starania, aby właśnie w tym historycznym miejscu ponownie powstały winnice. Ma to na celu przybliżenie naszej działalności winiarskiej i enoturystycznej oraz kultury picia wina jako sposobu na zdrowe życie.

W działaniu Stowarzyszenie kieruje się mottem: **Wierzimy, że kluczem do udanego winiarstwa jest praca zespołowa, więc stworzyliśmy zespół o niezrównanym doświadczeniu i pasji.**

The Cieszyn Wine Trail Association was founded in 2021 by the winemakers of the Cieszyn/Těšín Silesia region. The Association's head office is located at the Kończyce Wielkie palace.

The main statutory goals are: cultivating and promoting the tangible and intangible heritage of Cieszyn/Těšín Silesia and the development of winemaking and enotourism in our region. The members of the Association are Polish and Czech winemakers. There are currently seven vineyards in the area. The aim of our activity is to establish further vineyards which, on account of being found on the Cieszyn Wine Trail, will become a magnet for the development of enotourism, i.e., wine tourism.

In their activities, the members of the Association are mindful that the wine-growing roots of Cieszyn and the surrounding area date all the way back to the 14th century. The first “vineyards” were created in the 1460s on the hills near Cieszyn Castle, thanks to the efforts of Prince Przemysław Noszák. To this day, the part of the city that was the site of those first vineyards is called “Winograd”. In fact, the Association has made a concerted effort to bring vineyards to this historic place. The underlying aim is to make the general public more familiar with our winemaking business and enotourism activities as well as to educate about how drinking wine can be part and parcel of a healthy lifestyle.

In their work, the members of the Association are guided by the motto: **We believe that the key to successful winemaking is teamwork, so we have created a team with a collective experience and passion second to none.**

Więcej informacji: | More information: cieszynskiszlakwina.pl, FB: Cieszyński SZLAK WINA

Szlaki Greenways | Greenways

Dominika Zaręba

Szlaki greenways są tworzone wzdłuż rzek, historycznych tras handlowych, naturalnych korytarzy przyrodniczych i kolei. Powstają w wielu krajach Europy i Ameryki Północnej, często wykorzystując nieużytkowaną infrastrukturę kolejową (ang. rails to trails). Jedne z najlepszych przykładów takich szlaków znajdziemy w Belgii (sieć szlaków Chemins du Rail) i Hiszpanii (Vías Verdes). Europejskie Stowarzyszenie Greenways EGWA, działające od 1997 roku, skupia narodowe organizacje i instytucje zajmujące się tworzeniem i promocją szlaków greenways.

W Hiszpanii istnieje ponad 2700 km zielonych szlaków typu greenways – rowerowych, pieszych, biegowych, rolkowych i innych. Wiodą one starymi nasypami kolejowymi, a dawne stacje kolejowe służą za punkty informacyjne, wypożyczalnie rowerów, kawiarnie, a nawet bazę noclegową. Sieć greenways powstała w Hiszpanii w 1993 roku, kiedy zinwentaryzowano ponad 7500 km nieużywanych lub nigdy nieukończonych linii kolejowych i postanowiono stworzyć plan zielonych szlaków oraz ochrony cennego dziedzictwa przemysłowego.

W naszej części Europy liderem wśród twórców szlaków greenways jest Republika Czeska, z najstarszym długodystansowym szlakiem Praga-Wiedeń Greenways. Ta popularna trasa kulturowa łączy dwie duże stolicy europejskie, ale przede wszystkim prowadzi turystów i turystki do mniej znanych, „romantycznych” miasteczek, wsi i zakątków przyrodniczych. Obecnie najbardziej rozwiniętym pod kątem infrastruktury i liczby użytkowników i użytkowniczek jest niemiecko-czeski Szlak Łaby (czes. Labska Stezka – Elbe Trail), o długości 1270 km. Scenerię szlaku tworzą takie magiczne miejsca, jak Karkonosze czy Morze Północne. Jego atrakcyjność wzmacniają różnorodne, zmieniające się krajobrazy oraz bogata oferta lokalnej gastronomii i winiarstwa. Korzysta z niego średnio 155 tys. turystów i turystek rocznie (odbywających podróże tygodniowe), którzy wydają w czasie pobytu prawie 600 EUR na osobę (nie licząc dojazdu).

Szlaki greenways w Europie Środkowo-Wschodniej są realizowane zgodnie ze wspólnymi założeniami, takimi jak:

- wspieranie i aktywizacja społeczności lokalnych – rozwój miejscowej przedsiębiorczości, tworzenie zielonych miejsc pracy i dodatkowych źródeł dochodów, odtwarzanie oraz ochrona tradycyjnych zawodów;
- ochrona przyrody i dziedzictwa kulturowego oraz zachowanie krajobrazu;
- korzystanie z lokalnych zasobów – bazy noclegowej i gastronomicznej, usług turystycznych i przewodnickich oraz miejscowych produktów;
- współpraca pomiędzy krajami, regionami, miastami, miejscowościami oraz ich mieszkańcami i mieszkankami;
- pomoc społecznościom lokalnym w odkrywaniu i wzmacnianiu tożsamości kulturowej i społecznej, poprawa warunków i jakości życia;
- dostarczanie wiedzy i umożliwienie turystom i turystkom dogłębnego poznania regionu, jego specyfiki, historii, dziedzictwa czy lokalnych inicjatyw oraz budowanie proekologicznych postaw;
- promowanie niezmotoryzowanych form transportu oraz przyjaznych dla środowiska form turystyki, rekreacji i sportu, zwłaszcza ekoturystyki i turystyki dziedzictwa;
- stwarzanie turystom, turystkom, mieszkańcom i mieszkankom możliwości korzystania z bardziej zrównoważonych form transportu – poruszania się pieszo, rowerem itd. lub korzystania z transportu publicznego zamiast używania własnego samochodu;
- zachęcanie ludzi do ruchu i aktywnego wypoczynku na łonie natury, poprawa zdrowia i bezpieczeństwa w podróży.

Greenways trails follow rivers, historic trade routes, natural corridors and railroads. They have been set up in many different countries in Europe and all across North America, often repurposing old railroad infrastructure (rails-to-trails). One of the best examples of such trails can be found in Belgium (Chemins du Rail trail network) and Spain (Vías Verdes). The European Greenways Association (EGWA), in operation since 1997, brings together national organizations and institutions involved in the creation and promotion of greenways.

In Spain, there are more than 2,700 km of greenways – biking, walking, running, rollerblading and other forms of recreation. They run along old railroad embankments, while former railroad stations are home to information points, bicycle rental shops, cafés and even lodgings. The greenways network was established in Spain in 1993, when a country-wide survey yielded more than 7,500 disused or never-completed railroad lines. This was a turning point that led to the decision to protect valuable industrial heritage and create a plan for greenways that would help in this endeavor.

In our part of Europe, the leader in developing greenways is the Czech Republic which boasts the oldest long-distance trail network – the Prague-Vienna Greenways. This popular cultural route connects two major European capitals, but its primary aim is to bring tourists to lesser-known but fascinating towns, villages and nature hot spots. At present, the most developed in terms of infrastructure and number of users is the German-Czech Elbe Trail (Czech: Labska Stezka-Elbe Trail) which covers a trail network running a total of approx. 1270 km. The scenery of the trail is shaped by such magical places as the Giant Mountains and the North Sea. The appeal of the trail is all the more because of the variety and mix of landscapes together with an abundance of local culinary specialties and wineries on offer. An average of 155,000 tourists per year (usually on week-long trips) spend nearly EUR 600 per person on the Elbe Trail (not including commuting).

The greenways trails in Central and Eastern Europe all follow a common set of objectives, including:

- support and empowerment of local communities – fostering local entrepreneurship, creating green jobs and innovative ways to bring extra income to communities, reviving and protecting traditional trades and professions;
- protecting natural and cultural heritage and preserving the landscape;
- using local resources – accommodations, restaurants and food places, tourist and guide services and local products;
- crossing boundaries to cooperate, whether between countries, regions, cities, towns or within communities;
- helping local communities discover and strengthen their cultural and social identity, improving living conditions and quality of life;
- making it easier to learn more about local communities and enable tourists to gain a deeper, more complete appreciation of the region they are visiting: its unique features, history, heritage, local initiatives, etc., while building pro-environmental attitudes in the process;
- promoting non-motorized forms of transport and environmentally friendly forms of tourism, recreation and sports, especially ecotourism and heritage tourism;
- creating opportunities for tourists and residents to use more sustainable forms of transportation, whether this means walking, biking, etc., or simply using public transportation instead of their own car;
- encouraging people to exercise outdoors and go on active holidays, take care of their health and safety while traveling.

Więcej informacji: | **More information:** www.aevv-egwa.org, www.greenways.org.pl, viasverdes.com, cheminsdurail.be, labska-stezka.cz, elberadweg.de

Połoniny – niesamowicie prawdziwe¹

Poloniny - incredibly real²

Zuzana Burdová
Fundacja Aevis
Aevis Foundation

Czy wiesz, gdzie zaczyna się dzień na Słowacji? Na Krzemieńcu. To najbardziej na wschód wysunięty punkt Słowacji, najwyższy szczyt Parku Narodowego Połoniny (Národný park Poloniny) i jednocześnie miejsce, w którym granica słowacka spotyka się z granicą polską i ukraińską. U jego podnóża rozciąga się pierwotna puszcza bukowa Stužica, z 250-letnimi bukami i 450-letnimi jodłami, która stanowi najbardziej reprezentatywny fragment Puszczy Karpackiej, wpisanej na listę UNESCO na Słowacji³. Prowadzi tu najstarszy szlak turystyczny Połonin, będący doskonałym miejscem do obserwacji naturalnego procesu rozkładu drewna, gdyż las jest nienaruszony. Wilki, niedźwiedzie, żubry, dzika przyroda, puszcza, gwiazdy, drewniane kościoły, historia wojenna, kuchnia Rusinów – to wszystko składa się na mozaikę lokalnego dziedzictwa. Park Narodowy Połoniny, który w 2022 roku obchodził 25-lecie istnienia, a swoją nazwę wzięty od słowa „połonina”, oznaczającego górską łąkę, na której wypasano niegdyś owce, ma to wszystko i jeszcze więcej do zaoferowania.

Turystyka przyrodnicza – marka „Połoniny”

Terytorium parku i sąsiadujący z nim region Snina łączą w sobie wiele unikatowych elementów o wartości przyrodniczej i kulturowej. Połączenie to jest bardzo atrakcyjne i wyjątkowe dla ekoturystyki. Tutaj nadal można doświadczyć autentycznej karpackiej przyrody i najciemniejszego nocnego nieba, jakie da się wyobrazić, zobaczyć cuda architektury drewnianej, a także poznać ciekawych mieszkańców, którzy dbają o wciąż kwitnącą tradycyjną kulturę i ją zachowują. Ten malowniczy zakątek północno-wschodniej Słowacji

Do you know where the day starts in Slovakia? It's Kremenec – the easternmost point of Slovakia, the highest peak of Poloniny National Park and also the place where the Slovak border meets the Polish and Ukrainian borders. Below it lies the Stužica primeval beech forest, which, with its 250-year-old beeches and 450-year-old firs, forms the most representative sample of the Carpathian primeval forest which is inscribed as a UNESCO World Heritage site in Slovakia⁴. The oldest hiking trail in Poloniny leads through here, and is a great place from which you can observe the natural process of wood decomposition, as the forest is undisturbed. Wolves, bears, European bison, wilderness, primeval forests, stars, wooden churches, war history, Ruthenian cuisine – all of these make up the patchwork of local heritage. Poloniny National Park, which celebrated its 25th anniversary in 2022 and got its name from the word “polonyna” – a mountain meadow once used for grazing sheep, has all this and much more to share.

Nature tourism – Poloniny destination brand

The territory of the park and the neighboring Snina region bring together a number of unique elements of natural and cultural value. This combination is very attractive and a great fit for nature tourism. Here you can still experience authentic Carpathian nature and the darkest night sky you can imagine, but also see the wonders of wooden architecture, meet interesting locals who care about and preserve a still thriving traditional culture. This picturesque corner of northeastern Slovakia really has uniqueness written all over it, and

¹„Niesamowicie prawdziwe” to tłumaczenie hasła promującego markę „Połoniny”, w języku słowackim brzmi ono: neskutočné skutočné.

²„Incredibly real” is the translation of the slogan promoting the “Poloniny” brand; in Slovak it is: neskutočné skutočné.

³Pradawne i pierwotne lasy bukowe Karpat i innych regionów Europy znajdują się na liście światowego dziedzictwa UNESCO jako ponadnarodowy obiekt położony na terenie 18 państw.

⁴The ancient and primeval beech forests of the Carpathians and other regions of Europe are on the UNESCO World Heritage List as a transnational site located in 18 countries.

ma naprawdę wpisana w siebie wyjątkowość. Dlatego powstała marka „Połoniny”, mająca na celu promocję regionu i wspieranie jego zrównoważonego rozwoju, zgodnego z ochroną dziedzictwa – a to wszystko przy aktywnej współpracy i udziale lokalnej społeczności.

Fundacja Aevis, jako profesjonalny koordynator, we współpracy z partnerami opracowała markę „Połoniny” dla regionu Snina. Jej misją jest wspieranie zrównoważonego rozwoju regionu ze szczególnym uwzględnieniem ekoturystyki. Marka wpisuje się w strategię marketingową, mającą na celu poprawę promocji regionu, jego bogactw naturalnych i kulturowych, lokalnych usług i produktów regionalnych. Marką „Połoniny” oznacza się różnorodne lokalne atrakcje, warte zobaczenia, doświadczenia lub posmakowania. Poza tym wspiera ona ochronę i utrzymanie nienaruszonych obszarów przyrodniczych, lokalnej kultury, tradycji i rzemiosła. Co istotne, zrzęsa podmioty, które cenią i chronią unikatowe dziedzictwo tego regionu oraz korzystają z niego w sposób odpowiedzialny.

Dzika przyroda Europy

Na wszystkich kontynentach świata, z wyjątkiem Europy, zachowały się przynajmniej niewielkie ostoje prawdziwie dzikiej przyrody. Afryka ma swoje Serengeti, Ameryka Północna Yellowstone, Ameryka Południowa amazońskie lasy deszczowe, a Azja niekończące się lasy syberyjskie. Wiemy, że przed przybyciem Europejczyków do Ameryki Północnej, przez Wielkie Równiny wędrowały wielomilionowe stada żubrów, widłorogów, jeleni i reniferów. Wiemy, jak kiedyś wyglądały starożytne lasy sekwojowe. Niewiele jednak wiemy o tym, jak wyglądała dzika przyroda Starego Kontynentu. Jego dzisiejsi mieszkańcy i mieszkanki mają poczucie, że dzika przyroda istnieje wyłącznie poza nim i nigdy nie była jego częścią. Zupełnie zapomnieliśmy, że także tu żyły liczne stada żubrów i dzikich koni, za którymi

the Poloniny destination brand is here to keep it that way. Its goal is to promote the region, support its sustainable development that is in line with the protection of its heritage – all this with the active cooperation and participation of local people.

The Aevis Foundation, as a professional brand coordinator, has in cooperation with partners developed the Poloniny destination brand for the Snina region. Its mission is to support the sustainable development of the region with an emphasis on ecotourism. The brand is part of a marketing strategy aimed at improving the promotion of the region, its natural and cultural wealth, local services and regional products. The Poloniny brand highlights various local attractions that can be seen, experienced or tasted. Beyond that, though, it supports the preservation and maintenance of undisturbed natural areas, local culture, traditions and crafts. Significantly, it brings together organizations that value and protect the unique heritage of this region and use it in a responsible way.

Wild nature of Europe

All continents of the world, with the exception of Europe, have preserved at least small sanctuaries of truly wild nature. Africa has its Serengeti, North America its Yellowstone, South America the Amazonian rainforests, Asia the endless Siberian forests etc. We know that prior to the arrival of Europeans in North America the herds of millions of bison, pronghorns, deer and reindeer used to roam the Great Plains. We know how the ancient sequoia forests once looked like. However, we hardly know anything about the way Europe's wild nature looked like. Today's Europeans have the feeling that wild nature exists exclusively outside Europe and that it has never been part of Europe. We have completely forgotten that large herds of bison and wild horses followed by their predators used to live here

podążały wielkie drapieżniki. Również w Europie rosły olbrzymie drzewa porównywalne do afrykańskich baobabów czy amerykańskich sekwoi. Zapomnieliśmy, że w dawnych czasach my także byliśmy częścią tego dzikiego krajobrazu.

Obecnie jednak nigdzie nie znajdziemy przykładów pierwotnej przyrody europejskiej. Jej ostatnie pozostałości zostały zniszczone wieki temu. Nie ma w Europie obszarów, które byłyby na tyle duże i wystarczająco chronione, abyśmy mogli zaobserwować migrację zwierząt z gór na niziny na terenach, na których nie odbywają się polowania. Nie wiemy, ilu roślinożerców te ekosystemy są w stanie utrzymać i jak zwierzęta te wpływają na roślinność lub populacje drapieżników i padlinożerców. Większość rzek i ich stref zalewowych jest zanieczyszczona i uregulowana do tego stopnia, że życie w nich stanowi zaledwie ułamek ich rzeczywistego potencjału.

Jednak nic nie jest stracone. Natura ma fascynującą zdolność regeneracji. W ramach Programu Renaturyzacji Dzikiej Przyrody chcemy stworzyć przestrzeń, której dzika przyroda potrzebuje, aby mogła powrócić do starożytnych gór Europy.

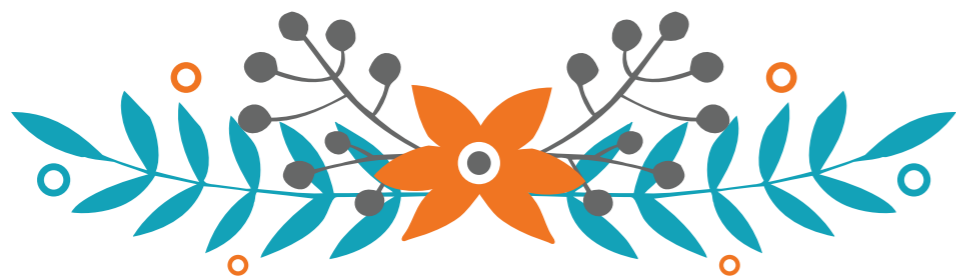
Fundacja Aevis organizuje także wycieczki edukacyjne z przewodnikiem dla zwiedzających Połoniny oraz prowadzi punkt informacji turystycznej w miejscowości Snina. Pomóż nam chronić i poznaj karpaccą przyrodę!

as well. Giant trees, comparable to African baobabs or American sequoias once grew in Europe, too. We have forgotten that in the days of old we, too, were a part of this wild landscape.

Today, however, we would not be able to find a single solitary example of European wild and pristine nature anywhere. Its last remnants were destroyed centuries ago. There are also no areas in Europe, which would be large enough and protected well enough for us to witness the migration of animals from the mountains down into lowlands in these areas without these animals being hunted for. We don't know how many herbivores these ecosystems are able to support and how these animals affect the vegetation or predator and scavenger populations. Most of the rivers and their flood zones are polluted and regulated to such an extent that the life in them represents only a tiny fraction of their real potential.

However, not all is lost. Nature has a fascinating ability to recover. Under the Wilderness Restoration Program, we want to create a space which the wilderness needs for it to return. Return to the ancient mountains of Europe.

The Aevis Foundation also organizes guided educational excursions for visitors to the Poloniny National Park and operates a tourist information center in the town of Snina. Help protect Carpathian nature and experience it yourself!

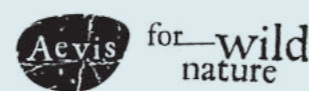
Partnerzy: lider – Fundacja Aevis, partner – Frankfurckie Towarzystwo Zoologiczne
Partners: leader – Aevis Foundation, partner – Frankfurt Zoological Society

Zdjęcia: Fundacja Aevis | Photos: Aevis Foundation

Więcej informacji: | More information:

www.aevis.org, www.regionpoloniny.sk, fb.com/PoloninyNeskutocneSkutocne

Instagram: regionpoloniny, regionalny e-sklep | regional eshop: www.poloniny.shop

Współpraca transgraniczna w Karpatach Cross-border cooperation in the Carpathians

Dominika Zaręba

Karpaty – ze swoim potencjałem przyrodniczym, społecznym i kulturowym – mają szansę stać się wzorcowym regionem w rozwoju zrównoważonej turystyki i unikatową destynacją ekoturystyczną w Europie. Mieszkańców Karpat, podzielonych granicami państwowymi, pomimo różnorodności narodowej, etnicznej, religijnej, gospodarczej czy społecznej, łączy wspólna tradycja kulturowa, wywodząca się z okresu wołoskich wędrówek, a sam region wykazuje dużą wewnętrzną spójność kulturową. Dlatego jego rozwój powinien odbywać się w oparciu o elementy, które świadczą o odrębności i unikatowości Karpat w Europie i na świecie. Kraje dzielące wspólne dziedzictwo historyczne, kulturowe, przyrodnicze i gospodarcze powinny traktować poszczególne regiony karpaccie jako jedną całość, pobudzając współpracę obszarów podzielonych granicami. Ważne, by partnerstwo transgraniczne było traktowane jako szansa na budowanie podstaw zrównoważonego rozwoju, a jednocześnie zachowanie karpacciego „kapitału” przyrodniczo-kulturowego dla przyszłych pokoleń. Transgraniczność Karpat jest zdecydowanym atutem regionu w kontekście rozwoju turystyki zrównoważonej. Różnorodność i bogactwo miejsc na pograniczu polsko-czeskim, polsko-słowackim i polsko-ukraińskim pozwala na rozwój wielu atrakcyjnych form turystyki przyjaznej dla środowiska. Może być także ważnym elementem współpracy międzynarodowej i podstawą do realizacji wspólnych karpaccich projektów.

Współpraca transgraniczna jest również kluczowa dla zachowania i ochrony środowiska przyrodniczego regionu. Naturalne ekosystemy nie są podatne na istnienie granic, a ich prawidłowa ochrona oraz odpowiednie gospodarowanie człowiekiem nie są możliwe bez traktowania tych „ekoregionów” jako spójnych obszarów przyrodniczych⁵.

The Carpathians – with their natural, social and cultural potential – have a chance to become a model region in the development of sustainable tourism and a one-of-a-kind ecotourism destination in Europe. The inhabitants of the Carpathians, divided as they are by state borders, and in spite of national, ethnic, religious, economic and social diversity, are united by a common cultural tradition which goes all the way back to the period of the Wallachian migrations, and the region itself has a high degree of internal cultural cohesion. Its development should therefore be based on features that point to the distinctiveness and uniqueness of the Carpathians in Europe and the world. The countries sharing a common historical, cultural, natural and economic heritage should treat individual Carpathian regions as one whole, stimulating cooperation between areas divided by borders. It is important that a cross-border partnership is treated as an opportunity to build the foundations of sustainable development and, at the same time, preserve the Carpathian natural and cultural “capital” for future generations. The “cross-border nature” of the Carpathians is a definite advantage of the region in the context of the development of sustainable tourism. The diversity and richness of places on the Polish-Czech, Polish-Slovak and Polish-Ukrainian border allow for the development of many attractive forms of environmentally friendly tourism. It can also be an important element of international cooperation and the basis for running cross-border Carpathian projects.

Cross-border cooperation is also key to preserving and protecting the region’s natural environment. Natural ecosystems exist outside the realm of human-made boundaries, and their proper protection and appropriate management by humans are not possible without treating these “ecoregions” as coherent natural areas⁵.

⁵Zaręba Dominika, Zrównoważona turystyka w Karpatach, w: „Wspólnie dla zrównoważonego rozwoju Karpat. Poradnik o Konwencji Karpacciej”, red. Krzysztof Szpara, Stowarzyszenie Ekopsychologia, Zakliczyn 2016.

⁶Zaręba Dominika, Zrównoważona turystyka w Karpatach [Sustainable tourism in the Carpathians], in: „Wspólnie dla zrównoważonego rozwoju Karpat. Poradnik o Konwencji Karpacciej” [Together for sustainable development of the Carpathians. A guidebook on the Carpathian Convention], edited by Krzysztof Szpara, Stowarzyszenie Ekopsychologia, Zakliczyn 2016.

Polska – Słowacja – Ukraina Poland - Slovakia - Ukraine

Ekomuzea Karpackie: przykład inicjatyw społecznych dla dziedzictwa wokół Szlaku Zielony Rower Greenway Karpaty Wschodnie

Carpathian Eco-Museums: an example of community initiatives for heritage around the Green Bike East Carpathians Greenway

Bogusław Pyzocha
Fundacja Bieszczadzka
Bieszczady Foundation

Ekomuzea Karpackie to program Fundacji Bieszczadzkiej realizowany od roku 2004 wokół szlaku Greenway. Działania służące tworzeniu, rozwojowi i promocji ekomuzeów były podejmowane najpierw w Bieszczadach, a od 2010 roku także w innych częściach województwa podkarpackiego oraz na przygranicznych obszarach Słowacji i Ukrainy. W Bieszczadach powstało sześć takich miejsc.

Ekomuzeum „Trzy Kultury” w Lutowiskach

To najstarsze z istniejących ekomuzeów, działające od roku 2005. Jego nazwa odnosi się do czasów, kiedy w Lutowiskach zgodnie mieszkali ze sobą Żydzi, Bojkowie (z których część uważała się za Ukraińców) oraz Polacy. Przez wieki Lutowiska były miastem, ważnym ośrodkiem administracyjnym i handlowym w tej części Karpat. W całej Europie słynne były tułejsze jarmarki, na których sprzedawano woły wypasane od wiosny do jesieni na bieszczadzskich połoninach. Druga wojna światowa i pierwsze lata powojenne przyniosły zagładę tamtym Lutowiskom. Niezwykłą i tragiczną historię miejscowości oraz jej mieszkańców i mieszanek możemy poznać wędrując liczącą ponad 13 km trasą Ekomuzeum.

Inne Ekomuzea Karpackie

Pozostałe ekomuzea bieszczadzkie to: „W krainie Bojków” w Zatwarnicy, „Hołe” w Dźwiniaczu Dolnym i kilku sąsiednich miejscowościach, „W Krainie Bobrów” w Kotlinie Uherczańskiej, „Zielony Cień” im. Marii Czerkawskiej w Rudence oraz „Hoszów-Jałowe” w Hoszowie

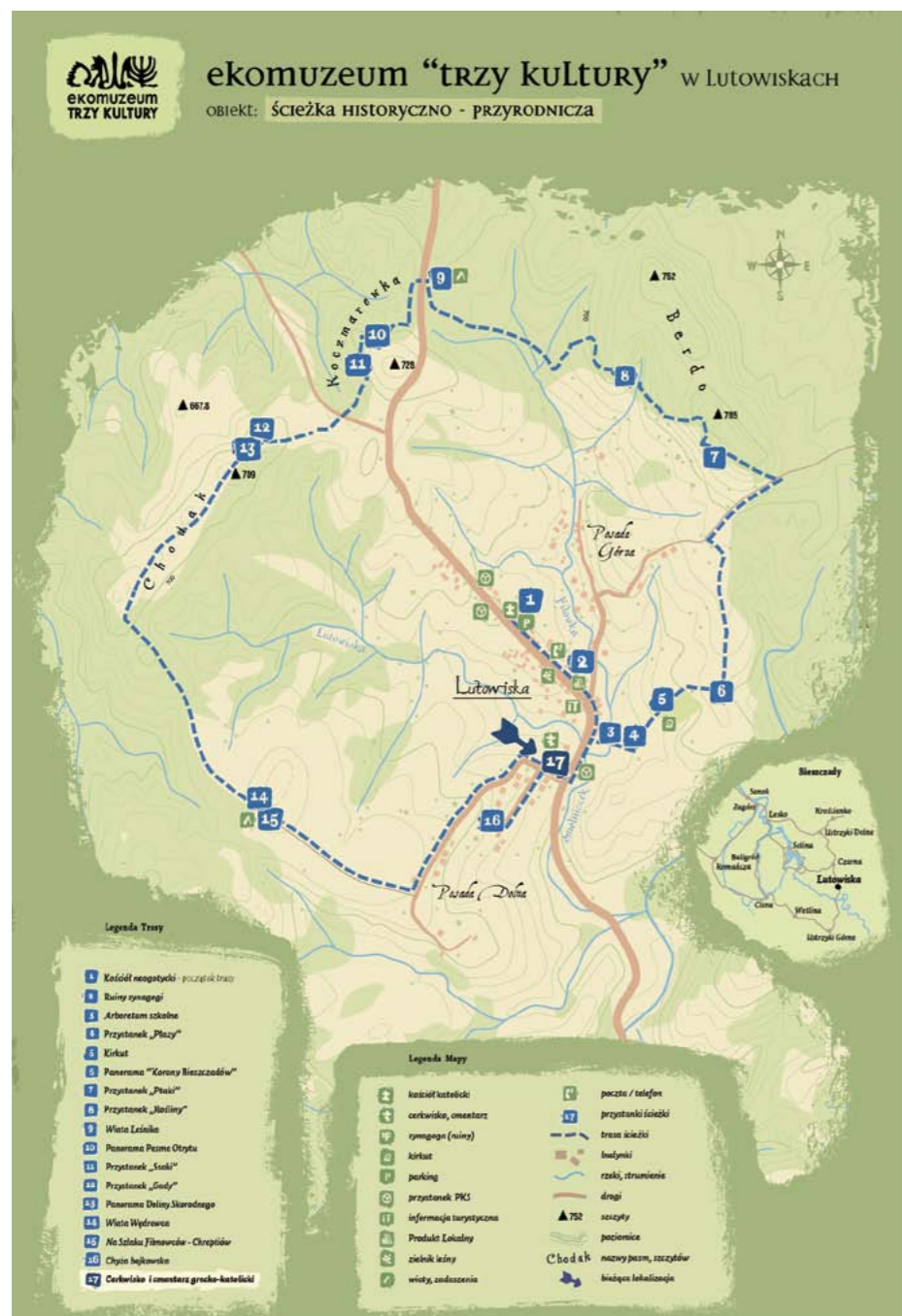
Carpathian Eco-Museums is a program the Bieszczady Foundation has been running since 2004 in connection with the Greenway. Early on, the Foundation led activities aimed at creating, developing and promoting ecomuseums in the Bieszczady Mountains, and since 2010 it has expanded the initiative to other parts of the Podkarpackie Voivodeship and in the border areas of Slovakia and Ukraine. A total of six ecomuseums have been established in the Bieszczady Mountains.

“Three Cultures” Eco-museum in Lutowiska

The oldest is the “Three Cultures” Eco-museum in Lutowiska (operating since 2005). The name of the ecomuseum refers to the time when Jews, Boykos (some of whom considered themselves Ukrainians) and Poles lived together in harmony in Lutowiska. For centuries, the town of Lutowiska was an important administrative and commercial center in this part of the Carpathians. The town held fairs famous throughout Europe where oxen which had grazed from spring to autumn in the Bieszczady meadows were sold. World War II and the first post-war years put a definite end to that Lutowiska. We can learn about the extraordinary and tragic history of the town and its inhabitants by walking the Eco-Museum route, which is over 13 km long.

Other Carpathian eco-museums

The other eco-museums based in the Bieszczady Mountains are: “In the land of the Boykos” in Zatwarnica; “Hołe” in Dźwiniacz Dolny and several neighboring towns; “In the land of the beavers” in the Uherce Valley, The Maria Czerkawka “Green Shadow” in Rudenka; and “Hoszów-Jałowe” in Hoszów and Jałowe.

i Jałowem. Na Podkarpaciu, ale poza Bieszczadami, w gminie Frysztak w roku 2010 powstało Ekomuzeum „Góry Wolności”. W przygranicznym słowackim okresie (powiecie) Snina zainicjowano trzy ekomuzea: „Podoby ohňa” (Formy ognia) w okolicach Sniny, „Chodníkom pašerákov” (Szlakiem przemytników), „Po stopách Duchnoviča” (Śladami Duchnowicza) w miejscowości Topola. W ramach projektu „Transfer idei zielonej turystyki na Ukrainę w oparciu o system certyfikacji GoToCarpathia”, realizowanego w 2014 roku, Fundacja Bieszczadzka i EkoGeofound ze Lwowa podjęli deklarację o realizacji wspólnych przedsięwzięć służących m.in. powstaniu ukraińskiej części szlaku Zielony Rower oraz pilotażowym utworzeniu kilku ekomuzeów w obwodach lwowskim, iwanofrankowskim i zakarpaccim.

Ekomuzeum (muzeum bez murów) to muzeum tematyczne, którego obiekty (eksponaty) są rozproszone w terenie. Tworzą one żywą kolekcję, obrazującą wartości przyrodnicze i kulturowe regionu oraz dorobek jego mieszkańców. Wyjątkowy charakter danego terenu jest prezentowany jako wypadkowa warunków naturalnych i działalności ludzi – historycznej i obecnej.

Najważniejsi są ludzie!

Powstanie ekomuzeum daje szansę szerszej promocji nie tylko atrakcji przyrodniczych i kulturowych regionu, ale także ciekawych inicjatyw realizowanych w danej miejscowości czy gminie. Do tego potrzebni są ludzie. To oni tworzą grupę inicjatywną, od której wszystko się zaczyna. Taka grupa powstaje najczęściej spontanicznie. Bardzo ważny jest lider lub liderka, który „pociągnie” za sobą innych. Ale sam lider, liderka to za mało. Sens istnienia grupy polega na tym, że tworzą ją osoby o różnych umiejętnościach, zainteresowaniach, predyspozycjach i osobowościach. Często taka nieformalna grupa inicjatywna zawiązuje stowarzyszenie lub powołuje innego rodzaju podmiot formalny, który ułatwia nawiązywanie współpracy z partnerami i sponsorami oraz pozwala na pozyskiwanie środków finansowych na rozwój ekomuzeum.

¹Kazior Barbara, „Żywa interpretacja dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego na przykładzie ekomuzeów”, w: „Ekoturystyka i odkrywanie dziedzictwa. Zbiór dobrych praktyk”, red. Zaręba Dominika, Fundacja Fundusz Partnerstwa, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków 2008.

²Kazior Barbara, „Authentic interpretation of natural and cultural heritage: examples from eco-museums”, in: „Eco-tourism and discovering heritage. A compendium of good practices”, edited by Zaręba Dominika, Fundacja Fundusz Partnerstwa, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków 2008.

In the Podkarpacie region, but outside the Bieszczady Mountains, the “Freedom Mountains” Eco-museum was established in 2010 in the Frysztak commune. Three eco-museums were launched in the Slovak border region of Snina: “Podoby ohňa” (Forms of Fire) near Snina; “Chodníkom pašerákov” (On the Smugglers’ Trail); and “Po stopách Duchnoviča” (In the Footsteps of Duchnowicz) in the town of Topola. As part of the „Transferring the idea of green tourism to Ukraine using the GoToCarpathia certification scheme” project which ran in 2014, the Bieszczady Foundation and the EkoGeofound from Lviv signed a common declaration to carry out joint activities that will advance the creation of the Ukrainian part of the Green Bike trail and facilitate the creation of several pilot ecomuseums in the Lviv, Ivano-Frankivsk and Zakarpattia oblasts.

The eco-museum (museum without walls) is a thematic museum whose objects (exhibits) are scattered throughout a given space to create a living collection illustrating the natural and cultural values of the region and the achievements of its inhabitants. The unique character of the region is presented as a result of natural conditions and human activity both historical and present-day².

People matter most!

The creation of an eco-museum provides opportunities for broader promotion of both natural and cultural sights, as well as interesting initiatives happening in a given town or commune. This requires people. They are ones who launch an initiating group, which gets everything started. Such a group is most often created spontaneously. A leader who will “pull” others along is very important. But a leader alone is not enough. The rationale for the existence of a group is that it is composed of people with different skills, interests, predispositions, personalities, etc. Such an informal initiating group often sets up an association or establishes another type of organization that facilitates cooperation with partners, sponsors and makes it possible to raise funds for the development and operation of the eco-museum.

Partnerzy: Dziecięce Stowarzyszenie FENIX ze Sniny (Słowacja), EkoGeofound ze Lwowa (Ukraina)
Partners: FENIX Children’s Association from Snina (Slovakia), EkoGeofound from Lviv (Ukraine)

Zdjęcia: Fundacja Bieszczadzka | Photos: Bieszczady Foundation

Więcej informacji: | More information:

<http://fundacjabieszczadzka.org>, <https://snina.do-fenix.sk>, <https://greenways.com.ua>

Międzynarodowy Szlak Dziedzictwa Przyrodniczo-Kulturowego Zielony Rower – Greenway Karpaty Wschodnie Green Bike International Natural and Cultural Heritage Trail – East Carpathians Greenway

Przedsięwzięcie Grupy Partnerskiej „Zielone Bieszczady”, koordynowane i wspierane przez Fundację Bieszczadzką, zainicjowano w 2004 roku. Pomysł polegał na wykreowaniu markowego produktu ekoturystycznego opartego na idei zielonych szlaków – greenways wokół Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”, na pograniczu polsko-słowacko-ukraińskim (słow. Zelený bicykel, ukr. Зелений велосипед – Greenway Східні Карпати; wciąż projektowany). Zielony szlak połączył atrakcje przyrodnicze i kulturowe pogranicza, warsztaty twórców ludowych, galerie, gospodarstwa agroturystyczne, ekomuzea i wiele innych inicjatyw na rzecz ochrony dziedzictwa regionu, w którym od stuleci stykały się kultury różnych narodów i grup etnicznych – Wołochów, Bojków, Łemków, Żydów, Romów, Rusinów, Polaków, Słowaków, Ukraińców i Węgrów. Sam rezerwat biosfery UNESCO, pierwszy trójstronny rezerwat przyrody na świecie, obejmuje fragmenty Puszczy Karpackiej, które nadal zamieszkują duże ssaki drapieżne z niedźwiedziem, wilkiem i rysiem na czele.

Z potrzeby obsługi turystów i turystek na szlaku w 2006 roku zrodziło się **Biuro EkoPodróż „Zielony Rower”** – pierwsza na Podkarpaciu firma społeczna o profilu ekoturystycznym, która w sposób kompleksowy przygotowuje oraz organizuje wyjazdy nie tylko w różne zakątki pogranicza polsko-słowacko-ukraińskiego w Karpatach Wschodnich, ale również na obszarze całej Polski.

Po blisko dwóch dekadach szlak wymaga gruntownej rewitalizacji, poprzedzonej modyfikacją jego przebiegu, w tym połączenia go ze szlakiem Green Velo, zgodnie z projektem realizowanym przez województwo podkarpackie. Służy temu m.in. projekt pt. „Szlak Zielony Rower Greenway Karpaty Wschodnie – reaktywacja” (2022–2023), finansowany ze środków Narodowego Instytutu Wolności.

The Green Bike trail was the brainchild of the “Green Bieszczady” Partnership Group, coordinated and supported by the Bieszczady Foundation, and the original concept was floated in 2004. The idea was to create a ecotourism brand product on the basis of a network of greenways around the “East Carpathians” International Biosphere Reserve, located on the Polish-Slovak-Ukrainian border (Slovak: Zelený bicykel, Ukrainian: Зелений велосипед – Greenway Східні Карпати – still in the design stage). The green trail connected natural and cultural gems found in the borderlands, but also embraced workshops run by folk artists, local art galleries, agrotourism farms, eco-museums and many other initiatives designed to protect the heritage of a region in which the cultures of various nations and ethnic groups have met and mingled for centuries – Vlachs, Boykos, Lemkos, Jews, Roma, Ruthenians, Poles, Slovaks, Ukrainians and Hungarians. The UNESCO biosphere reserve itself, the first tripartite nature reserve in the world, includes parts of the Carpathian Forest, which are still inhabited by large predatory mammals, including bears, wolves and lynxes.

Due to the need to serve tourists on the trail, the **EcoTravel Agency “Green Bike”** was set up in 2006 – the first social enterprise in Podkarpacie with an ecotourism profile, which comprehensively prepares and hosts trips not only to the various corners of the Polish-Slovak-Ukrainian border in the East Carpathians, but also throughout Poland.

After nearly two decades of use, the trail requires a thorough revitalization, preceded by a modification of its route, including connecting it with the Green Velo trail, which is part of a project run by the Podkarpacie Region. A project entitled “East Carpathians Greenway – Green Bike heritage trail – reactivation” (2022–2023), financed by the National Freedom Institute, will make this extension to the Green Velo trail possible.

Estonia | Estonia

Pięć pór roku w Parku Narodowym Soomaa | Wywiad z Aivarem Ruukelem, liderem ekoturystyki w Estonii

Five seasons at Soomaa National Park | Interview with Aivar Ruukel, leader of ecotourism in Estonia

Rozległe mokradła i torfowiska, podmokłe łąki, nieregulowane rzeki i gęste lasy tworzą mozaikę „stolicy dzikiej przyrody Estonii” i „krajiny bagien” (est. soomaa). Jest to ostoja wilków, niedźwiedzi brunatnych, rysiów oraz cennych gatunków ptaków, takich jak: głuszec, orlik krzykliwy, orzeł przedni, bocian czarny. Park Narodowy Soomaa (est. Soomaa Rahvuspark), powołany w 1993 roku, jest także obszarem Natura 2000, ważnym obszarem wodno-błotnym na liście konwencji ramsarskiej oraz członkiem sieci EUROPARC.

Teren Parku (390 km²) jest tylko częściowo udostępniany zwiedzającym w celu edukacji ekologicznej i ekoturystyki. Wycieczki w raketach przez bagniska, wyprawy canoe w dorzeczu Parnawy (est. Pärnu), obserwacje zwierząt, zbieranie grzybów i owoców leśnych czy warsztaty kulinarne – to główne formy jego zwiedzania. Największym hitem Soomaa jest „piąta pora roku”, związana z wylewaniem rzek w okresie wczesnej wiosny. Kiedy w czasie tych sezonowych naturalnych powodzi poziom wody znacznie się podnosi, głównym środkiem transportu dla mieszkańców są łodzie. Ekoturysty korzystają z tych niezwykłych warunków, by przemierzyć bagna w canoe z przewodnikiem. Opowiadanie historii tego miejsca, pokazywanie związku człowieka z przyrodą na mokradłach, przybliżanie wiedzy o bogactwie flory i fauny tego fascynującego ekosystemu stanowią ważne elementy podróży do Soomaa.

Ekoturystyka i interpretacja dziedzictwa tworzą zielone miejsca pracy dla mieszkańców i mieszkańek okolic Parku. Szczególną atrakcją są kilkudniowe warsztaty budowy tradycyjnych łodzi haabjas, używanych przez plemiona ugrofińskie i syberyjskie. Wykonuje się je z jednego pnia osiki. Soomaa to jedno z ostatnich miejsc w Europie, gdzie zachowała się tradycja dłubania łodzi, przekazywana przez wieki z pokolenia na pokolenie. W 2021 roku ten prastary zwyczaj znalazł się na liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO.

Aivar Ruukel
Global Ecotourism Network

Dominika Zaręba

Vast marshes and bogs, wet meadows, unregulated rivers and dense forests together form a mosaic - the „capital of Estonia’s wilderness” and the „land of bogs” (soomaa in Estonian). It is home to wolves, brown bears, lynx and rare bird species including: capercaillie, lesser spotted eagle, golden eagle and black stork. Established in 1993, the Soomaa National Park (est. Soomaa Rahvuspark) is also a Natura 2000 protected area, a wetland of international importance listed by the Ramsar Convention, in addition to being a member of the EUROPARC network.

The park’s 390-square-kilometer area is only partially open to visitors for environmental education and nature tourism. Snowshoe tours through marshes, canoe trips in the Pärnu River basin, animal observation, mushroom hunting and forest fruit picking as well as cooking workshops are the main ways to experience the park. Soomaa’s biggest highlight is its “fifth season,” associated with the flooding of the area by rivers in early spring, when the water level rises significantly. During these seasonal natural floods, boats are the main means of transportation for locals. Ecotourists take advantage of these unusual conditions to paddle through the wetlands in a canoe. Telling the history of the place, showing the relationship between man and nature in the wetlands, and sharing knowledge about the rich flora and fauna of this fascinating ecosystem – are all important elements of any trip to Soomaa.

Ecotourism and heritage interpretation create green jobs for residents living near the park. A special attraction of the park is a multi-day workshop on building traditional haabjas - logboats - used by Finno-Ugric and Siberian tribes. They are made from a single aspen trunk. Soomaa is one of the last places in Europe where the tradition of dugout boatbuilding, handed down for centuries from generation to generation, has been preserved. In 2021, this ancient practice was inscribed on UNESCO’s List of Intangible Cultural Heritage.

Wywiad z Aivarem Ruukelem, liderem ekoturystyki w Estonii i członkiem zarządu Global Ecotourism Network

Dominika Zaręba, Berlin, ITB 2023

Jesteśmy na targach ITB (Międzynarodowe Targi Turystyczne) 2023 w Berlinie, na stoisku estońskim, rozmawiamy z Aivarem Ruukelem, liderem ekoturystyki w Estonii, inicjatorem wielu projektów związanych z ekoturystyką i zrównoważoną turystyką w Europie. Na początek chciałbym poprosić Cię, abys opowiedział nam więcej o haabjas. Dzięki Twoim wysiłkom tradycja budowy tych legendarnych łodzi dłubankowych z Parku Narodowego Soomaa została wpisana na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO.

Haabjas to łódź wykonywana z jednej bali. W Estonii do budowy wykorzystujemy głównie osikę (*Populus tremula*), która jest dość pospolita w całym regionie i rośnie na terenach podmokłych. W języku estońskim osika to haab. Dlaczego osika? Jej drewno jest miękkie, elastyczne, nie pęka pod naciskiem i nadaje się do budowy łodzi „rozszerzonych”. Łódź z jednej bali powstaje w taki sposób, że najpierw się ją wydrąża, a następnie poszerza. W terminologii wioślarskiej jest to rozszerzona łódź z bali lub rozszerzona łódź dłubankowa. Czasami nazywamy ją też canoe dłubankowym. Do zbudowania typowej łodzi z regionu Soomaa potrzebne jest drzewo o średnicy 50 cm i długości 5-6 m. Ale rozbudowując ją, rozszerzamy burty i otrzymujemy łódź o szerokości prawie metra. Aby rozszerzyć łódź, napełniamy wydrążoną łodygę wodą i stawiamy ją na ognisku. Gorąca woda od środka powoduje

rozszerzanie się włókien wewnętrznych, podczas gdy włókna zewnętrzne kurczą się z powodu suchego ciepła ognia.

Jesteś jednym z konstruktorów łodzi z Soomaa...

Nauczyłem się budować łodzie 30 lat temu od starych mistrzów, którzy mieli wtedy 72, 73 i 74 lata. Przez pięć lat, w ciągu wakacji odbywały się tygodniowe warsztaty, podczas których młodzi ludzie mogli nauczyć się budować haabjas. Byłem jednym z uczniów i odpowiadałem także za organizację warsztatów. Szkoliłem się przez pięć lat z rzędu. I tak nauczyłem się tego rzemiosła. Dziś jestem jedną z pięciu osób, które zajmują się budową łodzi haabjas. Dawni mistrzowie odeszli dawno temu, ale ponieważ przekazali wiedzę i know-how kolejnym pokoleniom, budowanie haabjas nie jest żadną archeologią eksperymentalną, ani tworzeniem replik znalezisk archeologicznych, tak naprawdę jest to żywa tradycja kulturowa w Parku Narodowym Soomaa.

Interview with Aivar Ruukel, leader of ecotourism in Estonia and the board member of the Global Ecotourism Network

by Dominika Zaręba, Berlin, ITB 2023

We are at the ITB (International Travel Fair) 2023 in Berlin at the Estonian stand talking to Aivar Ruukel, the leader of ecotourism in Estonia, a mover and shaker and the man behind many projects related to ecotourism and sustainable tourism in Europe. First, I would like to ask you to tell us more about haabjas. This legendary expanded dugout boat from the Soomaa National Park was included on the UNESCO intangible cultural heritage list thanks to your efforts.

Haabjas is a boat made of one log. In Estonia we use mostly aspen trees (*Populus tremula*) to build it, which are quite common throughout the region, growing in wet areas. In Estonian, aspen is haab. Why aspen? Its wood is soft, flexible and doesn't crack under pressure and is suitable for building expanded boats. A one log boat is made in the way that you carve it, but then you also expand it. In boat terminology, it is an expanded logboat or expanded dugout boat. Sometimes we call it a dugout canoe. To build a typical logboat from the Soomaa region, you need a tree of 50 cm diameter and 5-6 meters of length. But when expanding it, you spread the sides and you receive almost a one meter wide boat. To expand the boat you fill the hollow stem with water and put it on a bonfire. The hot water inside causes the inner fibers to expand, while the outside fibers shrink because of the dry heat of the fire.

And you are one of the Soomaa boat builders...

I learned it 30 years ago from old masters who were at that time 72, 73 and 74 years old. Over the course of five summers we had one week-long workshops where young people could learn how to build haabjas. I was one of their students and I was also organizing these workshops. I was trained for five years in a row. And this is how I learned it. Today I am one of the five people who are boat builders. These old masters passed away a long time ago, but because they passed on knowledge and know-how to the next generations, building haabjas is not any kind of experimental archaeology or making replicas of some archaeological findings, but this really is a living tradition in the Soomaa National Park.

How old is the tradition of constructing these boats?

Rivers have been used as transport routes for thousands of years. People have been settling next to rivers and lakes since the stone age, to be more precise, the Mesolithic period. Obviously, they used boats for fishing. They were hunters, fishermen and gatherers. In Europe, the oldest logboat was found in the Netherlands, it is 10,000 years old. In other parts of Europe these logboats were not expanded and they were made of different trees: pine, spruce and especially oak. Expanded boats are a bit like a later devel-

Jak stara jest tradycja budowy łodzi?

Rzeki służyły jako szlaki transportowe od tysięcy lat. Ludzie osiedlali się nad rzekami i jeziorami już od epoki kamienia, a dokładniej od mezolitu. Do łowienia ryb używali łodzi. Byli myśliwymi, rybakami i zbieraczami. W Europie najstarszą łódź z bali odnaleziono w Holandii, ma ona 10 000 lat. W innych częściach Europy łodzie te nie były rozbudowywane („rozszerzane”) i wykonywano je z różnych drzew: sosny, świerku, a zwłaszcza dębu. Rozbudowane łodzie przypominają trochę późniejsze, ulepszone jednostki, do budowy których ludzie używali już żelaznych narzędzi, takich jak siekiery. Nie wiemy dokładnie, kiedy powstała najstarsza łódź „rozszerzana”. Tradycja budowania haabjas sięga tysięcy lat i ma korzenie ugrofińskie. Od ponad 25 lat intensywnie badam ten temat... Przed drugą wojną światową, biorąc pod uwagę, że transport drogowy był na tych obszarach raczej słabo rozwinięty, takie łodzie były powszechnie używane na rzekach Soomaa w życiu codziennym: do transportu ludzi, mleka do mleczarni, siana z użytków zielonych do wiosek lub innych towarów.

Budowa i użytkowanie haabjas zostało wpisane na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO. Cóż za wspaniała historia!

Tak, w 2021 roku! Trzy lata staraliśmy się o to uznanie, wspólnie z Ministerstwem Kultury i przedstawicielami UNESCO w Tallinie, a także innymi organizacjami zaangażowanymi w ochronę dziedzictwa kulturowego. To fantastyczne uczucie znaleźć się na tej liście. Teraz pracuję nad tym, jak lepiej wykorzystać tradycję budowania haabjas w turystyce w regionie Soomaa, w jaki sposób turyści mogą najlepiej doświadczyć tego dziedzictwa. Jak wspominałem, budowa łodzi zajmuje tydzień. Niewiele osób jest w stanie przyjechać na tak długi czas. Dlatego testuję teraz trzygodzinny program

poświęcony haabjas dla ekoturystów. Wykorzystujemy markę UNESCO jako magnes w celu przyciągnięcia odwiedzających, którzy przyjadą, aby doświadczyć tradycji budowy łodzi i wiosłowania dębą po rzece.

Ile masz łodzi haabjas?

W domu mam ich sześć. Na rzekę możemy nimi zabrać małą grupę, 12-15 osób. W regionie Soomaa jest jeszcze kilka innych miejsc, w których można zobaczyć i wypróbować haabjas. Ale jestem głównym szkutnikiem w naszej okolicy, ponieważ kilka innych osób, które nauczyły się je tworzyć i które tak jak ja są budowniczymi łodzi, mieszkają w Tartu, Võru i innych regionach Estonii.

Czy widzisz szansę, żeby młodzi ludzie przejęli tę piękną tradycję?

Tak, to dla mnie duże wyzwanie, ale i mój główny cel. Mam teraz 55 lat. Kiedy zdobywałem te wszystkie umiejętności, moi nauczyciele mieli około 75 lat, co oznacza, że mam jeszcze jakieś 20 lat na znalezienie uczniów, którzy będą kontynuować tradycję. I wierzę, że dzięki marce UNESCO będzie to łatwiejsze zadanie, bo ona sprawia, że ludzie dostrzegają wartość tej tradycji i lepiej ją rozumieją. Mam nadzieję, że znajdziemy młode chętne osoby. Współpracuję z lokalną szkołą, w której staramy się angażować młodzież w wieku 14-15 lat.

W centrum edukacyjnym Parku turyści mogą dowiedzieć się więcej o historii haabjas.

W Centrum Turystycznym Parku Narodowego Soomaa w Tõramaa można zobaczyć oryginalną łódź zbudowaną przez mojego nauczyciela. Inne są ekspozycje w różnych miejscach i muzeach w całej Estonii, na przykład w Estońskim Muzeum Morskim w Tallinie. Jednak po drugiej wojnie światowej jedynym miejscem,

opment, when people already used iron tools like axes. We don't know which is the oldest expanded boat. The tradition of haabjas building dates back thousands of years and has Finno-Ugric roots. I've been involved in researching this topic a lot for over 25 years... Before the Second World War, given that road transport was rather underdeveloped in these areas, these boats were widely used on the rivers of Soomaa in everyday life: to transport people, milk bottles to the dairy farms, hay from grasslands to the villages or any other kind of goods.

Building and usage of haabjas is now included on the UNESCO intangible cultural heritage list. What a wonderful story!

Yes, in 2021! It took us three years of work to apply for that recognition, together with the Ministry of Culture and UNESCO representatives in Tallinn and also other organizations involved in cultural heritage protection. It is very exciting to be listed there. Now I'm working on how to make better use of this boat culture for tourism in the Soomaa, how tourists can best experience this heritage. As I said, boat building takes one week. Very few people are able to come for such a long time. That is why I am now testing a three hour program dedicated to haabjas for ecotourists using the UNESCO brand to attract visitors who come to experience boat building and paddling a dugout boat on the river.

How many haabjas do you have?

At home I have six of them. We can take them on the river with a small group of 12- 15 people. In the Soomaa region there are a few other places where you can see and try out haabjas. But I am the main boatbuilder in the area, because some other people who learned how to build it and who are also builders like myself, are based in Tartu, Võru or other regions of Estonia.

Do you see the chance that young people will take over this beautiful tradition?

Yes, exactly. This is the big challenge, but also my main goal. I am now 55 years old. When I was getting all these skills my teachers were around 75, so it means I have like 20 more years to find younger people who will continue the tradition. And I believe that because of the UNESCO brand, it will be an easier task, because the brand creates more value for people and understanding of that value. I'm hopeful that we will find new people and I'm already working with a local school where we try to engage young people aged 14-15.

In the park's visitor center, tourists can learn more about the history of haabjas.

In the Soomaa National Park Visitor Center in Tõramaa you may see the original boat that was made by my teacher. There are also some of them exhibited in other places and museums around Estonia, for example in the Estonian Maritime Museum in Tallinn. But after the Second World War, the only place where the boat-building tradition survived was Soomaa. And the reason for this is the flooding, yearly natural floods that local village people call the "fifth season".

w którym tradycja skutnicza przetrwała, była Soomaa. A powodem tego są powodzie, coroczne naturalne wylewy rzek, które miejscowi mieszkańcy i mieszkanki nazywają „piątą porą roku”.

„Piąta pora roku” to także wyjątkowa atrakcja turystyczna Soomaa.

Zwykle szczytem sezonu jest wiosna. Ale ten „piąty sezon” może się pojawić podczas każdej z czterech pór roku. Jeśli będzie padać, powodzie mogą nadejść jesienią. Zdarza się to również dość często latem. Wystarczy może cztery lub pięć bardzo deszczowych dni, aby zalać okolicę. Soomaa to bardzo płaski teren. Brzegi rzek są również dość niskie, podczas wylewów kilka rzek łączy się, tworząc jeden strumień i zalewając łąki wokół lasów, czasami także wokół obszarów zamieszkałych. W Soomaa, kiedy mamy „piątą porę roku”, torfowiska są jedynymi terenami, które unikają powodzi, ponieważ są tak naprawdę położone 7-9 m wyżej od lasów czy łąk. W „piątym sezonie” jedynym środkiem transportu pozostają łodzie. I ten fenomen naprawdę przyciąga wielu turystów.

Czy urodziłeś się w Soomaa?

Rodzina mojego dziadka pochodzi właściwie z okolic Soomaa, położonych na południu, bliżej granicy z Łotwą. Z kolei ród mojej matki jest z północnej Estonii. Ale moja rodzina przeprowadziła się tutaj w 1979 roku. Miałem wtedy 12 lat i dorastałem w Soomaa – zżyliśmy się z rzekami, łowiliśmy w nich ryby i pływaliliśmy po nich canoe. Pamiętam ten moment, kiedy zobaczyłem kilka tych starych dłubanek, bo ludzie używali ich tu na co dzień. To było tak ekscytujące! Dla mnie wyglądały jak prawdziwe czółna, które można zobaczyć w filmach o rdzennych Amerykanach, Indianach Ameryki Północnej. Właściwie to prawda, gdyż tego typu czółna dłubankowe wytwarzane są także w Ameryce Północnej, Ameryce Południowej, Azji i Afryce. Nawet dzisiaj na każdym kontynencie można znaleźć miejsca, w których używa się podobnych łodzi. Również w Rosji, ale w Unii Europejskiej jedynym miejscem jest Soomaa.

Co najbardziej lubisz w Soomaa? Pamiętam moją wizytę w Parku, kiedy byłeś naszym przewodnikiem. Zdałem sobie wtedy sprawę, jak bardzo kochasz tutejszą przyrodę i krajobraz.

Krajobraz tworzą rzeki, łąki, lasy i mokradła. Terminem określającym tę scenę byłoby torfowisko. Co ciekawe, torfowiska co roku przyrastają o milimetr, gromadząc mchy i inne rośliny. Te dziewicze mokradła, naturalne krajobrazy rzeczne i lasy są naprawdę wyjątkowe. I oczywiście z tym pejzażem związana jest cała dzika przyroda: wyobraź sobie różne gatunki dzięciołów w lasach lub derkacze i bekasy dubelty na łąkach. Mamy też orliki krzykliwe i orły przednie, które zwykle zakładają gniazda na wyspach bagiennych.

Chciałabym zapytać Cię o ekoturystów, turystów przyrodniczych, których ściągasz do Soomaa. Co im oferujesz?

Organizujemy głównie spływy canoe rzekami i spacer z przewodnikiem po torfowiskach. Zimą zapraszamy na wycieczki na sankach fińskich (tzw. kicksled) z przewodnikiem i wędrowki w rakietach śnieżnych po zamrożonych torfowiskach. Odwiedzający mają różne motywacje, aby tu przyjechać, ale łączy ich chęć poznania natury. Niektórzy ludzie interesują się obserwacjami dzikiej przyrody i ptaków. W Parku Narodowym Soomaa udostępnione są nieodpłatnie szlaki piesze. Za wejście do parku nie jest pobierana żadna opłata. Soomaa to po prostu otwarta przestrzeń, której każdy może doświadczyć, co jest typowe dla krajów bałtyckich i nordyckich.

Z jakich krajów Twoje biuro podróży przyciąga najwięcej klientów?

Połowa z nich to Estończycy. W czasie pandemii mogliśmy przetrwać tylko dzięki estońskim klientom. Teraz powoli wracamy do stabilizacji. Ale nie osiągnęliśmy jeszcze wcześniejszego poziomu. Przed pandemią COVID mieliśmy gości z 40 krajów. Największym rynkiem są Niemcy, podobnie inne kraje europejskie, wśród nich prym wiodą Francja, Hiszpania i Wielka Brytania. Nie mamy zbyt wielu turystów z Polski, ale to prawdopodobnie dlatego, że w niektórych regionach, takich jak Polesie czy Dolina Biebrzy, znajdują się podobnie atrakcyjne tereny.

The fifth season is also a unique tourist attraction of the Soomaa.

Usually, the peak season for this is spring. But sometimes this fifth season can happen during all four seasons. So if it rains, floods can come in autumn. It also happens quite often in summer. All you need is maybe 4 or 5 very rainy days to flood the area. It is a very flat landscape. River banks are also rather low and several rivers merge to form one river, flooding the meadows around the forests; sometimes also around inhabited areas. In the Soomaa, when we have the fifth season, the peatlands are the only landscapes that are spared the flooding because these peatlands are really 7-9 meters higher than the rest of the land, like forests or meadows. During the fifth season boats are the only means of transport. And it really attracts a lot of visitors.

Were you born in Soomaa?

My grandfather's line is actually not far from Soomaa: it's to the south, approaching the border with Latvia. My mother's line is from North Estonia. But my family moved here when I was a schoolboy in 1979. I was 12 years old then and I grew up in Soomaa – we went to these rivers fishing and canoeing by rubber boats. And I remember the moment I saw some of these old dugout canoes because people used them on a daily basis. It was so exciting. For me it was like a real canoe that you see in the movies about Native Americans, North American Indians. Actually this is true, this type of dugout canoe is also made in North America, South America, Asia and Africa. So even today, in every continent there are places where similar boats can be found. Also in Russia, but in the European Union, the only place is Soomaa.

What do you like about Soomaa most? I remember my visit in the park when you were our guide. I realized that you are really in love with nature and the landscape of the area.

The landscapes are shaped by the rivers, meadows, forests and peat bogs. The term for this landscape would be peatlands. It is interesting that the peatlands are growing one millimeter every year, accumulating moss and some other plants. These untouched peatlands, wild river landscapes and forests are very special. And of course, there is all the wildlife connected to this landscape: you can imagine different species of woodpeckers in the forests or corncrakes and great snipes on the meadows. We also have lesser spotted eagles or golden eagles that usually have nests on the bog islands.

I would like to ask you about the ecotourists, nature tourists that you bring to Soomaa. What do you offer them?

We mostly organize canoe trips on rivers and guided walks on bogs. In winter, we do guided kicksled trips

and snowshoeing on frozen bogs. Visitors have different motivations to come, but what is common for all of them is that they want to experience nature. Some people are interested in seeing wildlife and the birds. Soomaa National Park has trails which are free to access. There is no fee to enter the park. Soomaa is just an open space for everyone to experience, which is typical in the Baltic and Nordic countries.

From which countries does your travel agency get the most customers?

Maybe half of them are Estonians. During Covid, we were able to survive thanks to the Estonian customers. Now we are again recovering. But we have not yet reached the same level. Before Covid, we had visitors from 40 different countries. Germany is the biggest market as well as almost all European countries, but among them France, Spain and the UK take the lead. We don't have many Polish visitors but that's probably because you have many similar attractive landscapes in some regions such as Polesie or Biebrza valley.

What about the age of visitors? Where do they stay?

It varies. Most of the people who come for guided trips are a bit older than average, but there are also young people and families coming. Some people prefer camping with smaller budgets, but there are also visitors who prefer to stay in the best hotels. There are several guesthouses inside the national park but also 12-15 in the area surrounding the park. Guesthouses together with local guides, food producers and activity operators form the Soomaa tourist cluster. And we have an NGO where all these businesses are members and we are doing some marketing activities and campaigns together with the local Leader Action Group.

A co z wiekiem odwiedzających? Gdzie turyści i turystki się zatrzymują na nocleg?

To jest zróżnicowane. Większość osób wybierających się na wycieczki z przewodnikiem jest nieco starsza od średniej wieku, ale przyjeżdżają też młodzi ludzie i całe rodziny. Niektórzy, z mniejszym budżetem, wolą biwakować, ale są też turyści, którzy preferują noclegi w najlepszych hotelach. Na terenie Parku znajduje się kilka pensjonatów, a w jego okolicy dodatkowe 12-15 obiektów noclegowych. Wraz z lokalnymi przewodnikami, producentami żywności i organizatorami turystyki tworzą one klaster turystyczny Soomaa. Mamy także organizację pozarządową, której członkami są wszystkie te firmy, prowadzimy działania marketingowe i kampanie wspólnie z Lokalną Grupą Działania.

W 2011 roku zorganizowaliście w Estonii pierwszą Europejską Konferencję Ekoturystyki. Moim zdaniem Estonia jest liderem ekoturystyki w Europie. Założyłeś także Estońskie Stowarzyszenie Turystyki Przyrodniczej, zrzeszające firmy turystyczne działające w pobliżu obszarów chronionych w Estonii. Teraz jesteś członkiem zarządu Global Ecotourism Network. Jaka jest Twoja wizja, a może marzenie o ekoturystyce w Europie?

Byłoby naprawdę wspaniale, gdybyśmy mogli być bardziej sformalizowani jako Europejska Sieć Ekoturystyki. Żeby była osoba, która mogłaby przejąć kierownictwo i profesjonalnie zarządzać naszą siecią. Mamy w niej ekspertów i ekspertki z wielu krajów, o różnych perspektywach i doświadczeniach. Można się wiele od siebie nauczyć. Widzę w tym siłę.

Jakie jest Twoje marzenie o ekoturystyce, Twoje osobiste marzenie?

Postrzegam turystykę jako formę aktywności, która otwiera przed ludźmi szanse rozwoju, pozwala lepiej

zrozumieć świat i różne kultury. Podróżowanie ma dużą wartość dla ludzkości. Może tworzyć przestrzeń dla komunikacji. Uważam, że turystyka powinna także być narzędziem ochrony przyrody. Te miejsca, które mają unikatowe walory przyrodnicze, mogą być wspierane przez branżę. Pieniądże, które generują firmy turystyczne, można inwestować w lokalne zasoby, aby je dzięki temu zachowywać, promować i chronić. Postrzegam turystykę jako pozytywne narzędzie lub siłę napędową dla lepszego świata. I oczywiście jest to trochę idealistyczne, ponieważ rzeczywista sytuacja w dużej mierze zależy od lokalnych przedsiębiorców i innych organizacji, działaczy i władz samorządowych, a także sytuacji politycznej. Rośnie presja na przyrodę, w tym także na obszary chronione. Wierzę jednak, że wprowadzając turystykę na obszary chronione w sposób inteligentny i zrównoważony, nadal możemy nią zarządzać tak, aby nie szkodziła przyrodzie, ale ją wspierała.

Czy uważasz, że młode pokolenie, bo dużo pracujesz z ludźmi w różnym wieku, podąży za tą ideą?

Mam taką nadzieję, kiedy myślę o młodszych pokoleniu. Widzę, że młodzi ludzie dorastali w przekonaniu, że nasze pokolenie tylko mówi o ochronie przyrody, ale tak naprawdę nie działa w tym kierunku. Że nie zawsze podążamy za słowami. Na niektórych zajęciach z młodymi ludźmi dostrzegam, że są często bardziej wrażliwi i potrafią zmienić dobre intencje w realne działanie, w praktykę.

Dziękuję Ci za inspirację i podzielenie się swoimi pomysłami i wiedzą.

In 2011 you organized in Estonia the first European Ecotourism Conference. In my opinion Estonia is the leader in ecotourism in Europe. You also established the Estonian Nature Tourism Association gathering tourist companies working close to the protected areas in Estonia. Now you are the board member of the Global Ecotourism Network. What is your vision or maybe a dream about ecotourism in Europe?

It would be really great if we could be more formalized as the European Ecotourism Network with the person who could take the lead and professionally manage the chain we already have. There are so many countries in the network with different perspectives and experiences. There is a lot to learn from each other. I see the power in it.

What is your dream about ecotourism, your personal dream?

I see tourism as a kind of human activity, that gives people a kind of growth, understanding of how the world works and what the different cultures are. So I see travel as something really good for humanity. I see tourism as a tool for conservation. These places that have unique natural values can be supported by the sector, by tourism business. The money that it generates to tourism companies can be invested in lo-

cal values, and in that way these values can be kept, promoted and conserved. I see it like a positive tool or positive engine for a better world. And of course it is a bit idealistic, because the real situation is very much dependent on the local businesses and other organizations, local activists and authorities and also the political situation. Pressure on nature and also protected areas is increasing. I believe that by introducing tourism to protected areas in an intelligent, sustainable way we can still manage it in the way that it is not harming nature, but supporting it.

Do you feel that the young generation, because you work a lot with people of different ages, will follow this idea?

I am hopeful about the younger generation. And I can see they have been growing up with the view that our generation only talks about conservation, but we don't really act. We don't always walk the talk. I see it during some classes, that young people often are already more sensitive and they are able to change this in real behavior.

Thank you, Aivar, for sharing your ideas, knowledge and inspiration.

Aivar Ruukel

Prekursor ekoturystyki w Soomaa i Estonii, a obecnie jeden z liderów i członek zarządu Global Ecotourism Network. Twórca marki Soomaa.com i biura podróży, które wdrożyło w kraju certyfikat „Estonia – Naturalnie” (EHE) – ważny standard jakości usług turystyki przyrodniczej w Estonii.

Precursor of ecotourism in Soomaa and Estonia, and currently one of the leaders and board member of the Global Ecotourism Network, creator of the travel agency and brand Soomaa.com, which introduced the “Estonia – Naturally” (EHE) certificate - an important quality standard for nature tourism services throughout the country.

Zdjęcia: | Photos: Soomaa.com, Aivar Ruukel, Dominika Zaręba

Więcej informacji: | More information:
soomaa.com, haabjas.com

Węgry | Hungary

Zagrożone Zakole Dunaju: szybki, szkodliwy dla środowiska zysk kontra zrównoważone zarządzanie oparte na naszym dziedzictwie kulturowym i przyrodniczym

Danube Bend under threat: fast but environmentally damaging profit versus sustainable management based on our cultural and natural heritage

Katalin Varga
Stowarzyszenie Dunakéke
Dunakéke Association

Zakole Dunaju¹ ma długą historię. Już Rzymianie uznali jego znaczenie jako regionu przygranicznego: granica Cesarstwa Rzymskiego Ripa Pannonica rozciągała się wzdłuż tej rzeki. Pierwszy władca Węgier, wielki książę Gejza (węg. Géza), wybrał Ostrzyhom na swoją stolicę w 973 roku, w czasie powstawania państwa. Pobliski Wyszehrad aż do 1450 roku był siedzibą węgierskiej rodziny królewskiej, a w późniejszych czasach nadal stanowił ważną wiejską rezydencję węgierskich władców.

Dziś Zakole Dunaju jest jednym z cudów natury i kultury Węgier. Niestety region cierpi również z powodu wielu inwestycji szkodliwych dla środowiska, takich jak wydobywanie żwiru, wodochłonne gałęzie przemysłu i produkcja baterii litowych. Chociaż inwestorzy obiecują zrównoważyć wykorzystywanie zasobów naturalnych, rekultywację krajobrazów i rozwój infrastruktury za pomocą zachęt podatkowych, coraz więcej organizacji pozarządowych chce chronić środowisko naturalne dla przyszłych pokoleń. Kierunek ten zakłada zrównoważony rozwój, który stał się naszym hasłem przewodnim. Razem z naszymi partnerami nieustannie walczymy o powstrzymanie nadmiernego rozwoju przemysłu w regionie, odkrywając przy tym nasze dziedzictwo historyczne. Ponadto staramy się przyciągnąć alternatywne inwestycje, które zapewnią wzrost gospodarczy, ale nie będą wyczerpywać naszych zasobów naturalnych.

Szkodliwe inwestycje w Zakolu Dunaju

Położone tu wioski liczą od dwóch do czterech tysięcy mieszkańców, którzy utrzymują się głównie z rolnictwa, a ostatnio także z turystyki. Pod koniec lat 90., w okresie, który nastąpił po upadku komunizmu,

First a little bit of history. The Danube Bend² (in Hungarian: Dunakanyar) has mattered for a very long time. The Romans recognized its importance as a frontier region: the empire's Ripa Pannonica borderlands stretched along the Danube. Hungary's first ruler, Grand Prince Géza in 973 chose Esztergom as his seat - and subsequently Hungary's first capital - while the nearby Visegrád served as the seat of the Hungarian royal family until 1405 (and afterwards, as an important rural residence of the king).

Today, the Danube Bend in Hungary is one of the natural and cultural wonders of Hungary. Unfortunately, the region is also negatively affected by several environmentally damaging investments, such as gravel mining, a variety of water-intensive enterprises, and lithium battery production facilities. Even though the investors promise to balance maintaining natural resources, restoring landscapes and expanding infrastructure with the help of tax incentives, more and more NGOs want to preserve the natural environment for future generations. This course of action involves sustainability, which has become our watchword ever since. Together with our partners, we are constantly fighting to curb excessive industrial development in the region, and in the process we are uncovering our historical heritage while also seeking to attract alternative investments that deliver economic growth in the area but do not deplete our natural resources.

Damaging investments in the Danube Bend

The villages located in this area have populations of between 2,000 and 4,000 people, who have depended primarily on agriculture for their livelihoods and more recently on tourism. In the late 1990s, years

gminy funkcjonowały jako samorządne organizacje gospodarcze, jednak nie dla wszystkich ta swoboda była korzystna. Wobec braku wpływów podatkowych mniejsze miasta i wsie sprzedawały swój majątek w celu uzupełnienia budżetu. Także obecne regulacje państwowe zapewniają im dość ograniczone wsparcie. Nic więc dziwnego, że lokalni liderzy i liderki z łatwością przyjmują oferty inwestorów, gotowych eksploatować zasoby naturalne regionu, w zamian za wpływy z podatków i inne korzyści. Zakole Dunaju jest rzeczywiście szczególnie bogate w zasoby naturalne i z tego samego powodu jest bardzo zagrożone.

Ze względu na obfitość wody, region ten doskonale nadaje się do lokalizacji fabryk akumulatorów. Przykładem dużej inwestycji w tym sektorze jest fabryka akumulatorów Samsung SDI w mieście Göd, która stanowi część krajowej strategii przemysłu akumulatorowego 2030. Strategia ta została stworzona przez rząd Węgier bez ogólnokrajowej oceny oddziaływania na środowisko. Oznacza to, że nie zbadano bezpośredniego i pośredniego oddziaływania większych fabryk, ani nie przeanalizowano ich wpływu na środowisko.

Innym, na szczęście niezrealizowanym projektem, była budowa elektrowni wodnej Bős-Nagymaros, planowana przez kraje socjalistyczne RWPG w latach 50. XX wieku. Gdyby powstała, zniszczyłoby to zasoby wody pitnej w Budapeszcie i wiele chronionych obszarów podmokłych położonych wzdłuż Dunaju.

Trzecim przykładem jest wydobywanie żwiru, cennego surowca stosowanego w budownictwie i rozwoju infrastruktury, występującego powszechnie wzdłuż brzegów Dunaju. Nasze stowarzyszenie Dunakéke (ang. Danube Bend Cultural Agglomeration and Association for Environmental Protection) zostało założone dwa lata temu, aby wesprzeć oddolne inicjatywy mające na celu niedopuszczenie do otwarcia żwirowni. W 1979 roku we wsi Pilismarót rozpoczęto wydobywanie żwiru na obszarze prawie 500 ha, na którym znajdują się złoża tego surowca o wielkości około 50 milionów m³. W 2021 roku kolejna spółka chciała kontynuować wydobywanie, powiększając obszar eksploatacji o 122 ha. Jednak zarówno pokłady żwiru, jak i jego wydobywanie stanowią poważne zagrożenie

after Communism fell, municipalities operated as self-governing economic organizations, but this freedom was not without its drawbacks. In the absence of tax revenues, smaller towns and villages sold their assets to make up for budget shortfalls. Even current state regulations provide quite limited support. It therefore comes as no surprise that local leaders easily accept the offers of investors ready to exploit the region's natural resources in exchange for tax revenue and other benefits. The Danube Bend is thus in a conundrum of sorts: while it is indeed rich in natural resources, it is under threat for the very same reason.

An abundance of water resources means the region is very suitable for siting battery production facilities. One example of a major investment in this sector is Samsung SDI's battery plant in the town of Göd, which is part of the National Battery Industry Strategy 2030. This strategy was created by the Hungarian government without a nation-wide environmental assessment. It means that the direct and indirect effects of the larger factories were not examined and no environmental impact study was commissioned.

Another example of a major - fortunately unsuccessful - investment was the Bős-Nagymaros hydroelectric power plant, planned by the COMECON socialist countries in the 1950s. Had it gone ahead, it would have destroyed Budapest's drinking water supply and many wetland protected areas located along the Danube.

The third example is gravel, a valuable raw material used in construction and infrastructure and abundant along the banks of the Danube. Our Dunakéke Association (Danube Bend Cultural Agglomeration and Association for Environmental Protection) was founded 2 years ago to support ongoing grassroots action to prevent the opening of a gravel quarry. The backstory to these protests is that in 1979, the village of Pilismarót began to extract gravel from an area of less than 500 hectares, with gravel deposits of approximately 50 million m³. In 2021, another company planned to continue extracting these raw materials by enlarging the area by another 122 hectares. However, both gravel deposits and gravel extraction pose a serious threat to water security. The process

¹ Zakole Dunaju (węg. Dunakanyar) to fragment doliny Dunaju pomiędzy Ostrzyhomiem (węg. Esztergom) a Budapesztem. Na tym odcinku rzeka oddziela pasmo Börzsöny od Gór Wyszehradzkich, płynąc najpierw z zachodu na wschód, a następnie z północy na południe.

² The Danube Bend is the section of the Danube between Esztergom and Budapest. In this part, the river flows between Börzsöny and the Visegrád Mountains, and its flow direction changes from west-east to north-south.

dla bezpieczeństwa wodnego. Zastosowany proces i technologie wpływają na poziom wód gruntowych i przyspieszają parowanie wód powierzchniowych, co tylko pogłębia skutki coraz dłuższych okresów suszy, negatywnie wpływających na rolnictwo i zaopatrzenie w wodę pitną.

Kilka słów o kontekście prawnym

Wiele przedsiębiorstw, które niszczą przyrodę i eksploatują jej zasoby, wykorzystuje sytuację zadłużonych gmin. Wiedzą, że borykają się one z problemem braku odpowiednich środków finansowych. Wiedzą też doskonale, że wystarczy przekonać lokalne władze, aby pozyskać te tereny, ponieważ są one własnością publiczną. Niestety na Węgrzech prawo gminne jest w kilku miejscach bardzo liberalne: przedstawiciele władz lokalnych i burmistrz mogą wprowadzić zmianę przepisów operacyjnych zwykłą większością głosów i odbywać posiedzenia zamknięte. Ponadto urzędnik, który czuwa nad legalnością wszelkich decyzji i działań gminy, jest zatrudniany bezpośrednio w instytucjach, które ma monitorować. Państwo może wprowadzić także inny instrument prawny, tzw. inwestycję o szczególnym znaczeniu z punktu widzenia gospodarki narodowej, która jest zlecana przez rząd i od której nie ma już odwołania.

Projekty na rzecz zrównoważonego rozwoju

Od 2021 roku Stowarzyszenie Dunakéke podejmuje się misji pokazania społeczności Pilismarót, że istnieje inna droga do zrównoważonego wzrostu gospodarczego niż sprzedaż majątku publicznego. Nasze główne działania to: ochrona środowiska, podnoszenie świadomości w lokalnej społeczności i poza nią, odkrywanie i ochrona dziedzictwa kulturowego oraz rozwijanie jego potencjału, ochrona interesów społeczności Zakola Dunaju wspólnie z samorządami lokalnymi i niezależnymi organizacjami pozarządowymi oraz działanie na rzecz uznania przez rząd węgierski krajobrazu kulturowego regionu za prawnie chroniony.

Oto niektóre z naszych bieżących projektów:

1. Wiosną 2023 roku zorganizowaliśmy konferencję okrągłego stołu w Zakolu Dunaju, będącą kontynuacją ubiegłorocznej dyskusji z udziałem organizacji pozarządowych. Oprócz lokalnych mieszkańców, w tym roku zaprosiliśmy także decydentów z różnych gmin Zakola Dunaju do współpracy i osiągnięcia konsensusu w sprawie zrównoważonej przyszłości regionu.
2. Współpracujemy z archeologami z Muzeum Bálinta Balassy w Ostrzyhomiu nad wizualną rekonstrukcją osady z czasów rzymskich, niegdyś położonej na granicy dzisiejszej wsi Pilismarót, która będzie częścią

and technologies involved disturb groundwater levels and accelerate surface water evaporation, which only exacerbates the impact of the increasingly long periods of drought, negatively affecting agriculture and the drinking water supply.

A few words about the legal background

Many businesses that damage nature and exploit our natural resources are taking advantage of the situation of indebted municipalities. They are aware that municipalities are struggling because of the lack of adequate financial resources. They know very well that in order to acquire these areas, it is enough to convince the local municipality, since the areas are municipality-owned. Unfortunately, in Hungary, the municipal law is very liberal in several places: by a simple majority vote, it gives the local government representatives and the mayor authority to change the local operating regulations and hold closed-door meetings. In addition, the official responsible for safeguarding the legality of all municipality decisions and actions, is employed directly by the institutions he/she is meant to monitor. There is also another legal mechanism which enables the government to decide on investments of special, strategic importance for the national economy, without right of appeal.

Sustainable projects

Since 2021, Dunakéke has been working with the community of Pilismarót to present it with options for sustainable economic growth that do not involve selling public assets. Our main activities are: environmental protection, awareness raising in the community and beyond, searching for, protecting our cultural heritage and developing its potential, protecting the interests of the Danube Bend's communities together with local governments and independent NGOs, and creating the Dunakanyar cultural landscape as a legally protected region, and recognized as such by the Hungarian government.

Below are some of our ongoing projects:

1. In the spring of 2023, we organized the Danube Bend round table conference, which is a continuation of last year's round table discussion that brought together the NGO community. In addition to local citizens, this year we also invited the decision-makers from the various municipalities of the Danube Bend region to work together and arrive at a consensus on the sustainable future of the Danube Bend.
2. We are working together with archaeologists from the Bálint Balassa Museum in Esztergom on a visual reconstruction of a Roman-era settlement once lo-

wirtualnego spaceru. Chcielibyśmy także dołączyć do regularnych wydarzeń organizowanych w ramach już istniejącej sieci strażnic, na przykład festiwalu ognia w Almásfüzitő. Obok wieży planujemy wybudować ścieżkę dydaktyczną pokazującą tereny podmokłe wzdłuż wiejskiego potoku. Finansowanie tego projektu zostało zapewnione w drodze przetargu lokalnego.

3. Obecnie aktywnie uczestniczymy w festiwalach ekologicznych i odwiedzamy szkoły z narzędziami terenowymi przedstawiającymi funkcjonowanie wód podziemnych i ich ścisły związek z wodami powierzchniowymi. Jest to część naszej pracy na rzecz podniesienia świadomości środowiskowej.

4. Dołączyliśmy do projektu Spizarnia Zakola Dunaju, którego celem jest ożywienie dziedzictwa ogrodniczego społeczności wiejskich w okolicy. W przeszłości mieszkańcy i mieszkanki wsi Pilismarót i Zebegény, nasi sąsiedzi i sąsiadki z drugiej strony Dunaju, używali specjalnych łodzi do transportu towarów w dół rzeki, na duże rynki w Budapeszcie.

5. Jednym z naszych pierwszych działań było wysunięcie postulatu, aby odcinek brzegów Dunaju w Pilismarót został uznany przez samorząd terytorialny za chroniony obszar przyrodniczy o znaczeniu lokalnym i od tego czasu nie rezygnujemy z tego pomysłu, zwłaszcza że wokół brzegu niedawno ponownie pojawiły się bobry i wiewiórki. Chcielibyśmy nawiązać bliższe relacje z Parkiem Narodowym Dunaj-Ipoly (Duna-Ipoly Nemzeti Park), ponieważ nasza wioska położona jest w jego otulinie. Dorzecze Dunaju to także obszar objęty ochroną Natura 2000. Zdajemy sobie sprawę, że jest to bardzo długi proces, ale w naszych długoterminowych planach jest przyłączenie się do sieci obszarów chronionych Dunaju (sieci Danube Parks)³.

cated on the border of Pilismarót which will one day be a part of a virtual tour. We plan to contribute to events organized by the already existing network of watch-towers e.g., the Almásfüzitő fire festival. Next to the tower, we plan to build a nature trail showcasing the wetlands along the village creek. The funding for this project was made possible by a local tender award.

3. As part of our awareness-raising efforts, we are currently actively participating in environmental festivals and visiting schools to talk about water issues. We use a variety of field instruments to explain underground water and its close relationship with surface water.

4. We joined the Danube Bend Pantry project, which aims to revive the gardening heritage of the rural communities in the area. In the past, Pilismarót and Zebegény, our neighbors across the Danube, used so-called bucket boats to transport their goods downriver to the big markets in Budapest.

5. One of our first actions as an association was to call for designating by the local government of a stretch of the banks of the Danube in Pilismarót a protected natural area of local importance, and we have stuck to this initiative, all the more so because beavers and squirrels have recently returned to the river banks. We would like to establish a closer relationship with the Danube-Ipoly National Park (Duna-Ipoly Nemzeti Park), given our village is located in its buffer zone. The Danube river basin is also an area which enjoys Natura 2000 protection. We are aware that it is a very long process, but our long-term plans include becoming part of the Danube Parks network.

³ Danube Parks: <https://danubeparks.org>

Partnerzy: lider – Stowarzyszenie Dunakéke – Danube Bend Cultural Agglomeration and Association for Environmental Protection (Pilismarót), partnerzy: Danube Bend Association for Environmental Protection (Zebegény), Muzeum Bálinta Balassy (Esztergom) | Partners: leader – Danube Bend Cultural Agglomeration and Association for Environmental Protection (Pilismarót), partners: Danube Bend Association for Environmental Protection (Zebegény), Balassa Bálint Museum (Esztergom)

Zdjęcia: | Photos: Dunakéke

Więcej informacji: | More information: www.dunakeke.hu, fb.com/DUNAKEKE2021

Zaangażowanie młodzieży
w przezwyciężanie dziedzictwa
przeszłości

Youth getting involved to overcome
the legacy of the past

Sofija Todorović
Youth Initiative for Human Rights
Youth Initiative for Human Rights

Młodzieżowa Inicjatywa na rzecz Praw Człowieka (YIHR) została założona w 2003 roku przez młodych ludzi z krajów byłej Jugosławii. Jej cel stanowiło wspieranie budowy pokoju i współpracy młodzieży w regionie poprzez rozwiązywanie konfliktów i przezwyciężanie antagonizmów międzyetnicznych, a także monitorowanie łamania praw człowieka oraz propagowanie odpowiedzialności, właściwego traktowania ofiar wojny i praworządności.

Od początku swojej działalności, jako sieć regionalna z przedstawicielstwami w Serbii, Kosowie, Czarnogórze, Bośni i Hercegowinie oraz Chorwacji, YIHR współpracuje z młodzieżą z Bałkanów Zachodnich, aby zapewnić wysokiej jakości edukację na temat konfliktów z przeszłości. W ten sposób wzmacnia młodych ludzi jako działaczy dla pokoju i wspiera solidarność regionalną.

Nasza praca skupia się na wymianach międzykulturowych, wypróbowanym i przetestowanym mechanizmie ułatwiającym udział młodzieży w życiu społecznym i politycznym, który jednocześnie przyczynia się do rozwoju kompetencji młodych ludzi w zakresie rozumienia i dekonstrukcji politycznej retoryki. Dzięki wymianom międzykulturowym i programom edukacyjnym, skupionym na rozwiązywaniu problemów przeszłości i sprawiedliwości okresu przejściowego, młodzi ludzie, którzy uczestniczyli w programach YIHR, stali się zwolennikami pokoju w regionie Bałkanów Zachodnich, a wielu absolwentów programu YIHR zaangażowało się w działania związane z pamięcią i pokojem, podejmując pracę w różnych organizacjach na całym świecie.

The Youth Initiative for Human Rights (YIHR) was founded in 2003 by youth from the former Yugoslavia with the aim of advancing peace building and fostering youth cooperation within the region. Young people come together to resolve conflicts, overcome inter-ethnic tensions, as well as monitor human rights violations, advocate for accountability, proper treatment of war victims and the rule of law.

Throughout its regional network of young volunteers from Serbia, Kosovo, Montenegro, Bosnia and Herzegovina and Croatia, YIHR has been dedicated to providing a high-quality education about the conflicts of the past, and has as a result empowered young people to become peace activists and advocates for regional solidarity.

The focus of our work has been on intercultural exchanges, a tried and tested approach to getting young people involved and interested in having a voice in the community and in politics, which also has helped develop their abilities to understand and deconstruct political rhetoric. Thanks to intercultural exchanges and educational programs focused on dealing with the past and transitional justice, participants have become advocates for peace within the broader Western Balkans region, and many YIHR program alumni members have pursued memory and peace activism-related work in various organizations around the globe.

Zdjęcia: | Photos: YIHR

Więcej informacji: | More information: www.yihr.rs, ratusrbiji.rs

www.yihr.rs/en/inicijativa-podnela-prijave-za-uklanjanje-vise-od-300-murala-i-grafita-posvecenih-ratku-mladicu

„Prawdy zaprzeczane”, konferencja w Belgradzie Pokój nie będzie możliwy, dopóki wszystkie kraje w regionie nie wyrzekną się nacjonalizmu

Konferencja zorganizowana przez Młodzieżową Inicjatywę na rzecz Praw Człowieka (YIHR) w listopadzie 2022 roku zgromadziła dziennikarzy, aktywistów, organizacje społeczeństwa obywatelskiego i ruchy nieformalne, a także prelegentów z regionu Bałkanów Zachodnich wokół tematów sprawiedliwości okresu przejściowego, kurczenia się przestrzeni obywatelskiej i publicznej, szerzenia propagandy i ograniczania wolności mediów.

Kiedy w Europie na naszych oczach toczy się kolejna wojna i gdy patrzymy, jak agresja jednego kraju odbiera życie i zagraża przyszłości całych pokoleń, nie możemy nie myśleć o naszych przeszłych doświadczeniach, naszym regionie i naszej przyszłości. Znaczenie rozliczenia się z przeszłością, nowych inicjatyw i sojuszy, a także przeciwstawiania się wszelkim formom nacjonalizmu, etnocentryzmu, przemocy i dyskryminacji, stają się kluczowymi czynnikami, które wyznaczą kierunek, w jakim będzie podążał region, w którym żyjemy.

Obszary dawnych konfliktów stoją przed licznymi wyzwaniem na drodze do budowania stabilnego pokoju oraz społeczeństwa opartego na wartościach i zasadach demokratycznych, szczególnie w okolicznościach, w jakich znalazły się dziś świat i Europa. Proces budowania pokoju nigdy nie jest linią prostą, często bywa spowalniany przez nacjonalistyczne narracje i działania kluczowych aktorów politycznych, mediów i grup ekstremistycznych.

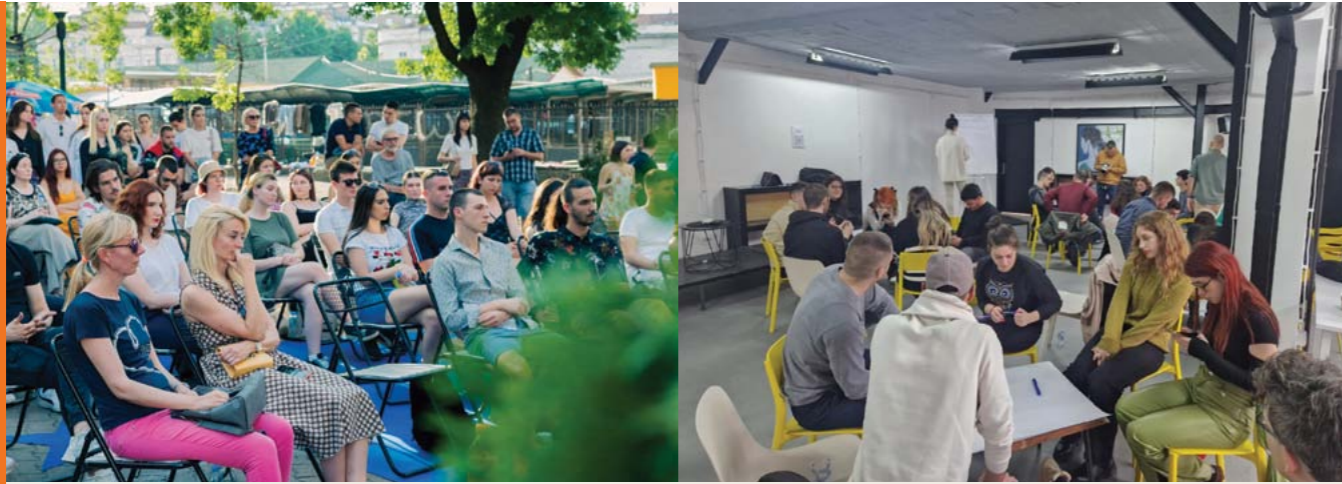
Dlatego ideą dwudniowej konferencji „Prawdy zaprzeczane” była rozmowa o prawdach, których potrzebujemy, a także o prawdach, które nas powstrzymują, które na siłę są wyrzucane z przestrzeni publicznej, mediów i głównego nurtu polityki. Konferencję rozpoczęły wiersze „Urodzeni po 1992” i „8372” poetki Mirjany Narandžić oraz panel „Obrazy w naszych głowach i na ścianach”, podczas którego omawiano rolę sztuki w rozliczeniu z przeszłością.

Sofija Todorović, dyrektorka programowa YIHR, przedstawiła uczestnikom konferencji wyniki kampanii „Aby prawda już nigdy się nie spóźniła”, w ramach której stworzono mapę murali i graffiti przedstawiających skazanego zbrodniarza wojennego Ratka Mladicia. Todorović poinformowała, że ponad 120 osób przesłało zdjęcia murali i graffiti z podobizną Ratka Mladicia, przy czym 60% z nich znajduje się w Belgradzie, a około 20% w instytucjach publicznych w Serbii. Todorović zauważyła, że pokój jest możliwy tylko wtedy, gdy wszystkie kraje w regionie zmierzają ze swoją wojenną przeszłością. „Wierzmy, że pokój w regionie nie będzie możliwy, dopóki każdy kraj w regionie nie porzuci nacjonalizmu i nie zacznie szanować ofiar. Nadszedł moment, aby nasza wspólnota zatarała dzielące nas różnice” – powiedziała Todorović.

Partnerzy: ForumZFD, Niezależne Stowarzyszenie Dziennikarzy Wojwodiny (NDNV)

“Truths that are denied” Conference in Belgrade

Peace is impossible until every country in the region gives up nationalism

The conference organized by the Youth Initiative for Human Rights in November 2022 gathered journalists, activists, CSOs and grassroots movements as well as speakers from the Western Balkans region around the topics of transitional justice, shrinking civic and public spaces, the spread of propaganda and curtailing of media freedoms.

While in Europe another war unfolds before our eyes, and while we watch how the aggression of one country takes lives and threatens the future of entire generations, we cannot help but think about our past experience, our region, and our future. The importance of dealing with the past, new initiatives and alliances, as well as opposing every form of nationalism, ethnocentrism, violence, and discrimination are becoming key factors that will determine the direction in which the region we live in will move.

Post-conflict areas are faced with numerous challenges on the way to building stable peace and a society based on democratic values and principles, especially in the circumstances in which the world and Europe find themselves today. The process of peacebuilding is never a straight line and is often slowed down by nationalistic narratives and actions coming from key political actors, media, and extremist groups.

The idea of the two-day “Truths that are denied” Conference was thus a conversation about the truths that we need, as well as about the truths that hold us back, and which are forcefully thrown out of the public space, the media, and mainstream politics. The conference opened with a recitation of the poems “Born after 1992” and “8372” by the poet Mirjana Naranđić and the “Images in our heads and on the walls” panel, which discussed the role of art in dealing with the past.

Sofija Todorović, program director of the Youth Initiative for Human Rights (YIHR) addressed the participants of the conference and presented the results of the “That the truth never again come too late” Campaign, which mapped murals and graffiti of the convicted war criminal Ratko Mladić. Todorović shared with the conference participants that more than 120 citizens sent photos of murals and graffiti with the likeness of Ratko Mladić, and that 60% of them are in Belgrade, and about 20% of the murals are on public institutions in Serbia. In addition, Todorović noted that peace is only possible if all countries in the region face up to their war past. “We believe peace in the region is impossible until every country in the region gives up nationalism and starts respecting the victims. Now’s the time for our togetherness to erase our differences,” Todorović said.

Partners: ForumZFD, Independent Journalists Association of Vojvodina (NDNV)

III. DOBRE PRAKTYKI W POLSCE

GOOD PRACTICES IN POLAND

LEGENDA | LEGEND

- Przykłady dobrych praktyk Akademii Partnerstwa w publikacji | **Good practice examples in the publication**
- Pozostali partnerzy Akademii Partnerstwa | **Other partners of the Partnership Academy**

Poznań | Poznań

Kobiece i międzypokoleniowe inicjatywy oddolne jako forma zachowania dziedzictwa kulturowego

Intergenerational and women's grassroots initiatives as a form of cultural heritage preservation

Katarzyna Hełpa-Liszkowska

Fundacja Wspierania Kreatywnej Edukacji, Rozwoju i Rewitalizacji „Kreatywor”

Foundation for Supporting Creative Education, Development and Revitalization „Kreatywor”

Wysoka aktywność kobiet w sferze społecznej, także ta nawiązująca do lokalnego dziedzictwa, nie jest niczym zaskakującym. Najlepszymi przykładami ich działań są prężne koła gospodyń wiejskich, miejskie kluby kobiet przedsiębiorczych oraz liczne grupy nieformalne bazujące na sile i potencjale kobiet (np. inicjatywy mam w środowisku szkolnym). Podobną tendencję widać podczas realizacji oddolnych pomysłów w Centrum Inicjatyw Lokalnych STARtownia STARomiejska, prowadzonym przez Fundację „Kreatywor” od 2018 roku w centrum Poznania. Pomysły są bardzo różne, od rewitalizacji podwórek, przez warsztaty rozwojowe, po festyny sąsiedzkie, jednak coraz więcej z nich nawiązuje do tradycji – rękodzieła i folkloru.

Sztrykowana choinka

Szydełkowanie, dzierganie, robótki... Rękodzielnictwo to pasja, do której wraca coraz więcej osób. Sięgają do niej chętnie także najmłodszy. Dlatego w ramach zajęć Centrum Inicjatyw Lokalnych uruchomiliśmy klub szydełkowy i klub robótkowy, zarówno dla dzieci, jak i dla dorosłych. Już pierwsze jesienne spotkania zaowocowały pomysłem zrobienia czegoś spektakularnego – wielkiej choinki z kolorowych wełnianych kwadratów. Do wspólnych działań zaprosiliśmy wszystkich mieszkańców Poznania. Dla początkujących zorganizowaliśmy specjalne warsztaty. Osoby zaawansowane tworzyły wzory według własnych pomysłów. Narzucone było tylko to, aby kwadraty miały wymiar 20x20 cm i zieloną obwódkę.

Do działań włączyło się kilkadziesiąt osób. Wykonały one kilkaset kwadratów, połączonych następnie szydełkiem w jedną, wielką, ponad trzymetrową choinkę, która dzięki przychylności władz Poznania stanęła na placu Kolegiackim, przed Urzędem Miasta, przy pomniku poznańskich koziołków. Choinka doczekała się nawet swojego profilu na Facebooku.

The high degree of engagement of women in the local community, including in local heritage initiatives, hardly comes as a surprise. The best examples of activities driven by women are thriving rural housewives associations, urban clubs for women entrepreneurs and various informal groups – e.g., mothers coalescing around and leading school-wide initiatives – that draw on the strength and potential of women. Women's leadership is also at the core of grassroots initiatives taking place at the STARtownia STARomiejska Center for Local Initiatives, run by the “Kreatywor” Foundation since 2018 in downtown Poznań. Ideas for initiatives are diverse and range from revitalizing urban backyard and public spaces, all the way to personal development workshops and neighborhood festivals, but more and more people are also turning to heritage and finding ways to get back to their roots and revive traditions, including handicrafts and folklore.

Knitting a huge Christmas tree from wool

Crocheting, embroidering, knitting, making all sorts of handcrafted objects is a passion that more and more people are developing, and not only adults; kids, too, are catching on. Through the Center for Local Initiatives we launched a Crochet Club and a Knitting Club, both for children and adults. Right from the start, during the first autumn meetings, an idea was born to make something absolutely spectacular – a huge Christmas tree made entirely of colorful wool squares. Residents from all over Poznań were invited to join in. Special workshops were organized for beginners. More advanced knitters created their own unique patterns. The only rule was that all squares be 20x20 cm in size and have a green border.

All in all, several dozen people took part and together made several hundred squares. These were crocheted together into one huge Christmas tree

Wspólne śpiewanie kobiet

Jest to inicjatywa dwóch młodych mam, ale skierowana do wszystkich kobiet, z dziećmi lub bez. Te z młodszymi pociechami zabierają je ze sobą na spotkania, gdyż odbywają się one w swobodnej atmosferze.

Co śpiewają kobiety? Wszystko, co tylko przyjdzie im do głowy – czasem piosenki z dzieciństwa lub jakieś ulubione utwory. Dominują jednak pieśni tradycyjne, wybierane wspólnie z listy przygotowanej przez inicjatkorki. Kobiety śpiewają w kręgu, na środku palą się świece w lampionach, co nadaje klimat spotkania wokół ognia. Dzieci bawią się swobodnie, przysłuchując się mamom. Inicjatywa jest tym bardziej cenna, że w polskim społeczeństwie śpiew jest coraz mniej obecny na co dzień – zarówno w szkołach, jak i w domach zaczyna być rzadkością, a śpiewanie przy innych, zamiast dawać radość i integrować, krępuje.

Liczymy na to, że inicjatywa wspólnego śpiewania kobiet wprowadzi śpiew na nowo w ich domach, a widok śpiewającej mamy nie będzie dla dziecka niczym nadzwyczajnym.

Inicjatywy kobiet ukraińskich

W ostatnim roku najbardziej zwracały uwagę inicjatywy kobiet, które wraz z dziećmi musiały opuścić rodzinne strony i uciekając przed wojną, znalazły się w obcym kraju. Kobiety te szybko się integrowały i już kilka tygodni od zamieszkania w Poznaniu zaczęły podejmować wspólne działania. Mimo trudnej sytuacji życiowej i uchodźczego losu, z radością organizowały spotkania

standing more than 3 m tall, which, courtesy of Poznań City Hall, was installed on Kolegiacki Square, in front of the Municipal Office, right by the famous Poznań landmark – a goat sculpture. The Christmas tree has even earned its own Facebook profile.

Women singing together

This initiative got its start thanks to two young mothers, but it is open to women from all walks of life, with or without children. Those with younger kids bring them along to the gatherings which foster a friendly, relaxed atmosphere.

What do the women sing? Actually, anything that comes to mind – sometimes songs from their childhood or some favorite tunes. The majority of the songs, however, are traditional ones selected from a list prepared by the hosts. The women sing in a circle, with candles and lanterns burning in the center, all of which lends the meeting a sense of being around an actual fireplace. Children play freely while listening to their mothers. This initiative is all the more valuable because in Polish society singing is less and less present on a daily basis – both in schools and homes it is in fact becoming quite a rare spectacle, and singing in front of others, instead of giving joy and bringing folks together, makes people feel uncomfortable....

We hope that the women's singing initiative will help songs and singing become a habit at several homes, and the sight of a singing mother will be anything but unusual for a child.

Ukrainian women's initiatives

In the past year, however, the most striking initiatives have come from women who, with their children, have had to leave their hometowns in Ukraine to escape the war and settle abroad. The women quickly integrated with the local community and started to join forces just a few weeks after settling in Poznań. Despite their difficult living situation, they were glad to be able to organize meetings drawing on Ukrainian culture – it was a form of collective art therapy for them and a demonstration that despite the hardships of being refugees,

nawiązujące do kultury ukraińskiej – była to dla nich forma zbiorowej arteterapii. W ten sposób demonstrowały również, że mimo wojny ukraińska kultura ma się dobrze. We wszystkich inicjatywach brały udział dzieci w różnym wieku. Cześć działań przewidywała także integrację ze społeczeństwem polskim, co stanowiło element edukacji międzykulturowej.

Uczestniczki każdego spotkania robiły krótkie filmiki oraz wiele zdjęć, które upowszechniały w internecie – był to rodzaj manifestu. Wysyłały je później do mężów i innych członków rodziny, którzy pozostali w Ukrainie, dodając im w ten sposób otuchy.

Warsztaty zrealizowane w ciągu pierwszych tygodni od przybycia ich uczestniczek do Poznania to: warsztaty zdobienia paschy na Wielkanoc, warsztaty plecenia wianków, które były elementem strojów na prezentacje ukraińskie towarzyszące manifestacjom pokojowym oraz warsztaty robienia tradycyjnych pisanek.

Ukrainian culture was doing well. All initiatives involved children of different ages. Some of the activities also involved becoming closer to and integrating with Polish society, which was effectively a form of intercultural education.

Participants from each meeting made short videos and took many photos, which they then posted all over the Internet – in a way, a manifesto. They sent them to their husbands and other family members who have remained in Ukraine, as a form of encouragement.

Workshops that were carried out within the first weeks of the participants' arrival in Poznań included: workshops on decorating pascha for Easter, braiding garlands that were part of the costumes for Ukrainian groups performing at peace demonstrations as well as making traditional Easter eggs.

Zdjęcia: Fundacja Wspierania Kreatywnej Edukacji, Rozwoju i Rewitalizacji „Kreaktywator” | Photos: Foundation for Supporting Creative Education, Development and Revitalization „Kreaktywator”

Filmy: | Links to video clips fb.com/kreaktywator/videos/993078171332051, fb.com/kreaktywator/videos/978529193029922, fb.com/kreaktywator/videos/518943586434619

Więcej informacji: | More information: fb.com/kreaktywator, fb.com/STARTowniaSTARomiejskaCIL, fb.com/sztrykowanachoinka

Kobiety – lokalne liderki w swoich społecznościach Women – local leaders in their communities

Dominika Zaręba

Kobiety w społecznościach lokalnych bardzo często stają się naturalnymi liderkami w rozwiązywaniu kluczowych problemów dotyczących środowiska i rozwoju ich małych ojczyzn. Są wrażliwe na kwestie związane z przyrodą, klimatem, społeczeństwem, prawami człowieka, osobami wykluczonymi, dziedzictwem i poczuciem wartości miejsca. Codzienne wyzwania, przed którymi stają kobiety aktywne na poziomie lokalnym, wyglądają bardzo podobnie w różnych miejscach. Należą do nich: praca w pojedynkę, brak dostępu do know-how i finansów na działania, wypalenie, a także niedostateczne możliwości sieciowania się z liderami i liderkami z innych regionów oraz czerpania inspiracji z inicjatyw realizowanych w różnych zakątkach kraju i świata.

Ponad 30 lat transformacji do demokracji i społeczeństwa obywatelskiego w Europie Środkowo-Wschodniej zaowocowało wieloma działaniami przywódczymi kobiet, które miały moc wprowadzenia zmian na poziomie lokalnym. Wiele z tych inicjatyw skupiało się na interpretacji dziedzictwa, ekoturystyce i zrównoważonej turystyce jako narzędziach promowania zrównoważonego rozwoju oraz ochrony dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Zob. film na YT (kanał: www.youtube.com/@FunduszPartnerstwa) pt. „Małe ojczyzny”.

Women in local communities are very often natural leaders in addressing key environment and development issues in their communities – their ‘small homelands’. They are very sensitive to issues related to nature, landscape, climate, society, human rights, excluded persons, heritage, and have a sense of the worth of a place, a neighborhood, a community. The everyday challenges that women encounter working at the local level are very similar regardless of location, and include isolation, working alone, lack of access to know-how and finances for activities, personal burnout, as well as the limited possibilities to network with other leaders and be inspired by initiatives in other regions and countries.

Over 30 years of transition to democracy and civil society in Central and Eastern Europe has resulted in many initiatives led by women that had the power to make a change at the grassroots level. Many of these initiatives were focused on heritage interpretation, ecotourism and sustainable tourism as the approach and means to promote sustainable development and preserve natural and cultural heritage.

See “Small Homelands” film on Youtube (www.youtube.com/@FunduszPartnerstwa)

Sto lat kobiet Torunia w rocznicę powrotu Torunia do wolnej Polski

One hundred years of Toruń women on the anniversary of Toruń's return to a free Poland

Alicja Włodarska

Stowarzyszenie Kobiety Forum Biznesu w Toruniu
Women's Business Forum Association in Toruń

Stowarzyszenie Kobiety Forum Biznesu powstało w maju 2016 roku jako organizacja przyjazna aktywizacji biznesowej i społecznej kobiet¹. Promujemy i wdramy idee rozwoju społeczności równych szans i możliwości we wszystkich aspektach życia publicznego, społecznego oraz biznesowego, zgodnie z hasłem „Chcemy kobiety wspierać, uczyć i doceniać”. Jest tu miejsce dla każdej z nas, która pragnie nie być bierna i działać na rzecz samorozwoju i dobra społeczności, a także wspierać innych swoim przykładem.

Od konferencji do publikacji

Pomysł zorganizowania konferencji „Sto lat kobiet Torunia w rocznicę powrotu Torunia do wolnej Polski” wykiełkował w Stowarzyszeniu Kobiety Forum Biznesu w czerwcu 2019 roku. Miało to być też pierwsze wydarzenie w ramach platformy działania Forum Kobiety Torunia, podczas którego chcieliśmy rozmawiać o kobietach i ich aktywnościach we wszystkich aspektach życia. Zakładaliśmy, że w ten sposób będziemy wspierać, promować i doceniać kobiety działające i mieszkające w Toruniu. Rocznicą była doskonałą okazją do zaprezentowania znaczących kobiet z naszego miasta.

W trakcie pracy nad programem zdecydowaliśmy o wydaniu publikacji pokonferencyjnej, zawierającej biogramy 100 kobiet, pt. „Znane i nieznanne kobiety Torunia 1920–2020”². Publikacja miała być spójna z wydarzeniem. Program konferencji zakładał cztery panele dyskusyjne, dlatego też postanowiliśmy, że bohaterki książki zostaną zaprezentowane w tym samym układzie:

The Women's Business Forum Association was established in May 2016 as a place supportive of women's business and community endeavors¹. We promote and put into practice the ideas of developing a community of equal opportunities in all aspects of public, social and business life. Our motto is “We want to support, teach and appreciate women”. There is a place here for any woman who wants to be active and self-develop, work for a good cause, or be a role model for others.

From conference to publication

The idea of organizing a conference called “One Hundred Years of the Toruń Women on the anniversary of Toruń's return to a free Poland” first came up at the Women's Business Forum Association in June 2019. It was also supposed to be the first event of the newly set up Toruń Women's Forum platform, during which we wanted to talk about women and their activities in all aspects of life. We assumed that in this way we would support, promote and show appreciation for the women working and living in Toruń. The anniversary was a perfect opportunity to present significant women of our city.

While working on the event program, we decided to publish a post-conference publication containing biographies of 100 women titled: “Known and unknown women of Toruń 1920–2020”⁴. The publication was to complement the event. The conference program included four discussion panels, so we decided that the book's heroines would be presented in the same arrangement:

1. Działalność kobiet dawniej i dziś
2. Kobieta odpowiedzialna
3. Kobieta w kulturze i sztuce
4. Zdrowa kobieta

Dodatkowo dokonaliśmy podziału na wybitne i zasłużone postacie historyczne oraz znaczące i aktywne współczesne mieszkanki Torunia. „Biogramy kobiet z różnych epok, statusów i zawodów łączą magnetyczną osobowość, charyzma, zaangażowanie i otwartość na drugiego człowieka” – pisze Kinga Chalecka w słowie wstępnym.

Toruńska Kobieta Stulecia

Postanowiliśmy także przeprowadzić plebiscyt na Toruńską Kobietę Stulecia, zarówno współczesną, jak i historyczną. Kandydatki historyczne wybrałyśmy spośród kobiet, których biogramy znalazły się w Toruńskim Słowniku Biograficznym. Natomiast do części współczesnej zgłaszałyśmy kandydatki na podstawie ogólnodostępnych publikacji, własnych kontaktów oraz zasobów prywatnych bohaterek. Wyboru dokonaliśmy we współpracy z Biurem Turystyki i Eventów Copernicana w Toruniu oraz przewodniczką po Toruniu, właścicielką firmy Toramo Małgorzatą Litkowską.

Wyniki plebiscytu miały być ogłoszone 28 marca 2020 roku i połączone z prezentacją laureatek, jednak ze względu na pandemię koronawirusa wydarzenie zostało odwołane. Wyniki opublikowała 10 marca na swojej stronie gazeta „Nowości Dziennik Toruński”, zaprezentowałyśmy je także na stronie internetowej naszego Stowarzyszenia⁵. W ten sposób zostały upamiętnione znaczące i wybitne kobiety Torunia z ostatnich 100 lat oraz kobiety współczesne, aktywne, które wyróżniają się swoją działalnością społeczną, naukową, kulturalną i biznesową.

Prace nad publikacją w czasie pandemii

Prac nad redakcją książki nie zatrzymała pandemia. Uzupełniliśmy fotografie, łączyliśmy poszczególne elementy w zwartą całość, pracowaliśmy nad projektem okładki. W lipcu 2020 roku wystąpiliśmy do Prezydenta Miasta Torunia z propozycją zorganizowania wydarzenia online. Było to dla nas nowe narzędzie, nie miałyśmy doświadczenia w przygotowaniu takich wydarzeń. Chcieliśmy spróbować. Nie uzyskałyśmy jednak zgody na zmianę formuły w ramach uzyskanego dofinansowania projektu. Musiałyśmy zwrócić całą niewykorzystaną do grudnia 2019 roku pulę środków finansowych. Ze wsparcia wycofali się też sponsorzy prywatni oraz inne organizacje. Wszyscy mieli wtedy

1. Women's activities in the past and today
2. The responsible woman
3. Woman in culture and art
4. The healthy woman

Additionally, we differentiated between outstanding and distinguished figures of the past and distinguished and active women of Toruń today. “The short bios of women from different eras, social strata and professions all share a magnetic personality, charisma, commitment and openness to others,” writes Kinga Chalecka in the Foreword.

Toruń's Woman of the Century

We also decided to conduct a poll for “Toruń's Woman of the Century” and women historical figures associated with Toruń. We selected the candidates from among women whose bios are included in the Toruń Biographical Dictionary. For contemporaries, however, we nominated candidates based on publicly available publications, our own contacts and the heroines' private resources. We made the selection together with the Copernicana Tourism and Events Office in Toruń as well as Małgorzata Litkowska, the city guide around Toruń and owner of the Toramo company.

The results of the poll were to be announced during a special event on March 28, 2020 which was to also include a presentation of the winners. However, due to the coronavirus pandemic, the event was canceled. The results were instead announced on March 10 on the website of the “Nowości Dziennik Toruński” newspaper and presented on the website of our Association⁶. In this way, we were able to commemorate significant and outstanding women of Toruń from the last 100 years and present the women of today who stand out because of their community, scientific, cultural and business activities.

Work on publication during the pandemic

Work on the editorial aspect of the book went on despite the pandemic. We added photos, combined individual elements into a coherent whole, and worked on the cover design. In July 2020, we approached the Mayor of Toruń with a proposal to organize an online event related to the publication. It was a new tool for us; we were not experienced in preparing such an event. Still, we wanted to give it our best. We did not, however, get approval from the grant funding authorities to change the format of the event, as a result of which we had to return the entire grant sum not used until December 2019. Private sponsors and other or-

¹ Pomysłodawczynią powstania Stowarzyszenia była Kinga Chalecka.

² „Znane i nieznanne kobiety Torunia 1920–2020”, praca zbiorowa pod redakcją Alicji Włodarskiej: Jolanta Lachur, Małgorzata Litkowska, Anna Skonieczna, Bogumiła Werner, Stowarzyszenie Kobiety Forum Biznesu, Toruń 2023. Publikacja została sfinansowana ze środków własnych Stowarzyszenia.

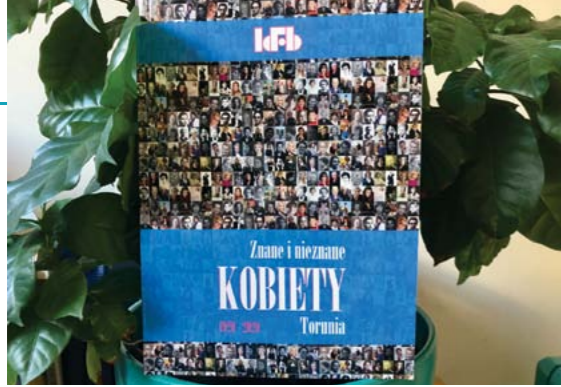
³ The idea for creating the Association came from Kinga Chalecka.

⁴ “Known and unknown women of Toruń 1920–2020”, collective work edited by Alicja Włodarska: (contributors) Jolanta Lachur, Małgorzata Litkowska, Anna Skonieczna, Bogumiła Werner, Women's Business Forum Association, Toruń 2023. The publication was entirely self-funded.

⁵ Sonda plebiscytowa pn. „Toruńskie kobiety stulecia”, organizowana w ramach wydarzenia „100 kobiet na 100-lecie powrotu Torunia do wolnej Polski” przez redakcję gazety „Nowości Dziennik Toruński”, została ogłoszona na stronie internetowej dziennika.

⁶ The poll, called “Toruń's women of the century”, was organized online by the editors of the Toruń daily “Nowości Dziennik Toruński” as part of an event called “100 women on the centennial of Toruń's return to a free Poland”.

problemy finansowe i nie było atmosfery do organizowania podobnych przedsięwzięć. Zabrakło więc funduszy na publikację książki i sprawa zawiśła w próżni.

Wróciłyśmy do pomysłu w 2021 roku i pomimo ciągle trwającej pandemii kontynuowałyśmy pracę nad wydaniem książki. Postanowiłyśmy ją opublikować ze środków własnych stowarzyszenia, czyli składek członkowskich. Na początek udało się sfinansować korektę tekstu oraz projekt okładki i skład do druku. Książka ostatecznie ukazała się w marcu 2023 roku⁷. Zostały w niej opisane postacie znane z pierwszych stron gazet oraz kobiety działające społecznie, bez rozgłosu, badaczki i naukowczynie pracujące w skupieniu i ciszy laboratoriów, profesorki i nauczycielki oraz organizatorki wielkich i mniejszych wydarzeń kulturalnych, a także sportsmenki i aktorki. Wśród nich znalazły się sylwetki bohaterki wojennych, które poświęciły życie w walce o wolność i niepodległość Polski.

Patronki ulic i obiektów w Toruniu oraz bohaterki na murale

Naszym marzeniem, a przy tym istotnym krokiem do upamiętnienia historycznych postaci jest zorganizowanie sondy internetowej, we współpracy z „Nowościami Dziennikiem Toruńskim”, w której pochylimy się nad wyborem kandydatek na patronki ulic i obiektów w Toruniu oraz bohaterki na murale. Będziemy wybierać spośród kobiet, których sylwetki znalazły się w naszej publikacji. Celem tego przedsięwzięcia jest także zwiększenie obecności kobiet w przestrzeni publicznej miasta. W rezultacie mieszkanki i mieszkańcy Torunia mogą uzyskać wiedzę na temat aktywności i działalności kobiet w różnych dziedzinach życia, dawniej i dziś.

⁷Sara Watrak, „Znane i nieznanne, ale wszystkie – znaczące! Powstała książka o kobietach Torunia”, <https://nowosci.com.pl/znane-i-nieznanne-ale-wszystkie-znaczące-powstała-książka-o-kobietach-torunia/ar/c1-17489305>

⁸Sara Watrak, “Known and unknown but all remarkable! A book about the women of Toruń has just come out”, <https://nowosci.com.pl/znane-i-nieznanne-ale-wszystkie-znaczące-powstała-książka-o-kobietach-torunia/ar/c1-17489305> (in Polish)

Lider projektu i główni partnerzy: lider – Stowarzyszenie Kobiecte Forum Biznesu, partnerzy: Fundacja Generał Elżbiety Zawackiej, Fundacja ABCXXI Cała Polska Czyta Dzieciom, Żywe Muzeum Piernika, Fundacja Nieograniczona, Kujawsko-Pomorski Fundusz Pożyczkowy, Dwór Artusa, Kona Coast Cafe, Hotel Filmar, Nowości Dziennik Toruński | **Project leader and main partners: leader – Women’s Business Forum Association, partners: General Elżbieta Zawacka Foundation, ABCXXI All of Poland Reads to Kids Foundation, The Living Museum of Gingerbread, Unlimited Foundation, Kujawsko-Pomorski Loan Fund, Artus Court, Kona Coast Cafe, Hotel Filmar, “Nowości Dziennik Toruński” newspaper**

Zdjęcia: Stowarzyszenie Kobiecte Forum Biznesu | **Photos:** Women’s Business Forum Association

Więcej informacji: | **More information:** <https://skfb.pl/forum-kobiety-torunia>

ganizations also withdrew their support. At that time, everyone was dealing with financial problems and there was no inclination to organize similar events. As a result, there were no funds to publish the book and the matter was left in limbo.

We returned to the idea in 2021 and, despite the ongoing pandemic, we pressed on with the book. We decided to publish it using the association’s own funds, i.e., membership fees. In the beginning, we managed to finance the proofreading of the text as well as the cover design and typesetting. The book was released in March 2023⁸. It includes a broad spectrum of figures: from the very well known to those who work for the community but without the publicity, through scientific researchers concentrating on their work in the silence of their laboratories, all the way to professors, teachers, professional athletes, actresses and women organizing culturally significant events both large and small. There are also profiles of war heroines who sacrificed their lives in the fight for Poland’s freedom and independence.

Patrons for streets, buildings and murals in Toruń

Our dream and a step towards commemorating historical figures will be to organize an online poll, hosted by the “Nowości Dziennik Toruński” newspaper, in which we will get the chance to select women candidates as patrons of streets and buildings in Toruń and as subjects for local murals. We will choose from among women whose profiles were included in our publication. The aim of this project is also to increase the participation of women in the public space of the city of Toruń. The net effect of this initiative is that people living in Toruń can learn and appreciate what women have been involved in and what they have done in various facets of life, in the past as well as today.

Wrocław | Wrocław

Brochowskie Centrum Aktywności Lokalnej Brochów Community Activity Center

Magdalena Młodzianowska-Chilmon

Agata Fogler

Dorota Kozakiewicz-Brol

Fundacja „Made in Brochów” | „Made in Brochów” Foundation

Brochowskie Centrum Aktywności Lokalnej (BCAL) to projekt realizowany od 2018 roku przez Fundację „Made in Brochów”, współfinansowany ze środków gminy Wrocław. Można je opisywać wielopłaszczyznowo – jako miejsce, konkretny budynek na jednym z wrocławskich osiedli, jako zasoby niematerialne, wiedzę, kapitał społeczny oraz doświadczenie kadry NGOsu, a w szczególności jako zbiór praktyk społecznych, takich jak diagnoza potrzeb, sieciowanie lokalnych partnerów, a także praca ze społecznością lokalną realizowana zgodnie z ideą empowermentu¹ oraz w oparciu o partycypacyjny charakter zarządzania.

Brochów Community Activity Center (BCAL in Polish) is a project run since 2018 by the “Made in Brochów” Foundation, co-financed by the Municipality of Wrocław. It can be described on many levels. The BCAL is an actual physical place, a specific building in one of Wrocław’s housing estates. The BCAL also stands for intangible resources – knowledge, social capital and experience of CSO staff. In particular, however, it is a collection of community-oriented practices, including a diagnosis of needs, networking between local partners, working with the local community in keeping with the idea of empowerment and based on a participatory model of management.

¹ Empowerment wg Wikipedii to sposób zarządzania, który angażuje pracowników w proces podejmowania decyzji i brania za nie odpowiedzialności.

Przyjazna przestrzeń

Centrum to otwarte i przyjazne miejsce spotkań, przestrzeń dla szeroko rozumianego dialogu, tworzona razem ze społecznością lokalną. Jest dostępne dla każdego mieszkańca przez pięć dni w tygodniu, w stałych godzinach. Centrum zapewnia zaplecze (lokal, sprzęt, wsparcie merytoryczne) umożliwiające integrację mieszkańców i mieszkańek Brochowa oraz podejmowanie przez nich aktywności i realizację społecznych inicjatyw lokalnych.

BCAL prowadzone jest przez wykwalifikowaną kadrę (animatorki społeczności lokalnej, partnerstwa lokalnego i ds. młodzieży), która aktywizuje mieszkańców i mieszkanki wokół lokalnych problemów i potrzeb, wspomaga w wyznaczaniu celu i kierunku działań, integruje i buduje przyjazną sąsiedzką atmosferę. Czyni to w sposób, który pozwala na maksymalne poszerzenie społecznej bazy osób zainteresowanych osiągnięciem czy realizacją tego celu.

Fundacja „Made in Brochów”, będąc operatorem Centrum, dąży do tego, aby było ono miejscem, w którym mieszkańcy i mieszkanki znajdują informacje dotyczące osiedla, integrują się, działają, gdzie czują się „jak u siebie”. Ma to być przestrzeń współtworzona przez mieszkańców: od zgłaszania propozycji i współdecydowania o podejmowanych aktywnościach, przez inicjowanie, organizowanie i prowadzenie ich przy wsparciu kadry Fundacji, po samodzielne działania w oparciu o zaplecze Centrum.

A friendly space

The center is an open and friendly meeting place, a space for dialogue broadly defined, created together with and by the local community. It is open to all residents, five days a week. Regular opening hours of the Center are intended to provide facilities (premises, equipment) and support enabling the integration of Brochów's residents and facilitating their activities and collaborative work on community initiatives.

BCAL is run by professional staff (local community organizers, local partnership leaders, youth community, local partnership and youth animators) who empower residents to coalesce around local problems and needs, support them in setting goals and drafting action plans, as well as integrate and build a friendly, neighborly atmosphere. It does this in a way that allows for the maximum expansion of the social base of those interested in achieving or implementing a given goal.

The „Made in Brochów” Foundation, as the organization in charge of the Center, strives to make it a place where residents can find information about the community, integrate, act, and feel right “at home”. The residents have a big say in running the place: from co-deciding on proposed activities, through initiating, organizing and leading them with the support of the Foundation's staff, all the way to carrying out independent activities using the Center's facilities.

Działalność „Made in Brochów”

Aby przyciągnąć mieszkańców i mieszkanki do BCAL-u i włączyć ich sukcesywnie w działania na rzecz społeczności, prowadzone są następujące inicjatywy:

- sąsiedzkie wymiany i garażowe wyprzedaże: m.in. roślin ogrodowych i domowych, sadzonek i szczepek, ubrań, zabawek itp.;
- sąsiedzka wypożyczalnia gier planszowych;
- klub edukacji domowej (poranne godziny w konkretny dzień tygodnia, podczas których rodzice dzieci w wieku szkolnym spotykają się, uczestniczą w zajęciach, poznają ciekawe metody edukacyjne i animacyjne, wymieniają się doświadczeniami, a wszystko w luźnej atmosferze i przy ciepłej herbacie);
- sąsiedzka otwarta kafejka z nieodpłatnym dostępem do internetu, kawowym i herbacianym poczęstunkiem oraz możliwością korzystania ze sprzętów (urządzenie wielofunkcyjne, laptop);
- animowanie współpracy sąsiedzkiej i międzypokoleniowej „mieszkańcy dla mieszkańców” (wydarzenia inicjowane i współorganizowane oraz współprowadzone przez brochowian): np. korepetycje, wspólne powiększanie społecznego ogródka i „oswajanie” przestrzeni podwórkowej wokół budynku, eventy, warsztaty itp.;
- warsztaty, wykłady, spotkania, eventy, imprezy okolicznościowe prowadzone przez zespół BCAL-u, mieszkańców i mieszkanki, wolontariuszy, wolontariuszki, zewnętrznych specjalistów i specjalistki.

“Made in Brochów” activities

In order to attract residents to BCAL and gradually involve them in activities for the benefit of the community, the following activities are carried out:

- neighbor-to-neighbor swaps and garage sales including garden and house plants, seedlings and grafts, clothes, toys, etc.;
- neighborhood-wide board game rental;
- homeschooling club (morning hours on a specific day of the week, during which parents of school-age children meet, participate in classes, learn interesting educational and animation methods, share experiences with one another, all in a laid back atmosphere over warm tea);
- open neighborhood café with free Internet access, coffee and tea refreshments and the possibility of using equipment (multi-function device, laptop);
- Inspiring neighborhood and intergenerational cooperation “residents for residents” (events initiated and co-organized and co-led by Brochowians): e.g., tutoring, expansion of the community garden, “taming” the backyard space surrounding the building, events, workshops, etc.;
- workshops, lectures, meetings, events, special events conducted by the BCAL team, residents, volunteers and external specialists.

Brochowskie Centrum Aktywności Lokalnej należy do sieci wrocławskich CAL-i, których na mapie miasta można odnaleźć ponad 20. Brochowski jest wyjątkowy, tak jak każdy inny, ponieważ wyjątkowi są mieszkańcy i mieszkanki, którzy go tworzą. Jest takim miejscem, jakim czynią go wszyscy zainteresowani (animatorzy, animatorki, mieszkańcy i mieszkanki) – otwartym na każdą z propozycji, z otwartymi drzwiami i sprężystą ofertą.

The Brochów Community Activity Center belongs to a network of more than 20 Wrocław community activity centers. The Brochów center is unique, just like every other center, because it's the inhabitants who make it up that are unique. The place is what all the people involved (animators and residents) make of it - open to any proposal, welcoming and a flexible offer.

Zdjęcia: Fundacja „Made in Brochów” | Photos: „Made in Brochów” Foundation

Więcej informacji: | More information: fb.com/madeinbrochov, madeinbrochov.wroclaw.pl

71 114 125 133 245

Poznań | Poznań

Tkanie relacji sąsiedzkich i odkrywanie historii lokalnych w Schronie Kultury Europa

Weaving neighborly relations and discovering local histories at the Europa Culture Shelter

Tomasz Szwałek
Schron Kultury Europa
Europa Culture Shelter

Schron Kultury Europa to miejsce ukryte pod ziemią, pełne ludzi otwartych na wspólne działania, tkanie relacji sąsiedzkich i odkrywanie historii lokalnych. Staramy się robić piękne i ważne rzeczy na poznańskiej Wildzie.

Początki

Zaczęliśmy działać na początku XXI wieku, kiedy pod budynkami spółdzielni mieszkaniowej przy ulicy Rolnej odkryto prawdziwy schron przeciwlotniczy. Po uporządkowaniu tej przestrzeni i gruntownym remoncie, postanowiliśmy nadać odpowiednie ramy prawne działalności społecznej, kulturalnej i edukacyjnej, która zaczęła tlić się w tym miejscu. Zdecydowaliśmy się na założenie stowarzyszenia, którego członkami zostali okoliczni, najbardziej zaangażowani mieszkańcy i mieszkanki.

Wtedy też pojawił się pomysł nadania temu miejscu nazwy Schron Kultury Europa. Skąd się wziął? Stałą działalność rozpoczęliśmy w 2004 roku, kiedy Polska wstępowała do Unii Europejskiej. Główne cele i wartości UE, takie jak godność człowieka, równość, wolność czy demokracja, były i nadal są nam bardzo bliskie. Uznaliśmy i nadal jesteśmy przekonani, że Europa to najpiękniejsze imię dla tego miejsca, które zamieniło się w lokalny ośrodek kultury – jedyny znajdujący się w południowej części osiedla Wilda.

Działalność sąsiedzka

Historia działań w tym miejscu jest długa. Liczy setki, jeśli nie tysiące wydarzeń, spotkań i zajęć. Tym, co teraz dla nas ważne i najbardziej wartościowe, jest przede wszystkim oddanie sprawczości mieszkańcom i mieszkankom południowej Wildy. Zależy nam na tym, aby o swojej okolicy decydowali jej bywalcy – najbliżsi sąsiedzi i sąsiadki. W końcu to oni najlepiej wiedzą, jak ma wyglądać podwórko, czego brakuje w ich okolicy, co warto zrobić i z kim przeprowadzić zmiany na Wildzie.

The Europa Culture Shelter is a place hidden underground, full of people open to working together, weaving neighborly relations and discovering local histories. We try to do beautiful and important things in Poznań's Wilda neighborhood.

The beginnings

We started operating at the beginning of the 21st century, when an actual air raid shelter was discovered under the buildings of a housing cooperative on Rolna Street. After tidying up the place and completing some major renovations, this new underground space soon began to come alive with social, cultural and educational activities, and we made the decision to set up an association that would provide the appropriate legal framework for those activities. The people joining the association were the most active residents in the local community. social, cultural and educational activities that began to bring this place alive.

It was then that an idea was floated to name this place the Europa Culture Shelter. Where did this idea come from? It so happened that our association began operating in 2004, just as Poland was joining the European Union. The main goals and values of the EU, such as human dignity, equality, freedom and democracy, were and remain very dear to our hearts. We decided on the name "Europa" and are convinced that it is the most beautiful name for this place, which has since turned into a local cultural center – the only one located in the southern part of the Wilda neighborhood.

Neighborhood activities

There is a long history of events that have taken place in Europa Culture Shelter. There have been hundreds (if not thousands) of events, meetings and classes. However, here we will just focus on telling you what

To oni są świadkami historii lokalnych i wiedzą, co należy zachować oraz co może stanowić dziedzictwo kulturowe tej społeczności. My staramy się jedynie to wszystko uporządkować i połączyć, aby ruszyło jak sprawnie naoliwiona maszyna.

W tym celu realizujemy diagnozę społeczności lokalnej. To nic innego jak prowadzenie badań jakościowych, które są tak naprawdę zbieraniem opowieści mieszkańców i mieszkanki o przeszłości, teraźniejszości i przyszłości środowiska lokalnego. W ten sposób poznajemy i staramy się zrozumieć życie na Wildzie. Odkrywamy lokalne zasoby i potencjały, ale też identyfikujemy główne problemy i potrzeby wildeckiej społeczności. To z kolei pozwala mieszkańcom i mieszkankom na podejmowanie inicjatyw oddolnych, rozwiązujących zarówno duże problemy (np. zebranie propozycji zmian zagospodarowania sąsiedzkiego skweru), jak i te bardzo małe lokalne spory (np. usunięcie zamykanej furtki oddzielającej plac zabaw od parku).

Partnerstwo lokalne

Wiemy, że siła drzemie w partnerstwie. Dlatego też inicjujemy stałą współpracę z radą osiedla, z okolicznymi placówkami edukacyjnymi i organizacjami pozarządowymi, a nawet z dużymi firmami mającymi siedziby na Wildzie.

W ten sposób w 2022 roku przywróciliśmy do życia duży ekran. Kiedyś na osiedlu znajdowały się dwa kina studyjne – kino „Wilda” i kino „Tęcza”. W pierwszym znajduje się obecnie market, a w drugim prowadzona jest restauracja. Wyświetlając filmy w różnych przestrzeniach Wildy, w formie plenerowej, nie tylko dajemy rozrywkę mieszkańcom, ale także przypominamy, że kino było kiedyś blisko nas i zadajemy pytanie, czy nam go brakuje, czy jest nam ono potrzebne, co nam dawało.

we consider most important and valuable to us now. First of all, we have given agency to the inhabitants of southern Wilda. What matters to us is that decisions about the neighborhood fall to the regulars – neighbors. After all, they know best how a playground or a backyard should look like, they know what's missing in the area, what's worth doing and who to turn to get things done in Wilda. They've witnessed local history and know what should be preserved and what is the cultural heritage of this local community. Our role has been to simply create a structure for all of this and connect what needs to be connected so that everything runs like a well-oiled machine.

For this purpose, we carry out a diagnosis of the local community. This involves conducting qualitative research, which sounds terribly complicated, but in reality means collecting stories from residents about the past, present and future of the local community. This is how we get to know and try to understand what life is like in Wilda. We discover local resources and potentials, but also identify the main problems and needs of the community. This, in turn, allows residents to start grassroots initiatives aimed at solving bigger issues (such as collecting proposals for changes to the zoning of a neighborhood square) as well as very small local disputes (e.g. removing a locked gate separating a playground from a local park).

Local partnership

We know that there is strength in partnership. That is why we work very closely and on a continuous basis with the neighborhood council, with local educational institutions, neighboring non-governmental organizations and even with large companies based in Wilda.

That collaborative approach bore fruit in 2022, when we brought the big screen back to life in Wilda. There used to be two arthouse cinemas in Wilda – the "Wilda" movie theater and the "Tęcza" movie theater.

DAISIE

Szukamy także nowych, innowacyjnych rozwiązań, które będą mieszkańców i mieszkanki zachęcały do współdziałania oraz partycypowania w zmianach zachodzących na naszym osiedlu. Przez ostatni rok w Schronie Kultury Europa pracowaliśmy nad stworzeniem autorskiej gry nawiązującej do Wildy. W ten sposób narodziły się Daśki, czyli tytułowi mieszkańcy i mieszkanki znajdujący się na kartach gry DAISIE. Pomysł na grę był prosty – chęć przybliżenia, w atrakcyjnej formie, tego co robimy na co dzień ze społecznością lokalną. Chcieliśmy pokazać, że aby stworzyć coś dobrego, potrzeba przede wszystkim ludzi i ich zaangażowania. Efektem tego jest kooperacyjna gra karciana, w której grupa graczy tworzy sieć kontaktów i animuje życie na swoim fyrtlu (fyrtel to po polsku podwórko).

Projekt graficzny gry przedstawia bezpośrednią okolicę Wildy, w szczególności jej południową część. Uważny obserwator z pewnością dopatry się znajomych budynków. Centrum rozgrywki nie stanowi jednak architektura, a mieszkańcy, których reprezentantem jest Dasiek. Może on być Szarym Obywatel, Szarą Obywatelką ale także Muzykiem, Muzyczką Seniosem czy Rodzicem. Znaczenie ma nie tylko to, kim jest, ale przede wszystkim to, co może wnieść w życie lokalnej społeczności. Spotkania przy grze mogą służyć edukacji młodzieży lub grup zainteresowanych pracą ze społecznością lokalną. Przede wszystkim są jednak dobrą zabawą, okazją do spotkania i wymiany doświadczeń.

The first one has been repurposed and is now a grocery store, and the second one is now a restaurant. By screening films outdoors in various places in the neighborhood, we not only provide entertainment to the residents, but also remind ourselves that the movie theater as a place was once right next door to us. And that then leads to other questions such as whether we miss having it in the neighborhood, whether we need it, and the contribution it made to our community.

CAN!DO

We are also looking for new, innovative solutions that will encourage residents to work with each other and participate in the changes taking place in our neighborhood. Over the past year, we have been working at the Europa Culture Shelter on developing an original game that has themes related to Wilda. This is how the Daśki (Can!Do's), the titular inhabitants found on the cards that are part of the DAISIE game (CAN!DO game), were born. The idea for the game is simple – the desire to present, in a fun way, what we do on a daily basis with the local community, and also showing that to create something good and worthwhile, you first and foremost need people and their commitment. The result is a cooperative card game in which a group of players creates a network of contacts and shakes things up in their own playground.

The graphic design of the game showcases the Wilda neighborhood, especially its southern part. A careful observer will certainly spot familiar buildings. However, the focus of the game is not the architecture, but the inhabitants, represented by Dasiek cards. A Dasiek card can represent an Average Citizen, but also a Musician, a Senior or a Parent. What matters is not only who he or she is, but above all what he or she can contribute to the life of the local community. Get-togethers to play the game can be used to educate young people or groups interested in working with the local community, but above all they are great fun and an opportunity to meet and exchange experiences.

Zdjęcia: Schron Kultury Europa | Photos: Europa Culture Shelter

Więcej informacji: Historię oraz bieżące działania możesz odkryć na naszej stronie internetowej www.skeuropa.pl. Kto wie, może razem zrobimy coś pięknego i ważnego? | More information: You can find out more about our story and what we are up to by visiting our website: www.skeuropa.pl. Who knows, maybe we'll do something together that's beautiful and worthwhile?

Radom | Radom

Najbardziej historyczny mural w Radomiu

The most historic mural in Radom

Jadwiga Budzyńska

Konrad Budzyński

Stowarzyszenie Orzeł i Reszka | Orzeł i Reszka Association

Celem wielu naszych działań w lokalnej społeczności jest docenienie Radomia oraz zmiana narracji o tym mieście, z prześmiewczej na realistyczną i bardziej przyjazną. Uważamy, że jest to potrzebne najbardziej nam, mieszkańcom. Zaczynamy mówić o sobie dobrze.

Radom – miasto kontrastów

Radom to atrakcyjne miasto do spacerów i zwiedzania. Jest tu relatywnie niewiele zabytków, ale są wśród nich takie o wyjątkowej wartości historycznej. Unikatowy układ przestrzenny miasta od lat znajduje się w programach kształcenia studentów architektury.

The aim of many of our activities in the local community is to show our appreciation for Radom but also change the narrative about this city from one that tends to be mocking in tone to one that is at once more realistic and positive. We believe that this is what we, Radomians, need most. We're starting to talk positively about ourselves – and that's a good thing.

Radom – a city of contrasts

The city is a great place for walking and exploring. There are relatively few historical buildings here, but among them there are those of exceptional heritage

value. Radom's unique spatial design has for years been part of the university curriculum for architecture majors.

It was in Radom that the *Nihil Novi* constitution was adopted in 1505, considered to be the beginning of the Nobles' Democracy in Poland. Its name (*Nihil Novi sine communi consensu*, Latin for 'nothing new without the consent of the whole') is colloquially translated as 'nothing about us without us'.

The protests that took place in Radom in June 1976 were a watershed moment in the process of political changes in the Polish People's Republic. The workers' revolt had many consequences, one of them being that it gave rise to a negative official narrative about the city's inhabitants. Someone who hasn't heard the term "Radom troublemakers" most likely belongs to the youngest generation. Yet the workers' protest was one of the causes of important social changes in Poland, proof of courage and a reason to be proud. At the time, "ordinary" Poles were proud of the people of Radom - in inverse proportion to the official, condemnatory narrative of the media and party leaders. Up and down the country, someone mentioning they were from Radom elicited positive reactions and opened many a heart, regardless of actual personal involvement (or lack thereof) in the events of that day. Unfortunately, today the public's desire to learn about history has no chance when faced with the ease with which ridiculous content and slogans can be used to overshadow that same history. We want to change this trend. We are looking for non-trivial ways and means to increase interest in facts, relationships, history and its impact on our here and now. We hope to create a better understanding of the identity of a place, increase the sense of belonging and strengthen the need for the city's residents to be active and involved.

To w Radomiu w 1505 roku została uchwalona konstytucja *nihil novi*, uważana za początek demokracji szlacheckiej w Polsce. Jej nazwę (*Nihil novi sine communi consensu*, łac. „nic nowego bez zgody ogółu”) potocznie tłumaczy się jako „nic o nas bez nas”.

Wydarzenia Radomskiego Czerwca 1976 były ważnym momentem w procesie zmian ustrojowych w PRL. Bunt robotników miał wiele konsekwencji, dał także początek negatywnej oficjalnej narracji o mieszkańcach miasta. Kto nie słyszał określenia „radomskie warchoły”, musi należeć do najmłodszego pokolenia. A przecież protest robotników to jedna z przyczyn ważnych zmian społecznych w Polsce, dowód odwagi i powód do dumy. W tamtym czasie „zwykli” Polacy byli dumni z radomian – odwrotnie proporcjonalnie do oficjalnej, potępiającej narracji mediów i przywódców partyjnych. W całym kraju informacja, że ktoś jest Radomia, otwierała wiele serc, niezależnie od faktycznego osobistego zaangażowania. Niestety, obecnie w społeczeństwie chęć poznania historii przegrywa z łatwością powielania prześmiewczych treści i sloganów. Chcemy zmienić ten trend. Poszukujemy niebanalnych dróg i sposobów, które przyczynią się do

wzrostu zainteresowania faktami, zależnościami, historią i jej wpływem na nasze tu i teraz. Mamy nadzieję na lepsze zrozumienie tożsamości miejsca, wzrost poczucia przynależności oraz wzmocnienie potrzeby aktywności i zaangażowania mieszkańców miasta.

Nic o nas bez nas

„Nic o nas bez nas” jest hasłem, które zobowiązuje. To ponadczasowy wymóg demokracji. W naszej społeczności, w Stowarzyszeniu Orzeł i Reszka, nawiązujemy, z zachowaniem proporcji, do wielkiej historii, chcemy świadomie zostawić po sobie ślad. Dziedzictwo rozumiemy jako proces i wyzwanie. Aby je lepiej poznać, nakręciliśmy film o Radomiu. Formą promocji naszych działań i samego filmu jest mural, który pokazuje wybrane miejsca i nawiązuje do ważnych momentów w dziejach naszego miasta.

Do przedstawienia na muralu wybraliśmy budynki, których już nie ma lub które zupełnie zmieniły swój charakter: zamek królewski, synagogę, bibliotekę. Zamek królewski zniszczyli Szwedzi w czasie potopu, synagogę spalili Niemcy podczas drugiej wojny światowej, kościół, obecnie garnizonowy, kiedyś był cerkwią prawosławną, miał inny charakter i kształt kopuły. Wśród wybranych obiektów najmniej rozpoznawalny jest gmach biblioteki, bo nigdy nie powstał. Jego budowa miała rozpocząć się w 1939 roku. Zmuszeni byliśmy oprzeć się tylko na projekcie. Wybuch drugiej wojny światowej zaprzepścił wiele.

Autorem koncepcji „najbardziej historycznego muralu w Radomiu” jest Konrad Budzyński. Dzieło powstało jako wspólna praca Michała Grochowickiego, Mateusza Słupka i Mateusza Biernackiego. Mamy nadzieję, że poprzez mural zwiększymy zainteresowanie naszą historią i wywołamy dyskusję o niej.

Nothing about us without us

While keeping things in perspective, we draw on what is a great history, because we are deliberate in what we want to pass on to the generations that come after us. "Nothing about us without us" is a slogan that inspires. It is a timeless requirement of democracy. In our community and in the Orzeł i Reszka Association, we make references, naturally with a sense of proportion, to what we perceive as great history; we want to consciously leave a trace of that for future generations. We understand our heritage as a process and a challenge. To get to know it better, we have shot a film about Radom, and one form of promoting the activities leading up to the film and the film itself is creating a mural. The mural shows selected places and refers to important moments in the history of our city.

We chose those buildings that no longer exist or have completely changed their character (royal castle, synagogue, library). The royal castle was destroyed by the Swedes during the Deluge, the synagogue was burned down by the Germans during the Second World War. The church, now the garrison church, was once an Orthodox church; one difference between then and now is that it used to have a differently-shaped dome. The library building is the least recognizable because the only material we could work off of was its design. Construction was to begin in 1939. The outbreak of World War II put an end to many a plan...

Through the mural, we hope to spark interest and discussion about our history. Konrad Budzyński is the author of the concept for 'the most historic mural in Radom'. The artwork was created as a collaborative effort by Michał Grochowicki, Mateusz Słupka and Mateusz Biernacki.

Warszawa | Warsaw

Wita was dzielnica bardzo zła –
Szmulowizna

Welcome to a very bad district -
Szmulowizna

Monika Banach
Alternatywny Klub Sportowy Zły
Alternative Sports Club Zły

Alternatywny Klub Sportowy Zły powstał w 2015 roku jako pierwszy demokratyczny klub w Warszawie i jedna z pierwszych takich inicjatyw w historii polskiego futbolu i sportu. To innowacyjny projekt kulturowo-sportowy, ale być może też jedyny przypadek w sporcie, kiedy nazwa klubu stara się uczcić dzieło literackie. Nawiązanie do legendarnego kryminału Leopolda Tyrmanda nie było bowiem przypadkowe. Zły to tajemniczy warszawski bohater, walczący z chuliganami, jedyny sprawiedliwy, który sprawia, że mieszkańcy i mieszkanki zaczynają czuć się bezpiecznie w swoim mieście. Podobnie jak główny bohater powieści, AKS Zły stara się swoją aktywnością czynić dobro.

Inny model kibicowania

W drugiej połowie XX wieku w wyniku postępującej komercjalizacji kluby sportowe zmieniły swój charakter, odchodząc od tradycji organizacji zakorzenionych w lokalnych społecznościach. Wokół tego narosły patologie społeczne, a słowo kibic zyskało wiele negatywnych konotacji.

W ostatnich latach powstał ruch sprzeciwiający się zasadom rządzącym współczesnym futbolem, a nowi kibice zaczęli zakładać oddolne stowarzyszenia, mające na celu przywrócenie dawnych wartości.

Alternative Sports Club Zły was established in 2015 as the first democratic club in Warsaw and one of the first such initiatives in the history of Polish football and sport. It is an innovative cultural and sports project, but perhaps also the only case in the sports world when the name of a club tries to pay homage to a literary work. The reference to the legendary crime novel by Leopold Tyrmand was not accidental. Zły is the eponymous main character in the novel, a mysterious Warsaw hero who fights against hooligans, the only one capable of making the inhabitants feel safe in their city. And just as the main character of the novel, through its activities AKS Zły is trying to do good.

A different model for what it means to be a fan

In the second half of the 20th century, as a result of increasing commercialization, sports clubs changed their character, moving away from the traditions of organizations rooted in local communities. Social pathologies began to spread and the word 'fan' gained many negative connotations.

In recent years, a movement has arisen which opposes the rules governing modern football, and new fans have begun to establish grassroots associations to help bring back old values. AKS Zły was created by a community of people with shared principles, football lovers who have not been feeling comfortable in the stadiums of other teams. Zły has become synonymous with a different model of support by fans.

The stand is a place for everyone

There is no tolerance for chauvinism or aggression towards other clubs at matches. We do not agree to excluding people based on gender, age, sexual orientation, origin, appearance or political views. All of us stand by these values: coaches, trainers, football players, football administrators, fans and the entire community. Everyone is supposed to be able to come to

Odkryj ukryte piękno Ziemi Radomskiej

Ważnym przedsięwzięciem Stowarzyszenia Orzeł i Reszka jest zbieranie i opracowanie materiałów na stronę <http://radomskie.org>. Jest to autorski przewodnik po regionie, publikowany pod hasłem „Odkryj ukryte piękno Ziemi Radomskiej”. Wszystkie prace wykonaliśmy społecznie, przy aktywnym udziale studentów turystyki i rekreacji Uniwersytetu Radomskiego.

Za cel postawiliśmy sobie poznanie, rozwój i ochronę lokalnych walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych. Stawką jest jakość środowiska, w którym można godnie żyć i wypoczywać, a także wpływ na poprawę dobrostanu mieszkańców oraz atrakcyjność krajoznawczą naszego miasta w oczach przyjezdnych.

Discover the hidden beauty of the Radom Region

An important undertaking of the Orzeł i Reszka Association has been to collect and prepare materials for publication on the website radomskie.org which is home to an original guide to the Radom region inspired by the slogan “Discover the hidden beauty of the Radom Region”. All the work we have done has been on a voluntary basis, with the active participation of Tourism and Recreation majors from the University of Radom.

The aim is to learn, develop and protect local, natural and cultural values. What is at stake is the quality of the environment in which one can live and enjoy one's free time, as well as the impact on improving the welfare and well-being of Radom's residents and what sightseeing has to offer in the eyes of visitors.

Lider projektu i główni partnerzy: Stowarzyszenie Orzeł i Reszka, wolontariusze, wolontariuszki, artyści i artystki kochający graffiti | Project leader and main partners: Orzeł i Reszka Association, volunteers, artists who love graffiti

Zdjęcia: | Photos: Jadwiga Budzyńska

Więcej informacji: | More information: <https://radomskie.org>, <https://orzelireshka.eu>, fb.com/orzelireshka.eu

AKS Zły został stworzony przez społeczność osób wyznających podobne zasady, miłośników i miłośniczki piłki nożnej, którzy nie czuli się dobrze na stadionach innych drużyn. Zły stał się synonimem innego modelu kibicowania.

Trybuna to miejsce dla każdego i każdej

Na meczach nie ma tolerancji dla szowinizmu, agresji wobec innych klubów. Nie zgadzamy się na wykluczenie osób ze względu na płeć, wiek, orientację seksualną, pochodzenie, wygląd, poglądy polityczne. Za wartościami stoimy murem: trenerzy, trenerki, piłkarze, piłkarki, działacze, kibice i cała społeczność. Na mecze Złego ma przychodzić każdy, w tym rodziny z dziećmi, obcokrajowcy, a trybuny mają być miejscem, gdzie można spokojnie porozmawiać o tym, co ciekawego dzieje się w mieście.

Czy to naprawdę zła strona miasta?

Jedną z przestrzeni działań bohatera powieści Tyrmanda była warszawska Praga – uznawana za złą stronę miasta. Tu trenujemy i rozgrywamy mecze. Chcemy w ten sposób przyczynić się do poprawy satysfakcji z życia mieszkańców i mieszkanek tego obszaru, który został objęty miejskim Zintegrowanym Programem Rewitalizacji. Program ten polega na wprowadzaniu przemian przestrzennych i gospodarczych, ale przede wszystkim społecznych, które podejmuje się na zdegradowanych obszarach miejskich.

Mecze obu drużyn, męskiej i kobiecej, rozgrywane są na Szmulkach, na stadionie Dzielnicowego Ośrodka Sportu i Rekreacji przy ulicy Kawęczyńskiej 44. Staramy się wnieść do dzielnicy jak najwięcej pozytywnej atmosfery, a jednocześnie włączyliśmy typowo praskie elementy do stylistyki klubu. Atrakcyjne

Zły's matches, including families with children and foreigners. The stands are supposed to be a place where you can calmly talk about what's going on in town.

Is this really the bad side of town?

One of the settings of the story in Tyrmand's novel is Warsaw's Praga district - considered the bad side of town. The reality is that we train and play matches here and that is our way of improving the livelihoods of the inhabitants of this area. Szmulowizna (also known as Szmulki) is part of the city's Integrated Revitalization Program, which has as its main aim bringing about spatial and economic, but in particular, social changes in degraded urban areas.

The matches of both teams are played in Szmulki, at the stadium of the District Sports and Recreation Center on 44 Kawęczyńska Street. We've done our best to bring positive energy to the neighborhood, and at the same time we have woven in elements specific to the Praga District into the club's design style. Because we care about Praga's appeal as a place to discover, both by residents and outsiders, we believe engaging cultural events with an interesting program can go a long way to changing the often unfavorable image that this part of Warsaw has.

Changing how we do it

We've spent match days hosting cultural and artistic events, meetings with representatives of ethnic minorities living in Warsaw, and on those days we've also organized events for children, including families with refugee experience. Inspired by the multicultural Warsaw of old, we have invited people from the communities living in Szmulowizna today, including: the Vietnamese, Georgians and Mexicans, with whom we then

wydarzenia kulturalne z ciekawym programem mogą przyczynić się do zmiany, często niekorzystnego, wizerunku tego obszaru; zależy nam na atrakcyjności Pragi, zarówno dla mieszkańców i mieszkanek, jak i osób spoza dzielnicy.

Zmiana, jak to zrobiliśmy

Dni meczowe poświęcaliśmy na wydarzenia kulturalne, artystyczne, spotkania z mieszkającymi w Warszawie przedstawicielami mniejszości etnicznych, organizowaliśmy imprezy dla dzieci i dla rodzin z doświadczeniem uchodźstwa. Nawiązując do dawnej wielokulturowej Warszawy, zapraszaliśmy osoby wywodzące się z dziś zamieszkujących ją społeczności, m.in. wietnamskich, gruzińskich, meksykańskich, z którymi wspólnie spędzaliśmy czas na stadionie. Przed meczami oraz w trakcie przerw odbywały się publiczne czytania fragmentów powieści Leopolda Tyrmanda, wystawy, zbiórki charytatywne i koncerty grup folkowych czy klezmerskich. Grały zespoły takie jak kapela Szczupaki, zwycięzcy Warszawskiego Przeglądu Kapel i Muzyków Ulicznych, zespół czerpiący inspiracje z „warsiaskich” romantyków i historii „siemranej” stolicy.

W 2019 roku klub został uhonorowany przez UEFA nagrodą Najlepszy Amatorski Klub Europy za promowanie równości w obszarze grassroots sports.

spent time at the stadium. Before the matches and during breaks, there were public readings of fragments of Leopold Tyrmand's novels, exhibitions, charity fundraisers and concerts of folk and klezmer musicians. Bands who have played for us include the Szczupaki band, the winners of the Warsaw Festival of Street Bands and Musicians, who draw inspirations from the repertoire of Warsaw's pre- and post-war 'romantic' musicians and bards.

In 2019, the club was honored by UEFA with the Best Amateur Club in Europe award for promoting equality in the area of grassroots sports.

Zdjęcia: | **Photos:** Piotr Maniszewski

Więcej informacji: | **More information:** <https://aks-zly.pl>

Pabianice | Pabianice

Czeladnik – to brzmi dumnie

A journeyman sounds proud

Dorota Pędziwiatr

Cech Rzemiosł Różnych w Pabianicach
The Guild of Various Crafts in Pabianice

Jak powrócić do dobrej tradycji polskiego rzemiosła, w której awans na stopień czeladnika był ważnym momentem w nauce zawodu, a zdobyte w toku nauki umiejętności były doceniane przez społeczeństwo? Jak podnieść rangę świadectwa czeladniczego oraz spopularyzować naukę zawodu w rzemiośle? Czeladnik – to brzmi dumnie.

Trochę o historii Cechu

Historia cechów w Pabianicach sięga roku 1535, kiedy to po raz pierwszy w dziejach pabianickiego rzemiosła kapituła krakowska nadała przywilej pięciu cechom: trudniącym się wyrobami żelaznymi, obrabiającym drewno, zużywającym wełnę i przędzę, wyrabiającym przedmioty ze skóry i rzemieni oraz piekarzom. W roku 1606 stan rzemieślników w mieście liczył 77 osób. W kolejnych wiekach rzemiosło pabianickie przeżywało lata wzrostu i upadku, w zależności od biegu historii.

Cech Rzemiosł Różnych w Pabianicach rozpoczął działalność w 1953 roku, zrzeszając różne zawody. W swojej działalności stara się być kontynuatorem dobrych tradycji rzemieślniczych, tak aby kojarzył się z solidnością i profesjonalizmem zrzeszonych fachowców. Podstawowa działalność skupia się wokół spraw związanych z nauką zawodu w rzemiośle. I to także jest kontynuacją wielowiekowej tradycji. Dawniej nauka zawodu nazywana była „terminem”, a moment jej ukończenia, czyli dzisiejszy egzamin czeladniczy, nazywano „wyzwoleniem”.

How do we return to the good tradition of Polish crafts, in which promotion to the rank of journeyman was an important moment in learning a profession, and the skills acquired during training were appreciated by society? How does one go about raising the rank of the apprentice certificate and popularizing vocational training in crafts? A journeyman sounds proud.

A little bit about the history of the Guild

The history of guilds in Pabianice dates back to 1535, when, for the first time in the history of Pabianice crafts, the Kraków chapter granted privileges to five guilds, which brought together artisans who: produced items made of iron, wood, wool and yarn, leather, and last but not least, bakers. In 1606, the number of craftsmen in the city had reached seventy-seven. In the following centuries, Pabianice crafts went through periods of growth and decline, depending on the historical circumstances.

The Guild of Various Crafts in Pabianice began its activity in 1953, bringing together various professions. In its work, the Guild strives to uphold the best craftsmanship traditions, so that it can be associated with the reliability and professionalism of the professionals who are its members. The basic activity focuses on matters related to vocational training in crafts, which incidentally is a continuation of a centuries-old tradition.

Uroczystość wręczenia świadectw czeladniczych

Dotychczasową praktyką było wysyłanie świadectw pocztą, jednak z inicjatywy Cechu Rzemiosł Różnych postanowiono zmienić procedurę, by podnieść rangę tego wydarzenia, a jednocześnie uhonorować tradycję. Absolwenci praktycznej nauki zawodu, którzy pozytywnie zdali egzamin czeladniczy, są zapraszani do udziału w uroczystej ceremonii wręczenia świadectw czeladniczych w siedzibie Starostwa Powiatowego w Pabianicach. W ceremonii biorą udział absolwenci, ich rodzice, Starosta Powiatu Pabianickiego, Prezydent Miasta Pabianic, Prezes i Dyrektor Izby Rzemieślniczej w Łodzi, dyrektorzy: Zespołu Szkół Zawodowych nr 1 i Powiatowego Urzędu Pracy, Zarząd Cechu wraz z dyrektorem biura Cechu oraz mistrzowie szkolący młodych adeptów rzemiosła. To wydarzenie wzbudza zainteresowanie, przyciąga lokalną prasę i telewizję.

Przepis na wzmocnienie tradycji

Ważne jest, by uroczystość była starannie przygotowana. Ceremonię wręczenia świadectw poprzedza opracowanie scenariusza uroczystości, wyznaczenie lokalizacji, w której się odbędzie, wydruk zaproszeń, prezentacji oraz udekorowanie sali kominkowej.

Uroczystość rozpoczyna Starszy Cechu, przybliżając ideę spotkania oraz witając zebranych. Następnie dyrektor biura Cechu przedstawia krótką historię Cechu i nauki zawodu w rzemiośle. Kolejno głos zabierają zaproszeni goście: Starosta i Prezydent.

Ceremony of presenting journeyman certificates

The Guild of Various Crafts in Pabianice decided to honor tradition and change the way certificates marking the completion of an apprenticeship were presented. At the headquarters of the District Office in Pabianice, graduates of practical vocational training who successfully pass the apprenticeship exam are henceforth invited to participate in a ceremony where they are awarded apprenticeship certificates. The previous practice was to send certificates by post. The certificate presentation ceremony is attended by craftsmen and craftswomen, their parents, the Starosta (head of Pabianice County), the Mayor of Pabianice, the President and Director of the Chamber of Crafts in Łódź, the directors of the Vocational School Complex No. 1 and the District Labor Office, the Board of the Guild together with the director of the Guild office and the masters involved in the training of the young apprentices. This event attracts attention and invariably receives press and television coverage.

A recipe for strengthening

It is important that the ceremony be carefully prepared. The preparation of the Certificate Award Ceremony involves drafting and crafting a ceremony scenario, deciding on the venue where the ceremony will take place, designing and printing the invitations as well as the presentations, and, finally, putting up the decorations in the hearth room.

Uroczystego wręczenia świadectw dokonują wspólnie: Starosta, Prezes Izby Rzemieśniczej oraz Starszy Cechu, życząc absolwentom wielu sukcesów w życiu zawodowym. W czasie wręczenia świadectw odbywa się prezentacja zakładów rzemieśniczych, w których dzisiejsi czeladnicy uczyli się zawodu. Absolwenci są również obdarowywani drobnymi upominkami przez swoich mistrzów. Następnie jeden z czeladników w imieniu pozostałych składa podziękowania. Dzięki tym działaniom i takiemu scenariuszowi uroczystość może stać się początkiem przywracania starych, dobrych tradycji i podnoszenia rangi zawodu rzemieślnika.

The ceremony begins with the Elder of the Guild greeting the visitors and explaining what the purpose of the meeting is. Next, the director of the Guild office presents a short history of the guild and craft training. The following invited guests then speak in turn: the Starosta and the President. The act of presenting the certificates is performed jointly by the Mayor, the President of the Crafts Chamber and the Elder of the Guild, who then wish the graduates many successes in their professional lives. During the award ceremony, there is also a presentation of the craft workshops where today's journeymen received their vocational training. Another interesting fact is that masters give the graduates small gifts. At the end, one of the journeymen gives thanks on behalf of the entire class. Thanks to these activities and such a scenario, the celebration can act as an impulse for restoring good old traditions and raising the rank of the craftsman's profession.

Zdjęcia: Cech Rzemiosł Różnych w Pabianicach | Photos: The Guild of Various Crafts in Pabianice

Więcej informacji: | More information: www.cech-pabianice.pl, FB: Cech Rzemiosł Różnych w Pabianicach

Postomino | Postomino

Przejechali... z Pieńkowa do Sydney.
Seniorze, uwierz w siebie. Masz głos!

They traveled... from Pieńkowo
to Sydney. Senior, believe in
yourself. You have a voice!

Teresa Rysztak

Postomińskie Stowarzyszenie „Razem lepiej”
Postomino Association “Better Together”

Postomińskie Stowarzyszenie „Razem lepiej” (z gminy Postomino w województwie zachodniopomorskim) od wielu lat uczestniczy w realizacji projektów obywatelskich, działań związanych z Fundacją im. Stefana Batorego i ogólnopolską akcją „Masz głos”. Za współpracę z samorządem i aktywizowanie lokalnego środowiska senioralnego nasza organizacja zdobyła dwukrotnie ogólnopolskie wyróżnienie, a w 2019 roku uzyskaliśmy zaszczytny tytuł „Super Samorząd”. To podczas gali projektu, na spotkaniu podsumowującym, nawiązaliśmy współpracę z Fundacją Pięknolesie z gminy Żary (województwo lubuskie). Celem współpracy miała być wymiana doświadczeń oraz wspólny projekt realizowany z myślą o osobach starszych mieszkających na wsi, zagrożonych wykluczeniem nie tylko komunikacyjnym, ale także wynikającym z ubóstwa, samotności czy wieku.

Zaczęło się od partnerstwa

Zaczęliśmy od poznania się, określenia swych możliwości, nabrania zaufania. Seniorzy z gminy Żary przyjechali do Jarosławca na trzydniowy pobyt nad morzem, następnie członkowie stowarzyszenia wyjechali do Żar, by poznać tradycje i zwyczaje Pięknolesian. Rozmawialiśmy o problemach wynikających z faktu mieszkania starszej osoby na wsi, o problemach z dotarciem do lekarzy, na rehabilitację, do fryzjera, czy nawet na spotkania organizowane w późniejszych godzinach, kiedy „już nic nie jeździ”. Planowaliśmy rozwiązanie tych trudnych sytuacji. W czasie spotkań był też czas na wspólne prezentacje dorobku organizacji, programów artystycznych, kabaretów, rozmów i zabaw towarzyskich. Zagrało.

Seniorze, uwierz w siebie!

Zainicjowane partnerstwo zaowocowało. Krystyna Adamenko z Fundacji Pięknolesie i Teresa Rysztak

The Postomino Association “Together Better” (Postomino municipality, West Pomeranian Province) has for many years now been running civic projects and activities in cooperation with the Stefan Batory Foundation. Foremost among these is the nationwide campaign “Your Vote, Your Choice”. Thanks to our Association’s efforts to boost cooperation with the local government and empower senior citizens in our area, we received nationwide recognition twice, and in 2019 we were honored to receive the prestigious title of “Super Local Government”. It was during the project award ceremony, at a meeting to take stock of the entire project that we met and began our cooperation with the Pięknolesie Foundation from the Żary municipality (Lubuskie Region). The objective we initially set for ourselves was to exchange experiences and put together a joint project directed at and dedicated to senior citizens living in smaller, rural communities, who were at risk of social exclusion because of poor with older people in mind, dedicated to older people living in the countryside, at risk of social exclusion not only due to poor public transport, but also because of poverty, loneliness or old age.

It all started with a partnership

We started by getting to know each other, defining what we were able to get done and building mutual trust. Seniors from the Żary municipality came to Jarosławiec for a three-day trip to the seaside; afterwards, members of our association organized a visit to Żary to learn the traditions and customs of the people of Pięknolesie. We talked about the issues and challenges facing senior citizens living in the countryside, including problems getting to the doctor’s office, getting to rehabilitative care facilities, going to the hairdresser’s, or even to late-night meetings when public transport isn’t running. We agreed to tackle these difficult challenges. During the meetings we had, we

z „Razem lepiej” napisały projekt pt. „Seniorze, uwierz w siebie. Masz głos!”, który został zrealizowany z dotacji programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy, finansowanego z funduszy EOG. Naszym celem było wsparcie osób starszych, które są zagrożone wykluczeniem transportowym i społecznym. Chcieliśmy pomóc tym, którzy mają problem z dostępem do publicznej komunikacji, by dotrzeć tam, gdzie potrzebują: do lekarza, na zakupy, na spotkanie. Chodziło nam o osoby starsze, które nie mają samochodu, a transport zbiorowy nie jest dostępny w wymaganych godzinach lub nie ma go wcale. Wprawdzie osoby te mają zmotoryzowane dzieci, ale one pracują, opiekują się swoimi dziećmi i nie zawsze mają możliwości, by zaopiekować się starszą osobą.

Jak to zrobiliśmy?

Zaczęło się od rzeczy najważniejszych: akcji informacyjnej skierowanej do seniorów, ulotkowo-plakatowych ogłoszeń w lokalnej prasie i informacji w Radiu Koszalin, zajęliśmy się także szukaniem wolontariuszy, szkoleniem ich, uruchomieniem biura projektu, wyborem koordynatora, rozliczeniami. Aż „furkotało” od okazji, łączenia działań i osób: by pracować razem, ekonomicznie, aby wykorzystać możliwość i pomóc osobom potrzebującym pozafatwiać ich istotne życiowe sprawy. Po roku funkcjonowania, podczas uroczystego obiadu, podziękowaliśmy wolontariuszom za ich zaangażowanie, za poświęcony czas i środki (np. wykorzystanie własnego samochodu, by dowieźć seniora w określone miejsce i poczekać na niego, a często także pomóc w załatwieniu jakiejś sprawy, zapewniając tym samym osobie starszej bezpieczeństwo i komfort). Działania wolontariackie – dowóz, zakupy czy inne sprawy – zaowocowały też wzajemną sympatią, poznaniem się, nawiązaniem bliższych kontaktów.

set aside time for joint presentations of our organizations' achievements, artistic performances, cabarets, conversations and social activities. And it worked.

Senior citizen, believe in yourself!

The partnership bore fruit. Krystyna Adamenko from the Pięknolesie Foundation and Teresa Rysztak from “Together Better” wrote a joint project entitled “Senior citizen, believe in yourself - you have a say!” which ended up being awarded funding from the Active Citizens Fund financed through EEA Grants. The aim of the project was to support seniors who are at risk of social exclusion and exclusion deriving from the transport divide. To put it briefly (and somewhat bluntly) - the project was to help those who have problems accessing public transport to get to the doctor, go shopping, attend meetings or get where they need to go. This problem concerns elderly people who do not have a car and are living in areas where public transport is not available on an hourly basis or does not exist at all. Their children do have cars, but because they work and take care of their own children, they do not have the time or opportunity to help out elder members of their family in this way.

How did we get things done?

It started with the most important things: an information campaign aimed at seniors; leaflets and information posters advertised in the local press and on Radio Koszalin; locating and then training volunteers; not to mention opening a project office, hiring a project coordinator and arranging for professional financial management of the project. Soon the project was abuzz with activities, people networking and looking for ways to work together efficiently and effectively take care of their daily needs.

After the project had been running for a year, during a special dinner, the volunteers were thanked for giving of their time and effort to take seniors to where they needed to go, to wait for them while they took care of their business, and to assist them where and when possible. In short, to show appreciation for setting up a service that is a safe and convenient way to help seniors with their daily affairs. The volunteering activities also had a positive side-effect, namely, that they helped create a bond of sympathy between the seniors and the volunteers and made it possible to get to know each other better and forge closer relationships.

Nowy model współpracy

Projekt zakończył się podsumowaniem i opracowaniem nowatorskiego modelu współpracy między osobą potrzebującą a wolontariuszem. Według wypowiedzi uczestników oczekiwania zostały spełnione w 100, a nawet 150%, szczególnie jeśli chodzi o pomoc w dotarciu na zabiegi rehabilitacyjne oraz realizacji indywidualnych potrzeb kulturalnych. By uświadomić skalę pracy wykonanej w trakcie realizacji projektu, a tym samym skalę potrzeb, niezbędne jest wsparcie liczbowe:

- przejechaliśmy 360 tras (kursów), co dało 16 648 km, czyli nieco więcej niż lot samolotem z Pieńkowa (małutkiej wioski na Pomorzu) do Sydney;
- przepracowaliśmy 1140 godzin w wolontariacie (prawie 50 dób, co oznacza 146 8-godzinnych dni roboczych);
- w działaniach wzięło udział 56 seniorów – potrzebujących i 22 wolontariuszy – świadczących usługi dowozu i pomocy seniorom.

Mimo że projekt już się zakończył, ciągle otrzymujemy sygnały i prośby o pomoc w zakresie dowozu seniora do miasta, i w miarę możliwości staramy się ją zapewnić. Wielkie podziękowania i słowa uznania kierujemy do realizatorów, a szczególnie do wolontariuszy.

A new model of cooperation

The project having come to an end, it became clear that a new and innovative model of cooperation between folks in need and volunteers had been tested out and worked for the benefit of those involved. According to its participants, 100% of expectations or even 150% had been met, especially when one considers the extra help in getting to rehabilitation treatments and cultural events and activities. Below are a number of statistics which tell the story of the scale of this endeavor:

- we took 360 trips which gave us a total of 16,648 km, which is slightly longer than a transcontinental flight from Pieńkowo (a tiny village in Pomerania) to Sydney, Australia;
- we put in 1,140 volunteer hours which amounts to almost 50 days, which translates to 146 8-hour work days;
- we served 56 seniors in need and organized 22 volunteers who provided transport services and other types of assistance to the seniors.

Even though the project has already ended, we still get calls and requests for help in taking seniors by car to where they need to go, and we strive to provide this help whenever possible. We would like to express our great thanks and appreciation to all those who ran and took part in this project, especially to the volunteers.

Lider projektu i główni partnerzy: Krystyna Adamenko (Fundacja Pięknolesie), Teresa i Józef Rysztak (Postomińskie Stowarzyszenie „Razem lepiej”) | Project leader and main partners: Krystyna Adamenko (Pięknolesie Foundation), Teresa and Józef Rysztak (Postomino Association „Together Better”)

Zdjęcia: Teresa i Józef Rysztak | Photos: Teresa and Józef Rysztak
Więcej informacji: | More information: www.razem-lepiej.pl

Chojno | Chojno

Dylu, dylu na badyłu – muzyczne tradycje Chazów Późnych

Dylu, dylu na badyłu¹ - musical traditions of the Hazaki ethnic group

Alicja Gniazdowska

Stowarzyszenie „Co sie to porobi”
„Co sie to porobi” Association

Chazy to mikroregion w powiecie rawickim (południowo-zachodnia Wielkopolska), leżący na terenach gmin Rawicz, Pakośław i Jutrosin, usytuowany w dorzeczu rzeki Orli. Przodkowie Chazaków przybyli na te tereny w XVI wieku ze Śląska i zajmowali się początkowo karczowaniem podmokłych lasów. Stopniowo zakładali wsie. Były to najpierw: Zielona Wieś, Stwolno, Ugoda, Sikorzyn, Zawady. Od XVIII wieku, zawierając związki małżeńskie z mieszkańcami okolicznych parafii, przenosili swoją kulturę i zwyczaje do kolejnych miejscowości, takich jak: Chojno, Słupia Kapitulna, Sworowo, Niedźwiadki, Golejewo i Sowy.

Muzyka i tradycje łączą pokolenia

Stowarzyszenie „Co sie to porobi”, z siedzibą w Chojnie, skupia w swoich szeregach pasjonatów kultury ludowej, chcących zachować dziedzictwo regionu poprzez działania edukacyjne skierowane zarówno do młodszych, jak i starszych mieszkańców, organizowanie ludowych potańcówek, warsztatów i wycieczek po okolicy.

Jedną z takich inicjatyw był cykl zajęć w szkołach podstawowych i przedszkolu pt. „Dylu, dylu na badyłu – muzyczne tradycje Chazów Późnych”, sfinansowany ze środków gminy Pakośław, zrealizowany jesienią 2022 roku.

Każde spotkanie zaczynało się od krótkiej opowieści o historii Chazaków. Na mapie Śląska sprawdzaliśmy, skąd przybyli, a następnie na mapie Wielkopolski szukaliśmy miejsc, w których zamieszkali. Marszem przez szkołę lub przedszkole odgrywaaliśmy ich wędrówkę, a następnie przy pomocy kartek i mazaków „osiedlaliśmy się” w kolejnych wsiach. Po stworzeniu na sali naszego mikroregionu, zaznaczaliśmy miejscowości na mapach, które przekazywaliśmy nauczycielom. Młodzi ludzie, którzy niejednokrotnie w tych miejscowościach mieszkają, czuli się tym faktem wyróżnieni.

¹The name of a popular Polish children's song

Chazy is a microregion in Rawicz County (south-western Greater Poland), located in the Rawicz, Pakośław and Jutrosin municipalities and in the Orla River basin. The ancestors of the Hazak peoples migrated to these areas in the 16th century from Silesia and initially cleared waterlogged forests. In time, they founded villages. The first of these were: Zielona Wieś, Stwolno, Ugoda, Sikorzyn, Zawady, and from the 18th century onwards, by marrying into other families living in the parish, they began to expand their culture and customs to places such as: Chojno, Słupia Kapitulna, Sworowo, Niedźwiadki, Golejewo and Sowy.

Music and traditions connect generations

The “Co sie to porobi” Association based in Chojno brings together folk culture enthusiasts who want to preserve the region's heritage through educational activities tailored to both younger and older residents, by organizing folk dances, workshops and study trips around the area.

One of our many activities was a series of classes held in primary schools and kindergartens entitled: “Dylu, dylu na badyłu - musical traditions of the Hazaki ethnic group”. The project was financed by the Pakośław Municipality and we carried it out in Autumn 2022.

Each meeting began with a story connected to the short history of the Hazaks. We looked for where they came from on the map of Silesia, and then identified on the map of the Wielkopolska region where they ended up settling. We walked through the school/ kindergarten building, recreating - as it were - their journey, and then, using pieces of paper and markers, we “settled” in one village after another. After effectively creating our microregion in the classroom, we marked the towns on maps that we then handed to the teachers. We observed that young people who often come

Ponieważ członkowie Stowarzyszenia prowadzący zajęcia występowały w tradycyjnych strojach, dzieci miały możliwość poznania nazw ich poszczególnych elementów, a nawet ich przymierzenia, co czyniły z wielkim zapałem. Po takim wprowadzeniu można już było przejść do meritum zajęć, czyli muzyki, instrumentów i tańca.

Nauka o muzyce regionu

Muzyka regionu chazackiego opiera się na dudach wielkopolskich i skrzypcach podwiązanych: para dudziarz – skrzypek tworzy kapelę dudziarską. Podczas spotkań dzieci poznawały te instrumenty „na żywo”, muzycy opowiadali, jak są zbudowane i jak się nazywają ich poszczególne części, można było także ich dotknąć. Następnie, przy muzyce kapeli, miała miejsce nauka zabaw tanecznych dla najmłodszych (np. Kłaniany, W koło się kryńć) i tańca dla starszych z nieodłącznym wiwatem, który cieszył się dużą popularnością. Podczas zajęć wykorzystywaliśmy też film nagrany z udziałem mieszkańców wsi Chojno w 2021 roku, będący ilustracją „Legenda o dudziarzu Szumigale z Chojna”. Na zakończenie każdy dostał kolorowankę przedstawiającą dudy i skrzypce podwiązane.

Zajęcia cieszyły się dużym zainteresowaniem, w sumie brało w nich udział ponad 180 dzieci. Obecnie nauczyciele wprowadzają elementy zabaw ruchowych pokazywanych na warsztatach na lekcjach wychowania fizycznego.

Dodatkowym efektem opisanych działań było stworzenie Ogniska Muzyki Tradycyjnej, finansowanego przez Narodowy Instytut Muzyki i Tańca w Warszawie, w którym dzieci i młodzież uczą się gry na typowych dla naszego regionu instrumentach. Są to dzieci, do których wcześniej dotarliśmy z naszymi zajęciami edukacyjnymi.

from and live in these towns felt a sense of local pride by having their hometowns singled out in this way. The members of the Association who ran these lessons wore traditional costumes, so this was a great opportunity to learn the names of individual elements of the costumes and even try them on, which the children enjoyed doing. Following such an introduction, we were then able to move on to the actual subject matter of the lessons i.e., Hazak music, instruments and dance.

Learning about the music of the region

The music of the Hazak region is based on bagpipes and mazanki (a type of fiddle) which originated in the Wielkopolska region: a bagpiper-fiddler pair makes up a bagpipe band. During our meetings, the kids got to learn about these instruments in a direct way, with the musicians present to tell them how they were built, and allowing the kids to touch them. We learned the names of individual parts of these instruments. Then, with the bagpipe and fiddle music playing in the background, the youngest participants played traditional dance games while older participants were taught dances which featured the ever-present cheers, which turned out to be very popular. During the lessons, we also played a film recording from 2021 of a performance of the legend of Szumigal the Bagpiper from Chojno involving inhabitants of the village of Chojno. At the end of the lessons, everyone received a coloring page with bagpipes and the mazanki.

The lessons were a huge success, with a total of over 180 children taking part. One of the positive outcomes of our project has been that local teachers are now in the process of introducing elements of the games demonstrated during workshops during physical education classes.

An additional spin-off is a major new project aimed at creating a Traditional Music Center with financing coming from the National Institute of Music and Dance in Warsaw, in which children and teenagers will learn to play instruments typical of our region. The immediate beneficiaries would be the children who previously took part in our educational activities.

Kasinka Mała, Region Zagórzański | Kasinka Mała, Zagórze Region

Zagórzańska przygoda z gliną

Zagórze's adventure with clay

Elżbieta Ząbczyńska

Zagórzańscy Pasjonaci Stowarzyszenie
Rękodzielników | Zagórze Enthusiasts Artisan
Association

Region Zagórzański jest niezwykle malowniczym krajobrazowo zakątkiem, rozciągającym się od Beskidu Wyspowego po Gorce. To bardzo gościnne miejsce. Ludzie są tu pracowici i obdarzeni twórczymi talentami. Z tego połączenia oraz na fali budowania marki gminy Mszana Dolna powstało Stowarzyszenie Rękodzielników Zagórzańscy Pasjonaci z siedzibą w Kasince Małej.

The Zagórze region is an extremely picturesque region that extends from the Beskid Wyspowy mountain range all the way to the Gorce Mountains. Its people are very hospitable, hard-working and highly creative. We wanted to leverage these community strengths, and when we were in the midst of building a brand for the Mszana Dolna municipality we realized this was a great moment to come together. And that's how the Zagórze Enthusiasts Artisan Association in Kasinka Mała got started.

Zdjęcia: Stowarzyszenie „Co sie to porobi” | Photos: “Co sie to porobi” Association

Więcej informacji: | More information: Facebook Stowarzyszenie „Co sie to porobi” – Regionalny Zespół „Chojnioki”

Zagórzańskie Dziedziny Zagórze Hamlets

Magdalena Polańska - Gmina Mszana Dolna | Mszana Dolna Municipality

Zagórzańskie Dziedziny łączą Beskid Wyspowy i Gorce. Splatają przyrodę z niezwykłymi krajobrazami. Wiążą tradycje pasterskie, rzemiosło, kulturę i sztukę. Scalają pasje, emocje i ducha Górali Zagórzańskich. Przemierzając ścieżki wydeptane przez Władysława Orkana, babcę Bulandę i Justynę Kowalczyk, nasi odkrywcy poczują się zagórzańskimi mistrzami, pisarzami, bacami, zielarzami...

Na wędrowców czekają malownicze szczyty Beskidu Wyspowego z cudownymi, rozległymi widokami. Ekoturysty wezmą udział w oryginalnych warsztatach rękodzielniczych, muzycznych, przyrodniczych, edukacyjnych albo piknikach zagórzańskich. Miłośnicy dobrej kuchni, opartej na lokalnych, naturalnych produktach, znajdą tu zagórzańskie smaki zachowane w tradycyjnych potrawach, takich jak: sapka, zupa z korpiewki, kołacz z bryndzą albo pierogi z suszonymi śliwkami.

Pasjonaci tego zakątka stworzyli markę Zagórzańskie Dziedziny, skierowaną do miłośników gór spragnionych natury i prostoty, daleko od miasta i szosy. Zapraszamy na niespieszne wędrowki o każdej porze roku. Zanurcie się w lesie, poczujcie bliskość drzew i rytm przyrody. Dajcie się uwieść Zagórzańskim Dziedzinom. Odkrywajcie je pasjami! To... dziedzinie proste!

Zagórze Hamlets are a network of places and values that connect the Beskid Wyspowy mountain range and the Gorce Mountains. They interweave nature with extraordinary landscapes. They bind together pastoral traditions, local crafts, culture and art. They blend together the passions, emotions and spirit of the Zagórze Highlanders. By following in the footsteps of our greatest sons and daughters, among whom are the writer Władysław Orkan, the legendary shepherd Bulanda and cross-country skier and Olympic champion Justyna Kowalczyk, explorers in our region will get a feel for what it's like to be a champion, a writer, a shepherd, a herbalist...

Picturesque peaks of the Beskid Wyspowy mountain range with wonderful scenery await hikers. Ecotourists will take part in authentic handicraft, music, nature and educational workshops or Zagórze-style picnics. Aficionados of great cuisine from local, natural products will find Zagórze flavors preserved in traditional dishes, such as: sapka (a large, whole-wheat dumpling), rutabaga soup, kolacz bread spread with bryndza sheep milk cheese or dumplings stuffed with dried plums.

Admirers of this region created the Zagórze Hamlets brand, addressed to mountain lovers longing for nature and simplicity, away from the city's hustle and bustle. We invite you for leisurely hikes at any time of the year. Immerse yourself in the forest, feel the proximity of the trees and the rhythm of nature. Let the Zagórze Hamlets captivate and enchant you and discover what they have to offer. It doesn't get any simpler than that!

Pasja, która łączy

Cechuje nas duża różnorodność twórcza, a łączy wspólna pasja do tego, co tworzymy. Głównymi celami Stowarzyszenia są:

- kultywowanie folkloru, rękodzieła i sztuki ludowej;
- przekazywanie wiedzy, doświadczenia i umiejętności młodszemu pokoleniu;
- współdziałanie w rozwoju i upowszechnianiu kultury wsi i zwiększaniu uczestnictwa ludności wiejskiej w życiu kulturalnym;
- promowanie kultury i twórczości rękodzielniczej w różnych grupach społecznych, w tym wśród turystów i turystek odwiedzających nasz region;
- nawiązywanie kontaktów z innymi organizacjami pozarządowymi realizującymi podobne cele;
- organizowanie różnego rodzaju kursów, pokazów, szkoleń, prezentacji, warsztatów i spotkań.

Rękodzielniczy zagórzański to już społeczność

W swoim gronie skupiamy rękodzielniczków reprezentujących: koronkarstwo, bibułkarstwo, haft i zdobienie regionalne czy bukietarstwo, a także ludzi w różnorodny sposób promujących region. W miarę rozwoju naszej organizacji rozszerzymy rękodzieło o inne dziedziny. Planując i realizując nasze inicjatywy, zaczynamy od warsztatów doszkalających naszych członków. Następnie tworzymy ofertę warsztatową z nowej dziedziny rękodzieła dla lokalnej społeczności i zainteresowanych grup oraz dzieci i młodzieży z gminnych szkół. Obecnie Stowarzyszenie liczy trzynastu członków i członkiń. Darmowe warsztaty prowadzimy przy okazji różnych festynów, imprez okolicznościowych lub akcji charytatywnych.

A passion that unites

There is a great variety of artistic talent and creativity, but we all share a common passion for what we create. The main goals of the Association are:

- to cultivate folklore, handicrafts and folk art;
- to pass on local knowledge, experience and skills to the younger generation;
- to cooperate in developing and widening the reach of cultural activities in the rural areas and to increase the number of local residents getting involved in the cultural life of the community;
- to promote local culture and handicrafts to the wider society, including tourists who visit our region;
- to network with other non-governmental organizations pursuing similar goals, and
- to organize various types of courses, shows, training courses, presentations, workshops and meetings.

Zagórze's craftsmen and -women are already a community

Our association brings together craftsmen practicing a variety of crafts: lacemaking, crêpe paper decorations, regional embroidery and embellishments, bouquet-making, and people promoting the region in a variety of creative ways. As our organization grows, we will expand handicrafts to include other crafts. Our initiatives are planned and carried out in such a way that the first stage of activities involves extra training workshops just for our members, and afterwards we put together a program of workshops to learn a new craft that is open to the local community and any interested groups, including children and youth from municipal schools. Currently, the Association has thirteen members. We also conduct free workshops at various festivals, special events and charity campaigns.

Ceramika, dlaczego nie

Pomysł na warsztaty ceramiczne zrodził się podczas warsztatów tworzenia małych form rzeźbiarskich z modeliny i innych mas plastycznych. Wśród inicjatyw naszego Stowarzyszenia znalazła się „Zagórzańska przygoda z gliną”, która miała na celu poszerzenie wiedzy teoretycznej oraz praktycznej w dziedzinie ceramiki wśród członków i członkiń. Następnie powstała oferta warsztatowa, która była testowana wśród lokalnej społeczności. Warsztaty te spotkały się z pozytywnym odbiorem, pojawiło się zapotrzebowanie na taką aktywność. Warsztaty z ceramiki zostały zatem na stałe wpisane w ofertę warsztatową Stowarzyszenia.

Ceramics, why not?

The idea for ceramics workshops came up while we were hosting a series of workshops on how to make small sculptures from modeling clay and other plastic materials. Our Association first organized, among other activities, an initiative called “Zagórze’s adventure with clay”, which aimed to broaden the theoretical and practical knowledge about how to make ceramics among the members of the Association. We then developed a workshop program dedicated to ceramics and ran a few pilot workshops in the local communities. The feedback to those workshops was positive and confirmed that there was a need for having such activities. “Ceramics workshops” have since become a permanent feature of our Association’s workshop program.

Partnerzy: lider – Zagórzańscy Pasjonaci Stowarzyszenie Rękodzielników, partnerzy – Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Stowarzyszenie Zagórzańska Kraina, Fundacja na Rzecz Rozwoju Kultury Zagórzańskiej | **Partners: leader – Zagórze Enthusiasts Artisan Association, partners – Polish Ethnological Society, Zagórzańska Kraina Association, Foundation for the Development of Zagórze Culture**

Zdjęcia: Zagórzańscy Pasjonaci Stowarzyszenie Rękodzielników | **Photos: Zagórze Enthusiasts Artisan Association**

Więcej informacji: | **More information:** www.zagorzanscypasjonaci.pl, fb.com/zagorzanscypasjonaci, fb.com/zagorzanskiedziedziny

Chełmek | Chełmek

Przemsza – opowieść o utopcach, galarach i minionych czasach

Przemsza - a tale of water spirits, barges and times gone by

Waldemar Rudyk

Miejski Ośrodek Kultury Sportu i Rekreacji w Chełmku
Municipal Center for Culture, Sports and Recreation in Chełmek

Fascynujące dziedzictwo przemysłowe – fabryki zamieniane w muzea i ośrodki kultury, kolej cesarza Ferdynanda, dzielnice robotnicze projektowane zgodnie z koncepcją miasta-ogrodu oraz flisacy spławiający towary ze Śląska aż do Bałtyku. To charakterystyka regionu położonego w widłach Wisły i Przemszy, z sercem w Chełmku. Rewolucja przemysłowa i społeczna radykalnie zmieniła tutejsze wielowiekowe tradycje kultury rolniczej i flisactwa. W latach 30. XX wieku w Chełmku powstała pierwsza w Polsce fabryka obuwia, wkrótce czescy przemysłowcy z rodziny Bata zapoczątkowali dalsze przemiany industrialne. Wszystko to znacząco wpłynęło na obecny kształt, charakter i specyfikę regionu.

Miejski Ośrodek Kultury Sportu i Rekreacji w Chełmku (MOKSiR), mieszczący się w budynku dawnej kantyny fabryki Polskiej Spółki Obuwia Bata, od lat powojennych stanowi centrum życia kulturalnego. Niecodzienna i artystyczna sceneria tworzy dobrą przestrzeń dla koncertów, spotkań, wernisaży, spektakli. To miejsce, z bogatą ofertą wydarzeń kulturalnych, sportowych i rekreacyjnych, jest sercem i animatorem rozwoju regionu w duchu Natury i Kultury.

Flisackie tradycje

Od wieków w Chełmku, Gorzowie oraz innych nadrzecznych miejscowościach, w rodzinnych klanach, z pokolenia na pokolenie przekazywana była sztuka budowania płaskodennych drewnianych łodzi, zwanych galarami. Doskonalona była również umiejętność flisu, czyli spławu towarów tymi liczącymi około 20 m długości rzecznyimi statkami. Załadowane głównie śląskim węglem, płynęły do Krakowa, Sandomierza, Kazimierza czy Puław.

Każdy z galarów mógł pomieścić ładunek około 80 ton węgla. Długie, wymagające wysiłku i często niebezpieczne flisy były dla mieszkańców nadrzecznych wiosek nie tylko pracą, ale i przygodą związaną z poznaniem innych stron i obyczajów. Ostatecznie

Fascinating industrial heritage – factories turned into museums and cultural centers, Emperor Ferdinand’s railway, workers quarters designed according to Garden City principles, and rafters floating goods from Silesia to the Baltic Sea. These are the features of the region located at the confluence of the Vistula and Przemsza rivers, with the town of Chełmek at its heart. The industrial and social revolution radically changed the centuries-old traditions of farming culture and rafting. In the 1930s, the first shoe factory in Poland was established in Chełmek, and Czech industrialists from the Bata family ushered in further industrial transformation. All this significantly influenced the current shape, character and specificity of the region.

The Municipal Center for Culture, Sports and Recreation in Chełmek (MOKSiR in Polish), operating out of a building which once served as a canteen at the the Bata Polish Footwear Company factory, has been the center of cultural life since the end of World War II. The unusual and artistic scenery creates a great backdrop for concerts, meetings, art exhibits and theatrical performances. A place which hosts a varied program full of cultural, sports and recreational events, the MOKSiR is at once the heart and key actor inspiring the region’s development in the spirit of nature and culture.

Rafting traditions

For centuries, in Chełmek, Gorzów and other riverside towns, family clans passed down from generation to generation the art of building flat-bottomed wooden boats, called galar. The skill of rafting on river ships about twenty meters in length was also taught to perfection. Loaded with goods, primarily Silesian coal, they sailed to Kraków, Sandomierz, Kazimierz, and Puławy.

Each galar could hold a load of approximately eighty tons of coal. For the inhabitants of riverside villages, the long, demanding and often dangerous

masowa żegluga ustała pod koniec lat 50. XX wieku. Gwałtowny rozwój przemysłu i niska świadomość ekologiczna zamieniły rzekę w cuchnący ściek. Zmiany ustrojowe, restrukturyzacja przemysłu oraz wzrost troski o środowisko przyrodnicze zapoczątkowały proces odradzania się Przemszy. Od kilku dekad animatorzy oraz grono osób skupionych wokół ośrodka kultury dostrzegają potrzebę, wręcz obowiązek, ponownego odkrywania oraz przywracania godności „zapomnianej” rzeki.

Opowieści znad Przemszy

„Przemsza – opowieść o utopcach, galarach i minionych czasach” to autorski projekt zrealizowany przez zespół MOKSiR w Chełmku wraz z gronem partnerów w ramach 31. edycji Europejskich Dni Dziedzictwa „Żywe dziedzictwo – tradycje od pokoleń”.

Jego głównym założeniem było ukazanie gościom oraz lokalnej społeczności przyrodniczego, kulturowego, historycznego oraz gospodarczego dziedzictwa rzeki Przemszy. Na początek zaprosiliśmy mieszkańców do uczestnictwa w reporterskim spacerze „szlakiem dawnych galarów”, w trakcie którego miała być prowadzona wielowątkowa narracja o historiach, wierzeniach i przesądach związanych z rzeką oraz flisackim „fachem”. Liczyliśmy, że 10 września 2023 roku w punkcie zbiórki pojawią się również potomkowie dawnych flisaków i wzbogacą wspólną opowieść o rodzinne przekazy i historie.

Żywe dziedzictwo

10 września nad brzegiem rzeki, w miejscu dawnego mostu oraz komory celnej, zebrało się liczne grono mieszkańców i turystów. Stali się świadkami i uczestnikami doniosłego wydarzenia: po sześciu dekadach do brzegu przycumował galar „Lux ex Silesia”. Replika dawnej łodzi została wykonana przez Monikę i Jacka Parisów i stała się dopełnieniem poznawczego spaceru. Niestrudzeni propagatorzy żeglugi, inicjatorzy odrodzenia i zachowania flisackich tradycji na Przemszy i Wiśle, przybliżyli mieszkańcom arkany flisu. Następnie uczestnicy wydarzenia mieli okazję popłynąć

rafting trips were work but also an adventure which exposed them to different places and customs. Mass transportation of goods by the galary eventually ceased in the late 1950s. Rapid development of industry and low environmental awareness in time turned the river into a stinking sewer. But Poland's transformation after 1989, and the subsequent deindustrialization and greater concern for the natural environment initiated the process of the river's rebirth. For several decades now, community leaders and local citizens gathered around the cultural center have recognized that there's not just a need, but an obligation to rediscover and restore the dignity of the “forgotten” river.

Tales from the Przemsza River

“Przemsza – a tale of utopce, galary and bygone times”, is an original project devised and run by the MOKSiR team in Chełmek together with a group of partners, and featured in the 31st edition of the European Heritage Days – “Living heritage – traditions for generations”.

Its main goal was to show guests and the local community the natural, cultural, historical and economic heritage of the Przemsza River. The first idea was to invite local residents to participate in a guided walk along the “trail of the ancient galary”, which was to touch on multiple narratives involving the legends, beliefs, superstitions connected to the river and the rafting “business” which once thrived here. It was also our hope that on September 10th 2023, descendants of former rafters would show up at the meeting point and enrich that piece of shared history with family traditions and stories passed on by word of mouth.

Living heritage

On September 10th, a large group of locals and tourists gathered by the river bank, at the site where a bridge and customs chamber had formerly stood. They all were witnesses and participants in a momentous event: after six decades, the “Lux ex Silesia” galar vessel had once again moored. A replica of the old boat was constructed by Monika and Jacek Paris

Przemszą, podziwiać piękno otaczającej przyrody i poznawać lokalną historię.

Po południu rozpoczął się spacer połączony z bezcennymi relacjami przybyłych potomków. Pojawiły się nieznane dotąd fakty, szczegóły i relacje, które zostały udokumentowane na potrzeby powstającego filmu. Licznie zebrana grupa zachwyciła się pięknem i burzliwą historią żelaznego mostu, przekazami o szkodliwej sztuce budowy olbrzymich galarów, wreszcie opowieściami o zawartych w tytule utopcach i całym licznym panteonie dobrych i złych duchów towarzyszących żeglarzom.

Kulminacją wydarzenia był koncert na wodzie. Pokład „Lux ex Silesia” stał się sceną, na której wystąpił duet świetnych muzyków – trębacz Zdzisław Mucha i akordeonista Marek Reguła. Łagodnie opadający brzeg stanowił naturalny amfiteatr dla słuchaczy, a scenografia drzew, wody i błękitnego nieba stworzyła idealną jedność sztuki i natury. Organizatorzy zadbali, by to piknikowe spotkanie nie było w najmniejszym stopniu uciążliwe dla przyrodniczego piękna Doliny Przemszy. Zrezygnowali z użycia energii elektrycznej, głośnej muzyki czy straganów, zapewniając przestrzeń do kontemplacji otaczającego krajobrazu, twórczych rozmów i doznawania żywej tradycji.

and was a welcome addition to the educational walk. Tireless promoters of shipping and the brains behind the revival and preservation of rafting traditions on the Przemsza and Vistula went on to introduce the inhabitants to the secrets of rafting. Those participants who went on board the “Lux ex Silesia” and sailed along the Przemsza River got to experience first-hand the beauty of the surrounding nature and learn about local history.

In the afternoon, another guided walk began which was combined with the descendants of the rafters sharing amazing memories and accounts. Previously unknown facts, details and accounts emerged and were documented for the needs of a documentary film that is in the works. Those attending were delighted by the beauty of the iron bridge and fascinated to learn about its turbulent history, hear stories about the art and craft of building huge galary, and listen to some of the legends telling of the utopce (Slavic water spirits) and a myriad of good and evil spirits who accompanied the rafters.

The culmination of the event was a water concert. On board the “Lux ex Silesia” a great musician duo – trumpeter Zdzisław Mucha and accordionist Marek Reguła – performed. The gently sloping river bank became a natural amphitheater for listeners, and the scenography of trees, water and blue sky created a perfect state of unity of art and nature. The organizers made sure that the meeting and picnic would cause the least disruption to the natural beauty of the Przemsza River Valley and they accomplished this by doing without electricity, loud music, stalls, etc., in favor of contemplating the surrounding landscape, listening in on creative conversations and experiencing living traditions.

Partnerzy: MOKSiR w Chełmku w partnerstwie z chełmecką grupą „Aktywni+”, firmą SZAN – Materiały Budowlane, Państwem Moniką i Jackiem Parisami, Flisakami i Gwarkami znad Przemszy pw. św. Barbary | Partners: Chełmek Cultural Sport & Recreation Center in partnership with the Chełmek-based „Active+” Group, SZAN-Construction Materials Company and Monika and Jacek Paris, The „St. Barbara's Raftsmen and Free Miners from the Przemsza” Marine and River League Club

Zdjęcia: Miejski Ośrodek Kultury Sportu i Rekreacji w Chełmku | Photos: Municipal Center for Culture, Sports and Recreation in Chełmek

Więcej informacji: | More information: www.moksir.chelmek.pl
<https://moksir.chelmek.pl/aktualnosci/1327-przemsza-opowiesc-o-utopcach-galarach-i-minionych-czasach>

Lanckorona | Lanckorona

Bliska sercu Lanckorona w „Kurierze Lanckorońskim”

Lanckorona dear to the heart in the “Kurier Lanckoroński” quarterly

Małgorzata Chyczyńska

Irena Zguda

Towarzystwo Przyjaciół Lanckorony | Society of Friends of Lanckorona

„Kurier Lanckoroński” jest pismem Towarzystwa Przyjaciół Lanckorony (TPL), wydawanym od jesieni 1994 roku. Był wówczas jednym z elementów projektu Towarzystwa „Bliska Sercu Lanckorona” w ramach konkursu organizowanego przez Fundację Kultury pt. „Małe Ojczyzny – tradycja dla przyszłości”. Większość obecnego zespołu redakcyjnego pracowała nad tym projektem, a później tworzyła pierwsze numery pisma.

Kilka słów o Lanckoronie

Ze swoją kilkusetletnią historią, średniowiecznym układem urbanistycznym i zabytkową małomiasteczkową zabudową Lanckorona jest jednym z najpiękniejszych zakątków Małopolski. Malownicze położenie na zboczu Góry Lanckorońskiej, brukowany Rynek o sporym spadku, otoczony drewnianymi domami z szerokimi okapami i górujące nad całością ruiny zamku – to wszystko tworzy szczególny klimat tego galicyjskiego miasteczka. *Lanckorona, Lanckorona, rozłożona gdzie osłona, od spiekoty i od deszczu, od tupotu szybkich spraw* – śpiewał Marek Grechuta. I rzeczywiście, miłośnicy Lanckorony przyjeżdżają tu, by odetchnąć od zgiełku miasta, odnaleźć spokój, nacieszyć się urodą krajobrazu i pięknem architektury. Kultura i przyroda harmonijnie tu ze sobą współgrają. Nic dziwnego, że bohema artystyczna odkryła Lanckoronę już w początkach ubiegłego stulecia. W dwudziestoleciu międzywojennym powstały pierwsze słynne pensjonaty, wille „Tadeusz” i „Zamek”. Do dzisiaj ściągają do Lanckorony na plenery malarze i fotograficy, miłośnicy sztuki, aktorzy, architekci, pisarze i poeci.

„Kurier Lanckoroński” is a newspaper of the Society of Friends of Lanckorona (TPL) and has been published since autumn 1994. At that time, it was one of the deliverables of a project “Lanckorona Dear to the Heart” implemented by the Society as part of a grant competition organized by the Culture Foundation called “Small Homelands – tradition for the future”. Most of the current editorial team worked on this project and later created the first issues of the magazine.

A few words about Lanckorona

With its several hundred years of history, an urban layout dating back to medieval times and historic small-town buildings, Lanckorona is one of the most beautiful corners of the Małopolska region. A picturesque location on the side of Góra Lanckorońska, a steeply sloping cobbled market square surrounded by wooden houses with wide eaves and the ruins of the Lanckoroński castle towering over the whole landscape – all this creates the unique atmosphere of this Galician town. *Lanckorona, Lanckorona, where you are there's shelter, shelter from the heat and rain, from the pitter-patter of quick affairs* – sang Marek Grechuta, one of Poland's most celebrated bards of the late 20th century. And it is the case that fans of Lanckorona come here to escape the hustle and bustle of the village, find peace, and enjoy the beauty of the landscape and the charm of Lanckorona's architecture. Culture and nature in this place somehow harmonize with each other. It is no wonder then that bohemian artists discovered Lanckorona at the beginning of the

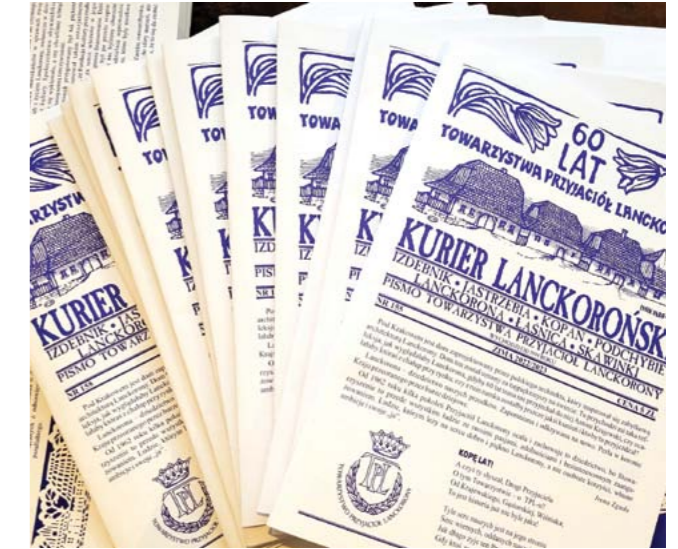

O początkach lanckorońskiej gazety

Początek nie był łatwy. Wówczas w Lanckoronie było tylko kilkanaście telefonów stacjonarnych, o komórkach nikomu się nawet nie śniło, a komputer znajdował się w wydawnictwie w Krakowie. Mimo różnorodnych trudności kolejne numery wychodziły zgodnie z porami roku.

Przez ponad 20 lat nad całością każdego numeru czuwał Kazimierz Wiśniak, polski scenograf, malarz i rysownik, przyjaciel Lanckorony. To on stworzył szatę graficzną „Kuriera”, a szczególnie piękne i oryginalne winiety utrzymane w charakterze lanckorońskim i dobrane do pór roku lub aktualnych wydarzeń. Kazimierzowi Wiśniakowi zawdzięczamy również niezwykle bogactwo informacji o historii Lanckorony i okolic, które ze swoistym bibliofilskim zacięciem wyszukiwał i publikował w „Kurierze Lanckorońskim”. Wiosną 2020 roku, ze względu na wiek, zrezygnował z redagowania pisma, a redakcję objął zespół, który aktywnie działał przy wydawaniu pierwszych numerów. Kazimierz Wiśniak został honorowym redaktorem, nadal pisze i robi ilustracje do naszego pisma.

„Kurier Lanckoroński” ma charakter społeczno-kulturalny. Obok tematów historycznych i aktualnych wydarzeń prezentowana jest w nim twórczość lokalnych artystów i artystek oraz wywiady z tutejszymi mieszkańcami. Pismo adresowane jest do wszystkich, którym dobro i piękno Lanckorony jest bliskie sercu.

last century. In the interwar period, the first famous guesthouses were built here, including the “Tadeusz” and “Zamek” villas. To this day, painters and photographers, art lovers, actors, architects, writers and poets come in droves to Lanckorona for plein-air workshops.

About the beginnings of the Lanckorona newspaper

The beginnings weren't all that easy. At that time, there were only a dozen or so landline phones in all of Lanckorona, no one even dreamed of having mobile phones, and there was only one computer available and it was sitting in a publishing house in Krakow. Despite all of these difficulties, subsequent issues were released every season of the year.

For over 20 years, every issue was put together under the watchful eye of Kazimierz Wiśniak, a Polish set designer, painter and illustrator – a true friend of Lanckorona. He created the graphic design of the newspaper, especially beautiful and original vignettes on Lanckorona motifs which were also tailored to align with the season or current events. Moreover, we are indebted to Kazimierz Wiśniak for a treasure trove of information about the history of Lanckorona and the surrounding area, which he searched for and published with true bibliophilic flair in the “Kurier Lanckoroński”. In the spring of 2020, due to his advancing years, he resigned from editing the magazine; the editorial team which took over consisted of the same people who had been involved in publishing the first issues. Kazimierz Wiśniak became an honorary editor and continues to write and make illustrations for our magazine.

The “Kurier Lanckoroński” is a publication that focuses on social as well as cultural issues. In addition to historical topics and current events, it presents the works of local artists and interviews with local residents. The newspaper is addressed to all those who hold the welfare and beauty of Lanckorona close to their hearts.

Fragment tekstu Zofii Oszackiej, opublikowanego w 155 numerze pisma (zima 2023) z okazji 60-lecia Towarzystwa Przyjaciół Lanckorony:

[...] Jestem jednak pewna, że „Kurier Lanckoroński”, tworzony z takim oddaniem na początku, nie przetrwałby do dzisiaj, gdyby nie totalne, wieloletnie i bezgraniczne zaangażowanie Kazimierza Wiśniaka i śp. Fryderyka Koźbiała [...]. Teraz pałeczkę przejęły Małgorzata Chyczyńska i Irena Zguda. Jestem im za to ogromnie wdzięczna.

Dziś, kiedy przeglądam archiwalne wydania pisma, myślę sobie, że jest to jedyna istniejąca kronika wydarzeń, które ukształtowały ostatnie trzydziestolecie Lanckorony. Być może tytuł „Kronikarz Lanckoroński” byłby bardziej adekwatny, ale wszyscy znamy i kochamy „Kurier”, który to tytuł poniekąd przewrotnie podkreśla, że „szybko i często” w Lanckoronie oznacza – niespiesznie, ale bardzo ciekawie. Wkład Towarzystwa Przyjaciół Lanckorony w tworzenie naszej lokalnej historii jest niekwestionowany. Wystarczy wspomnieć doroczny Rajd Konfederatów Barskich, Program Stypendialny dla uczniów, odnowienie funkcji i zadbanie o Muzeum im. Antoniego Krajewskiego, założyciela Towarzystwa Przyjaciół Lanckorony i wiele innych inicjatyw, które przyczyniły się do ukształtowania unikalnego charakteru miejsca. Wszystko jest uwiecznione właśnie w „Kurierze”. [...]

A fragment of a text by Zofia Oszacka, published in the 155th issue of the magazine (Winter 2023) on the occasion of the 60th anniversary of the Society of Friends of Lanckorona:

[...] I am, however, sure that the “Kurier Lanckoroński”, created as it was with such dedication at the beginning, would not have survived to this day were it not for the all-around, long-term and unfettered commitment of Kazimierz Wiśniak and the late Fryderyk Koźbiał [...]. Now the baton has been handed over to Małgorzata Chyczyńska and Irena Zguda. I am extremely grateful to them for this.

Today, when I browse through the archived issues of the magazine, I think that this is perhaps the only existing chronicle of the events that have shaped the last thirty years of Lanckorona. Perhaps the title “Kronikarz Lanckoroński” [Lanckorona Chronicle] would be more fitting, but we all know and love “Kurier”, which, somewhat perversely, stresses that “quickly and often” in Lanckorona in actuality means – not in a rush, but very interesting. The contribution of the Society of Friends of Lanckorona to the making of our local history is unquestionable. One need only mention the annual Bar Confederation Rally, the Scholarship Program for students, reviving and ensuring proper care of the Antoni Krajewski Museum (the namesake was the founder of the Society of Friends of Lanckorona), and many other initiatives that have contributed to shaping the unique character of this place. Everything is immortalized in the “Kurier”. [...]

Partnerzy: Towarzystwo Przyjaciół Lanckorony oraz organizacje i stowarzyszenia działające na terenie gminy Lanckorona
| Partners: Society of Friends of Lanckorona and other organizations and associations active in the Municipality of Lanckorona

Zdjęcia: Towarzystwo Przyjaciół Lanckorony | Photos: Society of Friends of Lanckorona

Więcej informacji: | More information: www.tpl.lanckorona.pl

Dolibuk – lanckoroński krasnoludek i bajkopisarz

Dominika Zaręba | Galeria Lanckorońska Kazimierza Wiśniaka

Postać Dolibuka – lanckorońskiego krasnoludka – zrodziła się z potrzeby stworzenia nowej opowieści o pięknie małej ojczyzny i miłości do niej, która mogłaby połączyć pokolenia i przyczynić się do powstania nowego elementu dziedzictwa tego miejsca. Pomysł polegał na wykorzystaniu dwóch form sztuki – słowa i obrazu. Autorka przygód Dominika Zaręba i malarka Celina Kędziera stworzyły bajkę o przygodach krasnoludka mieszkającego w podziemiach lanckorońskiego Rynku, który zapisuje swoje przygody i spotkania z mieszkańcami Lanckorony oraz odwiedzającymi miasteczko gośćmi, wplątując się w najbardziej niespotykane wydarzenia. Ilustracje do bajki zostały wykonane przez artystkę w formie patchworkowych obrazów na poduszkach. Inspiracją do powstania bajki była twórczość Kazimierza Wiśniaka – wybitnego malarza, rysownika i scenografa teatralnego – Anioła Lanckorony i Króla Lanckorońskich Krasnoludków.

Początkowo bajka była czytana dzieciom i dorosłym w Lanckoronie podczas różnych wydarzeń artystycznych i kulturalnych, a oryginały ilustracji zostały wystawione na charytatywną akcję dla mieszkańców Lanckorony, których dobytek spłonął podczas pożaru. Te okoliczności sprawiły, że Dolibuk stał się nowym symbolem bohatera lanckorońskich opowieści, a dzieci (najczęściej wraz z dziadkami) przychodziły do kawiarni – galerii, by spotkać się z nim i poczytać lub posłuchać jego przygód. Celina uszyła pacynkę Dolibuka, która spotyka się z dziećmi i ich opiekunami. Pierwsza przygoda pt. „Zaczarowany fotel” została wydana w formie mikroksiążeczki kolekcjonerskiej, która trafiła m.in. do szkolnych bibliotek gminy Lanckorona, a także gminnych bibliotek w Kalwarii Zebrzydowskiej i Krakowie. Wkrótce ukaże się druga przygoda Dolibuka pt. „Zagadka starej fotografii”.

Najważniejsze cele przedsięwzięcia to:

- uwrażliwienie lokalnej społeczności na piękno i tajemnice ich małej ojczyzny poprzez słowo i obraz (łączenie trzech pokoleń: dzieci, rodziców i dziadków) ,
- zwiększenie zainteresowania bajką jako atrakcyjną i uniwersalną formą literacką oraz zachęcenie dzieci i dorosłych do czytania bajek,
- wykreowanie nowej tradycji bajkopisarstwa w Lanckoronie, która stała się polską artystyczną stolicą aniołów i krasnoludków.

W 2023 roku Dolibuk znalazł się wśród finalistów 5. edycji konkursu „Zwyrtała 2023” – za najlepszy pomysł promujący czytanie. Nagrodę wręczono w Teatrze Lalek Rabcio podczas konferencji dla dorosłych w ramach Międzynarodowego Festiwalu Literatury Dziecięcej Rabka Festival 2023.

Zdjęcia: Michał Deszert, Dominika Zaręba

Więcej informacji: <https://dolibuk.pl>

Dolibuk - Lanckorona's dwarf and storyteller

Dominika Zaręba | Kazimierz Wiśniak's Lanckorona Gallery

The character of Dolibuk - Lanckorona's very own dwarf - was born from the need to create a new story about the beauty of the little homeland and love for the little homeland, which could bridge generations and contribute to creating a new element of heritage of this place. The idea was to use two forms of art - words and images. An adventure author (Dominika Zaręba) and a painter (Celina Kędziera) created a fairy tale about the adventures of a dwarf living underneath Lanckorona Market Square, who records his adventures and meetings with the inhabitants of Lanckorona and guests visiting the town, getting caught up in the most unusual adventures. The illustrations for the tale were made by the artist in the form of patchwork paintings on pillows. The inspiration for the creation of the fairy tale was the work of Kazimierz Wiśniak - an outstanding painter, illustrator and theater set designer - the Angel of Lanckorona and the King of Lanckorona's Dwarfs.

At first, the fairy tale was read to children and adults in Lanckorona during various artistic and cultural events, and the original illustrations were auctioned at a charity event to raise funds for the inhabitants of Lanckorona whose property had burned down during a fire. These circumstances made Dolibuk become a new symbol of the hero of Lanckorona's stories, and children (usually together with their grandparents) came to the café/gallery to meet him, to read or listen to his adventures. Celina sewed a Dolibuk puppet that meets with children and their caregivers. The first adventure entitled „The Enchanted Armchair” was published in the form of a limited edition mini-booklet, which was distributed, among other places, to school libraries in Lanckorona municipality, as well as municipal libraries in Kalwaria Zebrzydowska and Kraków. Dolibuk's second adventure will be released soon. „The mystery of an old photograph”.

The most important goals of this project are:

- making the local community more sensitive to the beauty and secrets of their little homeland through word and image (three generations: children, parents and grandparents) through word and image,
- increasing interest in fairy tales as an attractive and universal literary form and encouraging children and adults to read fairy tales,
- creating a new tradition of storytelling in Lanckorona, which has become the Polish artistic capital of Angels and Dwarfs.

In 2023, Dolibuk was among the finalists of the 5th edition of the „Zwyrtała 2023” competition - for the best idea for how to promote reading. The award was presented at the Rabcio Puppet Theater during the „Adult Conference” as part of the International Children's Literature Festival Rabka Festival 2023.

Photos: Michał Deszert, Dominika Zaręba

More information: <https://dolibuk.pl>

Teremiski | Teremiski

Dom Przyrody i Kultury w Puszczy Białowieżskiej

House of Nature and Culture in the Białowieża Forest

Katarzyna Paterek

Joanna Pawluśkiewicz

Dom Przyrody i Kultury w Teremiskach (DoPiK)
The House of Nature and Culture in Teremiski (DoPiK)

Dom Przyrody i Kultury (DoPiK) to powstałe na początku 2021 roku stowarzyszenie, mające swoją siedzibę w starej szkole w Teremiskach w Puszczy Białowieżskiej. Założone zostało przez grupę osób zaangażowanych wcześniej w działania nieformalnych inicjatyw Obozu dla Puszczy, a następnie Puszczańskiego Punktu Informacyjnego, jako swego rodzaju kontynuacja i rozwinięcie poprzednich form aktywności. Obecnie DoPiK pełni funkcję lokalnego, skoncentrowanego wokół przyrody domu kultury, centrum edukacyjnego, miejsca spotkań, działań kulturalnych i warsztatowych, gości też różnego rodzaju zaprzyjaźnione inicjatywy społeczne, oferując swoją przestrzeń, a także dzieli się bogatymi i bardzo zróżnicowanymi doświadczeniami członkiń i członków oraz całej sieci przyjaciół z regionu Puszczy i z całej Polski.

Edukacja i rozwój osobisty

Jednym z głównych filarów DoPiK-u jest działalność przyrodnicza, edukacyjno-rozwojowa, którą realizujemy poprzez organizowanie spacerów, warsztatów, spotkań i wykładów, a także zaangażowanie w poszukiwanie i wspieranie alternatywnych form edukacji, wymiany wiedzy i praktyk. Organizujemy Szkoły Leśne dla dorosłych i rodzin; współpracujemy z ekofeministycznym kolektywem Wypuszczone, zajmującym się organizacją wspierających leśnych obozów dla kobiet i dziewczynek; tworzymy różnego rodzaju zajęcia oparte o metody improwizacji - teatralne, taneczne, praktyki ruchowe, dźwiękowe, m.in. warsztaty teatru improwizowanego.

Regularnie prowadzimy spacer i warsztaty przyrodnicze, wycieczki po lesie, współpracujemy

The House of Nature and Culture (DoPiK) is an association established at the beginning of 2021, headquartered in an old school in Teremiski in the Białowieża Forest. It was founded by a group of people previously involved in informal initiatives of the Forest Camp, and then the Forest Information Point, as a kind of continuation and development of previous forms of activity. Currently, DoPiK serves as a local nature-based community center, educational center, a place open to meetings, cultural activities and workshops, which also hosts various types of neighboring social initiatives, offering its space, and on top of that it brings to the table the rich and very diverse experiences of its members and their networks of friends from the Forest region as well as from all over Poland.

Education and personal development

One of the main pillars of DoPiK is nature-centered educational and development activities, which we carry out by organizing excursions, workshops, meetings and lectures, as well as getting involved in searching for and supporting alternative forms of education, exchanges of knowledge and good practice. We organize Forest Schools for adults and families; we cooperate with the ecofeminist collective Wypuszczone, which organizes forest camps for women and girls. Furthermore, we create various types of classes based on improvisation methods - theater, dance, movement and sound practices and among others, improv theater workshops.

We regularly organize nature walks and workshops, forest tours, and cooperate with a homeschooling support center, youth groups and self-development

z lokalną szkołą edukacji domowej, grupami młodzieżowymi czy grupami samorozwojowymi. Jednocześnie dzielimy przestrzeń z Fundacją Dzika Polska, współpracujemy przy projektach przyrodniczych, naukowych, inwentaryzacjach, gościmy wolontariuszy i wolontariuszki. Prowadzimy też „urlopy dla aktywistów i aktywistek”, zapraszając osoby działające na różnych polach, które mocno odczuwają skutki wypalenia i potrzebują regeneracji.

Spółeczność lokalna

DoPiK jest mocno zakorzeniony w lokalnym kontekście społeczno-przyrodniczym, dlatego bardzo ważna jest dla nas wielopłaszczyznowa współpraca z mieszkańcami i mieszkankami gminy Białowieża oraz całego regionu Puszczy. Szczególnie zależy nam na poszukiwaniu nowych form inkluzywnej współpracy, co wciąż stanowi duże wyzwanie w tak wyjątkowym miejscu, w którym ścierają się bardzo różne światy, perspektywy, grupy społeczne, kultury, historie, doświadczenia i dążenia.

Na co dzień współpracujemy z lokalnymi kołami gospodyń wiejskich, stowarzyszeniami i instytucjami, których jest w gminie wyjątkowo dużo (wśród nich są Białowieżski Park Narodowy, kilka dużych, międzynarodowych instytutów badawczych, ośrodki kultury, dom dziecka).

Gościmy lokalne grupy działania, prowadzimy warsztaty w szkołach, współtworzymy Puszczański Patrol Interwencyjny zrzeszający działaczki prozwierzęce z regionu, wspieramy lokalne działania oporu (protesty przeciw inwestycjom przemysłowym w regionie – tworzeniu ferm kurczek, kopalni torfu czy zabudowie łąk). Współpracujemy z etnografkami, etnomuzykolożkami, Szkołą Tradycji, zawsze zachęcamy goszczące u nas grupy, aby podzieliły się swoimi praktykami z naszymi sąsiadami – czy to poprzez otwarte pokazy pracy, zaproszenie na wystawę, czy wspólne muzykowanie.

Ważnym elementem naszej pracy stały się działania wspierające dla kobiet, m.in. regularne zajęcia z teatru impro dla stałej grupy mieszkanek czy Puszczański Patrol Interwencyjny.

Kultura i sztuka

Kolejnym istotnym filarem DoPiK-u są działania kulturalne i związane ze sztuką. Współpracujemy z wieloma artystami i artystkami, np. grupą Lado ABC i lokalnie działającą Fundacją Kultura Kresu. Organizujemy koncerty, spektakle, festiwale – przede wszystkim coroczny festiwal na koniec lata „Dziki jest Piękny”.

Większość osób współtworzących Stowarzyszenie jest związana ze sztuką w swojej pracy i często wnosi indywidualny wkład do wspólnych działań. Jednocześnie bardzo wiele artystek i artystów z różnych dziedzin gościło już u nas, realizując swoje własne

grupy. At the same time, we share space with the Wild Poland Foundation (Dzika Polska), cooperate on nature and science projects, inventories, and host volunteers. We also run “retreats for activists”, inviting people working in various fields who are strongly impacted by the effects of burnout and need to regenerate.

Local community

DoPiK is deeply rooted in the local social and natural context, which is why cooperation on multiple levels with the inhabitants of the Municipality of Białowieża and the entire Forest region is very important to us. We are particularly keen on finding new forms of inclusive cooperation, which is still a big challenge in such a unique place where very different worlds, perspectives, social groups, cultures, histories, experiences and aspirations collide. On a daily basis, we cooperate with local rural women’s groups, a variety of associations and institutions, of which there are many in the municipality (including the Białowieża National Park, several large international research institutes, cultural centers, and an orphanage).

We host local action groups, conduct workshops in schools, contribute to the Forest Community Patrol which brings together pro-animal activists from the region, and support local resistance initiatives (protests against industrial investments in the region – the creation of chicken farms, peat mines or development of meadows). We collaborate with ethnographers, ethnomusicologists, and the School of Tradition, and we always encourage groups that we invite to share their practices with our neighbors – whether through open presentations of their work, an invitation to an exhibition, or making music together.

Supporting activities for women has become an important part of what we do – whether it’s been regular improv theater classes for a permanent group of residents or the Forest Community Patrol.

Culture and art

Another important pillar of DoPiK are cultural and art-related activities. We cooperate with many artists, e.g., the Lado ABC group and the locally operating Kultura Kresu Foundation. We organize concerts, performances, festivals – above all, the annual end-of-summer festival “Wild is Beautiful”.

Most of the people who make up the Association are connected to art through their job and often make individual contributions to common activities. At the same time, many artists from various disciplines have already visited us, creating/performing their own artistic projects which most often are tied to the forest or activism. We have already cooperated with, among others: with Kinga Kiełczyńska, Anna Siekiera, Diana Lelonek, Irwan Ahmett and Tita Salina from Indonesia and with Evgenia Emets (Eternal Forest). Currently, we

projekty artystyczne, najczęściej związane z lasem lub aktywizmem. Współpracowaliśmy już m.in. z Kingą Kiełczyńską, Anną Siekierą, Dianą Lelonek, Irwanem Ahmettem i Titą Saliną z Indonezji oraz z Evgenią Emets (Eternal Forest). Obecnie chcemy rozwinąć program rezydencji artystycznych, do których zapraszać będziemy artystów i artystki z różnych dziedzin, szczególnie osoby zainteresowane pracą ze społecznością.

Festiwal „Dziki jest Piękny”

Od 2017 roku, na koniec lata organizujemy festiwal „Dziki jest Piękny”. Przez ten okres udało się zdobyć zarówno wierną publiczność wracającą co roku, jak i nowe osoby, które przyjeżdżają na to wydarzenie. Liczne atrakcje pojawiają się wtedy w całym rejonie Puszczy Białowieskiej. Każda edycja festiwalu ma swój temat i poświęcona jest zagadnieniom przyrodniczym, ekologicznym, klimatycznym.

Na program składają się rozmowy, warsztaty, spotkania i dyskusje, spacerzy przyrodnicze dotyczące dzikiej przyrody, a także koncerty, spektakle improwizowane, stand upy. Wydarzenie organizowane jest społecznie, na zasadach wolontariackiej pracy wszystkich zaangażowanych osób, grup, ruchów i organizacji. Do tej pory występowali u nas: Stand Up Polska, Resort Komedia, zespoły Czeremszna, Wikson, Majeranki, Słoma, Budyń, Joanna Halszka Sokołowska, Karolina Czarnecka, Chór Miasta Hajnówka, Macio Moretti, Sutari, Klipsy Panda, Mrówkojad, Dym, Paweł Szamburski i wiele innych.

Wszystkie miejsca, w których odbywają się wydarzenia, użyczają swoich przestrzeni nieodpłatnie. Zespoły, grupy muzyczne, osoby uczestniczące w dyskusjach, panelach, prowadzące działania, warsztaty, organizujące przestrzeń działają na zasadach dobrowolnego, społecznego zaangażowania.

are in the process of developing an artistic residency program to which we can one day invite artists from various disciplines, especially those interested in working with the community.

“Wild is Beautiful” Festival

Since 2017, at the end of summer we have been organizing the “Wild is Beautiful” festival. During this period, we have managed to win over both a loyal audience that returns every year, as well as new people who come to this event. The entire area of the Białowieża Forest becomes full of numerous attractions. Each edition of the festival has its own theme and is devoted to natural, environmental and climate issues.

The program consists of talks, workshops, meetings and discussions, nature walks focusing on wildlife as well as concerts, improvised performances and stand-up comedies. The event is organized on the community level, and relies on the voluntary work of all involved people, groups, movements and organizations.

So far, the following bands and other types of musical ensembles have performed with us: Stand Up Polska, Resort Komedia, Czeremszna, Wikson, Majeranki, Słoma, Budyń, Joanna Halszka Sokołowska, Karolina Czarnecka, Hajnówka City Choir, Macio Moretti, Sutari, Klipsy Panda, Mrówkojad, Dym, Paweł Szamburski and many others.

All places which host local events during the festival provide their space free of charge. Bands, musical groups, people participating in discussions, panels, conducting activities, workshops and organizing spaces operate on the principles of voluntary, social involvement.

Zdjęcia: | Photos: DoPiK

Więcej informacji: | **More information:** Facebook/Instagram: Dom Przyrody i Kultury
Puszczański Patrol Interwencyjny: <https://civic-europe.eu/capacity-building/poland>
Szkoła Tradycji: www.akademiakolberga.pl/project/puszczanska-szkola-tradycji-genesis
Facebook/Instagram: House of Nature and Culture
Forest Community Patrol: <https://civic-europe.eu/capacity-building/poland>
School of Tradition: www.akademiakolberga.pl/project/pudzianska-szkola-tradycji-genesis

O edukacji przyrodniczej opowiada Grażyna Chyra, przewodniczka po Białowieżskim Parku Narodowym i Puszczy Białowieżskiej

Redakcja wywiadu (online): Dominika Zaręba

Rejestracja wywiadu w terenie: Sebastian Strama, Jakub Cachro

Grażyna Chyra

Przewodniczka po Białowieżskim Parku Narodowym i Puszczy Białowieżskiej | Guide to the Białowieża National Park and the Białowieża Forest

Jak się zaczęła Twoja przygoda z edukacją przyrodniczą w Puszczy Białowieżskiej?

Przyjechałam do Puszczy kilka lat temu. O edukacji i dzikiej przyrodzie wiedziałam wówczas niedużo. Dopiero w momencie, kiedy tu zamieszkałam, zainteresowałam się nie tylko dziką przyrodą, ale też chciałam ten temat ponieść dalej. Od kilku lat pracuję jako przewodniczka po Białowieżskim Parku Narodowym i Puszczy Białowieżskiej. Z jednej strony moja praca jest skierowana do grup bardzo wąskich, indywidualnych, ale z drugiej strony staram się także szerzej włączać w działania edukacyjne. Dlatego prowadzę społecznie spacerować do części objętej ochroną ścisłą w Parku Narodowym, skierowane do mieszkańców regionu Puszczy Białowieżskiej, głównie z czterech puszczańskich gmin. To daje ogromnie dużo satysfakcji. Uważam, że wiedzę należy się dzielić, zwłaszcza że dzięki dzikiej Puszczy Białowieżskiej żyję i zarabiam, to jest moja praca. Jestem coś winna temu miejscu i ludziom.

Edukacja w Puszczy Białowieżskiej jest oddolna?

Niestety w ostatnim czasie w Polsce trudno jest prowadzić spójną, efektywną edukację przyrodniczą, ponieważ ona jest pozainstytucjonalna, czyli praktycznie oddolna. Wszystko w zasadzie opiera się na organizacjach pozarządowych albo na grupach nieformalnych. W dzisiejszych czasach nie jest to łatwe zadanie, ponieważ wiąże się często z potrzebą zdobywania funduszy. Wiele rzeczy robimy całkiem nieodpłatnie. Organizujemy wydarzenia, które mają podłoże przyrodnicze. Staramy się przybliżyć przede wszystkim

przyrodę Puszczy Białowieżskiej. Opowiadać, dlaczego jest to tak unikalne miejsce. Angażujemy lokalnych mieszkańców, przewodników, ale też twórców, kwatrodawców. I w ten sposób próbujemy zachęcić osoby z innych części Polski, żeby przyjeżdżały i poznawały to miejsce. Staramy się także informować i zachęcać przedstawicieli lokalnej społeczności do działania tak, żeby byli świadomymi mieszkańcami, mieszkankami obywatelami i obywatelkami, brali udział w decyzjach, które tutaj są podejmowane.

Jednym z takich aktywnych miejsc w puszczańskich edukacji przyrodniczej jest Dom Przyrody i Kultury.

Edukacja przyrodnicza odbywa się z dużym udziałem Domu Przyrody i Kultury, gdzie grupy mogą przyjeżdżać na zielone szkoły – pobyć kilka dni w Puszczy Białowieżskiej i na łonie natury, odbyć zajęcia w plenerze, pójść do lasu, spotkać się z przyrodnikami i przewodnikami. Mogą także odwiedzić różne instytucje, na przykład placówki badawcze, które mamy na miejscu, takie jak Instytut Biologii Ssaków, spotkać się z naukowcami i czerpać wiedzę u źródła. DOPIK jest miejscem stworzonym do edukacji przyrodniczej.

Grażyna Chyra, a guide to the Białowieża National Park and the Białowieża Forest, talks about nature education

The online review of the interview was done by: Dominika Zaręba

Recording the interviews was done by: Sebastian Strama, Jakub Cachro

How did your adventure with nature education in the Białowieża Forest begin?

I came to the Forest a few years ago. At that point, I didn't know much about education or wildlife. It was only when I moved here that I became interested not only in wildlife, but also wanted to take this topic further. I have been working as a guide in the Białowieża National Park and the Białowieża Forest for several years now. On the one hand, my work caters to individual groups with very narrow and specific interests, but on the other hand, I also try to get involved in educational activities on a broader scale. That is why I lead nature hikes on a voluntary basis to the strictly protected part of the national park. These hikes are geared toward the inhabitants of the Białowieża Forest region, mainly from the four municipalities whose areas include Białowieża Forest. I get a great deal of satisfaction out of this. I believe that knowledge should be shared, especially since I'm actually making a living thanks to the wild Białowieża Forest; this is my job. I owe something to this place and to its people.

Is education in the Białowieża Forest grassroots?

Well, unfortunately, in recent times it has been difficult to carry out coherent, effective nature education in Poland because it's not done on an institutional level, i.e., it's grassroots in practice. Everything basically rests on NGOs or informal groups. These days it's no easy matter, because it often involves the need to secure funding. We do many things completely free of charge. We organize nature-themed events. We try to present, above all, the nature of the Białowieża Forest. Explain why this is such a unique place. We involve local residents, guides, but also artists and lodging providers. And in this way we try to encourage people from other parts of Poland to come and get to know this place. We also try to inform and galvanize representatives of the local community into action so that they feel that they are aware of what's going on, and as citizens can take part in making the decisions around here.

One such active place for nature education in the Forest is the House of Nature and Culture.

The House of Nature and Culture plays a big part in nature education; school groups that come on field

trips as part of the official "green schools" program, stay for a few days in the Białowieża Forest and on nature's lap, have outdoor classes, go hiking in the forest, meet naturalists and guides. They can also visit various institutions, such as research facilities located here such as the Institute of Mammal Biology, meet scientists and gain knowledge from the experts themselves. The House of Nature and Culture is a place made for nature education.

What is the difference between education for children and adults?

It's really interesting how different education looks like when you are dealing with different age groups. In my opinion, it is easiest to get children on board. I teach nature education for the youngest groups, in which I put more weight on games and fun and their spontaneous behavior than on any pre-planned program or structured lesson plan. For children, the natural environment is something completely 'natural' and for them entering such a wilderness is a cakewalk; they feel at home here. The smaller the child, the easier and more natural it is. However, with adult education it is a different story. You have to put in a lot more energy, a lot more effort, and be more involved to make it work. The most effective approach is engaged education, that is, in the main conducted by people who know what they are doing, why they are doing it and what their end goal is. One of the informal groups working in Białowieża Forest promotes bicycle tourism, but not only so that visitors can go for a ride in the forest, but that they also take stops, look around, ask questions and in general be curious. People taking part in bike tours in the Białowieża Forest are oftentimes open to more. And perhaps such simple, seemingly inconspicuous activities will encourage them at some later point in time to do something more advanced in terms of gaining knowledge and exploring nature.

Is it difficult to educate in the Forest?

Educating and proposing any sort of nature-related or environmental content in the Białowieża Forest is not an easy topic. Especially since the term 'environmentalist' is perceived very negatively and has negative connotations for some people. Ecology, on the other hand, is a wonderful field of study that shows the con-

Czym różni się edukacja dzieci i dorosłych?

To bardzo ciekawe, jak różnie wygląda edukacja jeśli chodzi o grupy wiekowe. Według mnie najłatwiej jest angażować dzieci. Prowadzę zajęcia edukacyjne dla najmłodszych, w których wykorzystuję bardziej zabawę i ich spontaniczne zachowanie, niż jakiś zaplanowany program czy wyreżyserowany scenariusz lekcji. Dla dzieci środowisko przyrodnicze jest czymś zupełnie naturalnym i one wchodzą w zasadzie w taką dzikość „jak w masło”, czują się tutaj jak w domu. Im mniejsze dziecko, tym jest łatwiej i bardziej naturalnie. Natomiast z edukacją dorosłych jest inaczej. Trzeba włożyć dużo więcej energii, dużo więcej trudu, bardziej się zaangażować, żeby była skuteczna. Najbardziej efektywna jest edukacja zaangażowana, czyli przede wszystkim prowadzona przez ludzi, którzy wiedzą, co robią, po co i jaki mają cel. U nas w Puszczy Białowieskiej jedna z grup nieformalnych promuje turystykę rowerową, ale nie tylko po to, żeby odwiedzający mogli pojeździć po lesie, ale także by się zatrzymali, popatrzeli, zapytali, zaciekawili. Uczestnicy rajdu rowerowego po Puszczy Białowieskiej są często otwarci na więcej. I być może takie proste, z pozoru niepozorne działania zachęcają ich później do czegoś bardziej zaawansowanego jeśli chodzi o pozyskanie wiedzy, poznawanie przyrody.

Czy trudno jest edukować w Puszczy?

Edukowanie, proponowanie jakichkolwiek treści o charakterze przyrodniczym czy ekologicznym w Puszczy Białowieskiej nie jest tematem łatwym. Zwłaszcza, że termin ekolog jest postrzegany bardzo negatywnie, źle się niektórym ludziom kojarzy. Natomiast ekologia to przepiękna nauka, która pokazuje powiązania, relacje między różnymi organizmami i to, jak na siebie wzajemnie wpływają. Czyli to wszystko, co my tutaj widzimy, to nie są jakieś pojedyncze elementy, odrębne drzewa, mchy, zwierzęta. To jest cały układ, który ze sobą musi współgrać. No i teraz jak to zrobić, żeby ten fenomen pokazać innym, żeby zainteresować ludzi i żeby dać

im do zrozumienia, że jesteśmy częścią tego układu. Nawet jeśli ktoś wychował się w Puszczy Białowieskiej, urodził się tutaj, spędził całe życie, być może nigdy na ten las nie spojrział właśnie z tej perspektywy. Dla niektórych to jest po prostu miejsce, gdzie można pójść na grzyby dwa razy do roku, przejechać się rowerem, a dzieci mogą się pobawić, zbudować szałas. Natomiast spojrzenie na Puszcę jak na coś szerszego, jak na układ, jak na dom, nie jest oczywiste.

Jak włączyć lokalną społeczność i sprawić, by działania o charakterze edukacyjnym, przyrodniczym, były dla niej ważne?

To jest bardzo fundamentalne pytanie, które warto sobie stawiać. Nie mówię, że znam odpowiedź, ponieważ sama i z różnymi grupami próbujemy różnych form, testujemy. Chyba jeszcze nikt z nas nie ma gotowej recepty. Kluczem jest po prostu działanie i próbowanie różnych sposobów na edukację. Ciekawym zagadnieniem jest też to, jak sprawić, żeby ludzie generalnie poczuli, że dziedzictwo przyrodnicze jest wspólnym dobrem. Jest naszym skarbem, o który musimy zadbać i poczuć za niego odpowiedzialność. Zrozumieć, że nasze działania mają realny wpływ na to, w jakiej kondycji jest środowisko, które nas otacza. Myślę, że nie zdajemy sobie sprawy, że to jest coś cennego, że jest nasze, że jest wspólne. Działania edukacyjne trzeba prowadzić długo i nieprzerwanie. Pokazywać miejsca, które są obok, wyjaśniać, dlaczego są cenne, co tam się znajduje. Musimy się też trochę z nimi zaprzyjaźnić i wtedy poczujemy z nimi więź. Powiemy wtedy, że to jest moje miejsce, mam tutaj swój pień, na którym siedzę, to jest moje drzewo. Mam taki sposób osvajania czy poznawania miejsc, że nadaję imiona drzewom. Wtedy myślę, że to miejsce jest moje i czuję się za nie odpowiedzialna.

Jakie jest Twoje marzenie jeśli chodzi o edukację w Polsce? I co byś chciała zrobić w tym kierunku?

Marzy mi się, żeby edukacja przyrodnicza była organizowana na wysokim poziomie, przez ludzi doświadczonych, zaangażowanych, z pasją. I żeby była szeroko dostępna. Edukacja dostępna, czyli dla każdej grupy wiekowej, w dogodnym czasie, w różnych formach, dostępna stale, regularnie. Marzyłoby mi się też, żeby na te wszystkie działania były przeznaczone odpowiednie fundusze. W edukację trzeba inwestować, nie tylko w edukację przyrodniczą. Marzyłoby mi się, żeby można było zatrudnić na stałe dobrych, profesjonalnych ludzi w różnych instytucjach. Żeby nie musiały ogromnym kosztem powstawać małe organizacje, stowarzyszenia czy fundacje, które łączą swoje budżety, zbierają na zrzutkach fundusze na swoje działania, tylko żeby ten temat był w ogóle ważny i wspierany na poziomie ogólnopolskim. I żeby rzeczywiście był szeroko dostępny. To jest moje marzenie. Chętnie wzięłabym w czymś takim udział.

nections and relationships between various organisms and how they influence each other. So everything we see here in the Forest are not simply individual elements, specific trees, mosses, animals. It is an entire system that has to harmonize and work together. And that then leads to the next question which is how one should go about showing this phenomenon to others, to get people interested and to impress on them that we are part of this system. Even if someone grew up in the Białowieża Forest, was born and spent their entire life here, they may well have never looked at this forest from that perspective. For some, it is simply a place where they can go mushroom hunting twice a year, go for a bike ride, and where children can play and make a hut. However, looking at the Forest as something much broader than that, as a system, as a home, is not as obvious.

How does one involve the local community and win it over to educational and nature activities?

This is a very fundamental question, and it's worth asking. I'm not saying I know the answer, because we try different forms of education and test them out ourselves. I don't think any of us has a ready recipe yet. The key is to simply take action and try different methods and approaches. Another interesting issue is how to make people in general feel that natural heritage is a common good. It is our treasure that we have to take care of and feel a responsibility for, so that we can appreciate the fact that our actions have a real impact on the actual condition of the environment that surrounds us. I don't think we quite realize how valuable it is, that it is ours, that it is shared by all of us. Educational activities must be carried out long-term

and on a continuous basis. You have to show areas and places which are nearby and explain why they are valuable, and what's actually to be found there. We also have to in a way become friendly with these places and then we may feel a bond of sorts to them. We will then be able to say that this is my place, I have my stump here on which I am sitting, this is my tree, and so forth. I have a way of getting familiar and getting to know a place by giving names to trees. It's then that I think that this place is mine and I feel responsible for it.

What is your dream when it comes to education in Poland? And what would you like to do to make it happen?

I dream that nature education will be organized at a high level, by experienced, committed and passionate people. And that it will be widely available, that is, for every age group, at convenient times, in various forms, available on a continuous and regular basis. I also have a dream that appropriate funds would be allocated to support all these activities. We need to invest in education, not just in nature education. To be able to permanently employ professional people in various organizations who are good at what they do would be a dream come true. I wish small organizations, associations or foundations would not have to be created at such a great expense, and not have to constantly be patching up their budgets, crowdfunding to continue to be able to run their activities so that the important topics remain relevant and find support at the national level. And I wish nature education would be truly widely available. This is my dream. I would love to take part in something like that.

Grażyna Chyra na co dzień jest przewodniczką po Białowieskim Parku Narodowym i po Puszczy Białowieskiej. Najczęściej Puszcę przemierza pieszo lub rowerem. Z pasją opowiada o życiu mniejszych i większych w prastarym, dzikim lesie. Jest autorką „Spacerownika białowieskiego”.

Grażyna Chyra is a guide in the Białowieża National Park and the Białowieża Forest. Most often, she crosses the Forest on foot or by bike. She talks passionately about the lives of both smaller and larger creatures in the ancient, wild forest. She is the author of the “A Walking Guide around Białowieża”.

Otoczenie Biebrzańskiego Parku Narodowego The surroundings of the Biebrza National Park

Blisko mnie też jest ciekawie

Right next door is interesting, too

Magdalena Marczakiewicz

Renata Zalewska

Danuta Rączka-Vargas

Igor Iwaszko

Towarzystwo Biebrzańskie | The Biebrza Society

Towarzystwo Biebrzańskie, z siedzibą w Osowcu-Twierdzy, jest organizacją działającą lokalnie w otoczeniu Biebrzańskiego Parku Narodowego, w województwie podlaskim w Polsce północno-wschodniej. Zostało utworzone pod koniec lat 80. z myślą o doprowadzeniu do powołania Biebrzańskiego Parku Narodowego. Po powstaniu Parku aktywność organizacji zaczęła powoli wygasać. W 2020 roku, w obliczu licznych potrzeb ochrony biebrzańskiej przyrody, Towarzystwo wznowiło swoją działalność. Zrzesza ono członków, dla których ważna jest ochrona przyrody i dziedzictwa kulturowego Doliny Biebrzy, są wśród nich przyrodnicy, naukowcy, fotograficy i przewodnicy biebrzańscy.

Założenia projektu

W 2021 roku Towarzystwo Biebrzańskie zrealizowało projekt pt. „Blisko mnie też jest ciekawie”, sfinansowany z programu Civic Europe¹. Program ten, wdrażany przez Ośrodek Wspierania Organizacji Pozarządowych

The Biebrza Society, based in the village of Osowiec-Twierdza, is an organization active in the area of the Biebrza National Park, which lies in the Podlasie region in north-eastern Poland. It was created in the late 1980s with the aim of establishing the Biebrza National Park. After the Park was established, the organization's activities slowly began to taper off. In 2020, as the need to protect Biebrza's nature grew and issues surrounding it multiplied, the Society decided to resume its activities. It brings together members who care about protecting nature and the cultural heritage of the Biebrza River Valley, including: local naturalists, scientists, photographers and guides.

Project objectives

In 2021, the Biebrza Society carried out a project titled: "Right next door is interesting, too", which was funded by the Civic Europe program². The NGO Support Center in Białystok (OWOP in Polish) was the

w Białymstoku (OWOP), zapewniał szkolenia, podczas których wspólnie z całym zespołem projektowym wypracowaliśmy zakres działań. Takie podejście zwiększyło zaangażowanie poszczególnych członków podczas realizacji projektu i poczucie odpowiedzialności w zespole.

Wśród planowanych form aktywności znalazły się działania skierowane do społeczności gmin nadbiebrzańskich, rozwój stowarzyszenia oraz promocja projektu i organizacji. Działania społeczne były prowadzone w okolicach miejsc zamieszkania osób tworzących zespół projektowy (koordynatorów lokalnych) odpowiedzialnych za realizację na danym obszarze. Działania przeprowadzono łącznie w pięciu miejscowościach w trzech gminach nadbiebrzańskich – Goniądz, Trzcianne i Grajewo. Ich celem było wzmocnienie tożsamości kulturowo-historycznej mieszkańców w różnym wieku oraz zwiększenie świadomości ekologicznej i postrzegania otaczającej przyrody jako wartości regionu.

main Polish partner in charge of running this program in Poland. OWOP organized training workshops, during which the entire project team was able to develop the scope of the project activities. This approach was worth it, because it increased the involvement of individual members throughout the lifetime of the project and reinforced a sense of responsibility across the entire team.

The project scope covered actions addressed to the communities of the municipalities located in the Biebrza River Valley, capacity building work in the Biebrza Society, and activities promoting the project and the association. Social activities were carried out. Community-oriented work was organized in such a way as to take place close to where local project coordinators responsible for project activities were living. The activities were carried out in a total of 5 towns across 3 municipalities: Goniądz, Trzcianne and Grajewo. The overall goal of the community-oriented efforts was to strengthen the cultural and historical sense of identity

¹ Civic Europe to inkubator lokalnie zakorzenionych inicjatyw obywatelskich, organizacji i osób w Europie Środkowej, Wschodniej i Południowej, realizowany przez MitOst i Sofia Platform, finansowany przez Stiftung Mercator.

² From 2020-2023, Civic Europe was an incubator for locally rooted civic initiatives, organizations and individuals in Central, Eastern and Southern Europe, which was run by MitOst and Sofia Platform and funded by the Stiftung Mercator.

Angażujemy dzieci, młodzież i dorosłych

W ramach współpracy ze Szkołą Podstawową w Laskowcu zorganizowaliśmy dwie wycieczki historyczno-regionalne z licencjonowanym przewodnikiem, podczas których młodzież w ciekawy sposób poznała historię swojej najbliższej okolicy i uczestniczyła w rejsie katamaranem rzeką Narwią. Przeprowadzone zostały także zajęcia edukacyjne dla młodszych dzieci z tej placówki, dotyczące bezkręgowców żyjących na łąkach w otoczeniu szkoły, a starsza młodzież wzięła udział w wycieczce ornitologicznej po okolicy.

Przykładem wydarzenia skierowanego zarówno do dorosłych (kobiet), jak i do dzieci i młodzieży był „Osiedlowy dzień twórczości”, zorganizowany dla mieszkańców wspólnoty mieszkaniowej w Osowcu-Twierdzy. Podczas tego wydarzenia młodsze dzieci poznawały niesamowity świat owadów, pająków i ślimaków tuż przy swoim osiedlu, a młodzież wraz z pracownikami Biebrzańskiego Parku Narodowego obserwowała życie w wodzie przy brzegu Biebrzy. Po wycieczkach odbył się plener artystyczny z lokalną malarką Dorotą Czerepko, na którym dzieci malowały codzienne życie mrówek w mrowisku. W tym samym czasie mieszkanki osiedla wyplatały makramowe kwietniki. Niewątpliwie było to wydarzenie, które miało nie tylko wymiar edukacyjny dla młodszych odbiorców, ale też umożliwiło integrację mieszkanki osiedla.

W Nowej Wsi w gminie Trzciannie odbyła się gra terenowa pt. „Gdzie się schowały małe dziwłagi”, podczas której dzieci odwiedzały stanowiska edukacyjne rozmieszczone we wsi i rozwiązywały zagadki dotyczące świata bezkręgowców. Aby uatrakcyjnić wydarzenie, edukatorzy byli poprzebierani w stroje przedstawiające różne bezkręgowce, np. biedronkę,

among residents of all ages, as well as to increase their environmental awareness and appreciation for the value that the surrounding nature has for the region.

We engage children, teenagers and adults

As part of our cooperation with the Laskowiec Primary School, we organized two historically- and regionally-themed field trips with a licensed guide, during which the young participants learned in an engaging way the history of their local area and participated in a catamaran cruise on the Narew River. We also put together lessons for younger, primary school children, that were all about invertebrates living in the meadows around the school, while older children took part in an ornithological trip in the area.

An example of an event addressed to both adults (women) and children as well as teenagers was the “Neighborhood Day of Creativity”, which was organized for residents of the housing estate in Osowiec-Twierdza. At the event, younger children learned about the amazing world of insects, spiders and snails living right next to them; meanwhile, youth together with employees of the Biebrza National Park observed aquatic life on the banks of the Biebrza River. After the trips, there was an open-air art session led by Dorota Czerepko, a local painter, where children got to paint the everyday life of ants in an anthill. At the same time, other locals were weaving macrame flower beds. This was undoubtedly an event that was able to combine an educational element of interest to the younger recipients with integration activities important to the adult residents of the estate.

In the village of Nowa Wieś in the Municipality of Trzciannie, an outdoor game called “Where the

mrówkę, ważkę, pszczołę, motyla czy ślimaka.

W ramach realizacji projektu trzykrotnie odbyły się również warsztaty śpiewu tradycyjnego poprowadzone przez lokalnego śpiewaka ludowego Marcina Lićwinkę, otwarto wystawę fotografii Igora Iwaszki w świetlicy remizy strażackiej we wsi Kapice pt. „OSP Kapice na zawodach strażackich” i zorganizowano wycieczkę do Twierdzy Osowiec z przewodnikiem Mirosławem Woroną.

Wnioski i nowe działania

Mimo braku szczegółowej diagnozy potrzeb społeczności lokalnej poprzedzającej realizację projektu, wszystkie działania cieszyły się zainteresowaniem. W niektórych przypadkach niezbędne było jednak zachęcenie do udziału w wydarzeniach poprzez bezpośrednią rozmowę. Niezmiernie ciekawym i pełnym inspiracji zagadnieniem edukacji przyrodniczej okazał się świat bezkręgowców, który dostarczył wielu pomysłów na przeprowadzenie zajęć. Podczas realizacji projektu kierowaliśmy się zasadą angażowania w pierwszej kolejności lokalnych twórców i artystów, a niezbędne artykuły zamawialiśmy od lokalnych dostawców.

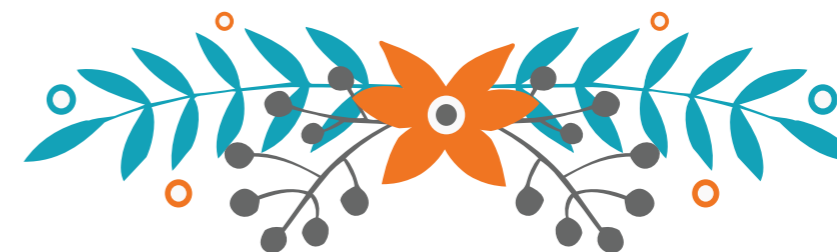
Obecnie Towarzystwo Biebrzańskie kontynuuje działania mające na celu ochronę przyrody biebrzańskiej, w szczególności poprzez realizację zabiegów ręcznego koszenia obszarów torfowiskowych na należącej do stowarzyszenia działce i włączanie do prac zainteresowanych wolontariuszy.

Little Weirdos Hide” took place, which involved children reaching educational stations located all across the village where they had to solve puzzles related to the world of invertebrates. To make the event more attractive, the educators dressed up as various invertebrates, e.g. a ladybug, ant, dragonfly, bee, butterfly, snail, etc.

Additional highlights of this project were: traditional singing workshops organized three times and led by a local folk singer – Mr. Marcin Lićwinko; an exhibition of Igor Iwaszko’s photographs called “OSP Kapice at firefighting competitions” opened in the community room of the fire station in the village of Kapice; and a field trip to the Osowiec Fortress with guide Mirosław Worona.

Conclusions and new actions

Despite the lack of a detailed assessment of the needs of the local community prior to starting the project, all the activities organized drew a lot of interest. It was, however, sometimes necessary to put in extra legwork to ensure local participation in the events, i.e. through direct conversation. The world of invertebrates turned out to be an extremely interesting and inspiring nature education topic, providing many ideas for conducting educational activities. During the implementation of the project, we were guided by the principle of prioritizing the involvement of local artists in project events, and we also ordered any necessary items for the project from local suppliers. Currently, the Biebrza Society is continuing to develop and advance activities aimed at protecting Biebrza’s nature, including an initiative to hand-mow peat bog areas on a plot of land owned by the association and recruiting volunteers interested in helping out.

Lider projektu i główni partnerzy: Towarzystwo Biebrzańskie, partnerzy: Szkoła Podstawowa w Laskowcu, Biebrzański Park Narodowy, Gminny Ośrodek Kultury w Goniądzu, Gminny Ośrodek Kultury w Trzciannie, Wspólnota Mieszkaniowa w Osowcu-Twierdzy, Koło Gospodyń Wiejskich w Kapicach | Project leader and main partners: Biebrza Society, partners: Primary School in Laskowiec, Biebrza National Park, Municipal Culture Center in Goniądz, Municipal Culture Center in Trzciannie, Housing Estate of Osowiec-Twierdza, Rural Women’s Club in Kapice.

Zdjęcia: | Photos: Agnieszka Henel, Magdalena Marczakiewicz, Justyna Pińkowska, Danuta Rączka-Vargas, Dominika Zaręba

Więcej informacji: | More information: www.towbiebrza.org.pl, www.youtube.com/watch?v=hQSGDSGkuec

Kultura i Natura Culture and Nature

Dominika Zaręba

Często okazuje się, że – aby motywować społeczności lokalne do ochrony środowiska naturalnego – trzeba szukać argumentów po pierwsze praktycznych, a po drugie odwołujących się do lokalnej tożsamości: symboli, elementów składających się na „osobowość” danego regionu i jego mieszkańców. Wyróżnikami wizerunku regionu, swoistymi symbolami, z którymi identyfikują się mieszkańcy i mieszkanki, są w szczególności elementy dziedzictwa kulturowego. Łatwiej skłonić ludzi, aby zatroszczyli się o dzieło sztuki, zabytek czy pamiątkę historyczną, niż o otaczający ich krajobraz, las, łąkę czy gatunek fauny lub flory. Wytwory kultury są czymś konkretnym, są namacalnym dowodem przeszłości, o której nie chcemy zapominać. Otaczająca nas przyroda, w całym swoim bezmiarze i nieuchwytności, jest w pewnym sensie abstrakcyjna, niemierzalna, trudniej przeliczyć jej zasoby na wymierne kwoty.

Stąd też pomysł na nowy sposób angażowania miejscowych społeczności w ochronę ich rodzimego środowiska naturalnego – poprzez odwoływanie się do elementów dziedzictwa kulturowego. Skłania to do szerszego spojrzenia na otoczenie, pomaga dostrzec harmonię i równowagę, w jakiej współistnieją przyroda i kultura. Z tej perspektywy okazuje się, że to przyroda miała decydujący wpływ na ukształtowanie formy danego elementu kultury materialnej czy niematerialnej. Zauważył to już na początku ubiegłego stulecia Jan Gwalbert Pawlikowski – duchowy ojciec koncepcji Kultury i Natury, ekonomista, wybitny pionier ochrony przyrody w Polsce i prawdziwy ekoturysta!

Poprzez pielęgnowanie i ochronę lokalnego dziedzictwa kulturowego można skutecznie chronić środowisko naturalne, z którego wyrosły owe wartości kultury, decydujące o niepowtarzalnej tożsamości regionów. Połączenie rozwoju z ochroną dziedzictwa może przynieść miejscowej ludności szereg korzyści, zarówno finansowych, jak i innych – związanych z jakością życia. Głównym bodźcem – sposobem angażowania mieszkańców w inicjatywy lokalne – jest skoncentrowanie działań wokół elementów kultury miejscowej, wyróżników tożsamości danego regionu, odwoływanie się do wspólnej historii i tradycji, wreszcie przekazywanie tych doświadczeń, wiedzy i pasji kolejnym pokoleniom.

[...] Okaze się nieraz, że wiele piękna można mieć za darmo, za cenę tylko idealnej zapłaty w postaci miłości dla piękna [...] Idea ochrony przyrody poczyną się tam dopiero, gdzie chroniący nie czyni tego ani dla celów materialnych, ani dla związanej z tworem przyrody, obcej mu jako takiemu, historycznej czy innej pamiątkowej wartości, ale dla przyrody samej, dla upodobania w niej, dla odnalezionych w niej wartości idealnych [...]

Jan Gwalbert Pawlikowski, „Kultura a natura”, 1913

It often turns out that in order to motivate local communities to protect the natural environment, it is necessary to look for arguments, first of all – practical, and second of all – making reference to the local identity: symbols, elements that make up the “character” of a given region and its inhabitants. The distinguishing features of the region, specific symbols with which residents identify, are in particular elements of cultural heritage. It’s easier to get people to care about a work of art, a monument, a historical relic etc. than it is to care for the surrounding landscape, forest, meadow or any particular species of fauna or flora. Cultural goods are something concrete, they are tangible proof of the past that we do not want to forget. The nature surrounding us, in all its immensity and elusiveness, is in a sense abstract, immeasurable, and it is more difficult to convert its resources into measurable amounts.

Hence the idea for a new way of engaging local communities in the protection of their local natural environment – to make a link to elements of cultural heritage. This encourages us to take a broader look at the surroundings and helps us see the harmony and balance in which nature and culture coexist. From this perspective, it turns out that it was nature which has had a decisive influence on shaping the form of a given element of material or non-material culture. This observation was already made at the beginning of the last century by Jan Gwalbert Pawlikowski – the father of the concept of Culture and Nature, an economist, an outstanding pioneer of nature protection in Poland and an authentic ecotourist!

By cultivating and protecting local cultural heritage, it is possible to effectively protect the natural environment from which these cultural values, which define the unique identity of regions, stem. Combining development with heritage protection can bring a number of benefits to local people, both in financial and other terms, that is, related to the quality of life. The main stimulus – a way to engage residents in local initiatives – is to focus activities around elements of local culture, distinctive features of the identity of a given region, making references to a common history and common traditions, and finally passing on these experiences, knowledge and passion to the next generations.

[...] It will often transpire that one can have a lot of beauty at no charge, in exchange for what is an ideal payment in the form of love for beauty [...] The idea of nature conservation begins only at the point where he who protects it does not do it for material purposes, nor for the historical or other commemorative value associated with a given creation of nature, alien as it may be to him, but for nature itself, for the delight one has in it, for the ideal values found therein [...]

Jan Gwalbert Pawlikowski, “Culture and Nature”, 1913

IV. AKADEMIA PARTNERSTWA PARTNERSHIP ACADEMY

Anna Woźniak-Lubaś

Dominika Zaręba

Fundusz Partnerstwa | Partnership Fund

Organizacje społeczne odgrywają zasadniczą rolę w umacnianiu demokratycznych wartości w Europie: od walki z nierównościami społecznymi, poprzez stanie na straży wolności obywatelskich, aż po ochronę środowiska. Są one naturalnymi sojusznikami instytucji europejskich broniących takich wartości jak: prawa człowieka, godność, solidarność, równość, praworządność. Obecnie, w czasach wielu kryzysów, mających wpływ zarówno na zmiany klimatu, jak i na integralność społeczną, stają się one ważniejsze niż kiedykolwiek wcześniej. Zaangażowanie organizacji społeczeństwa obywatelskiego zaczyna się i jest praktykowane przede wszystkim na poziomie lokalnym. Niestety w wielu krajach przestrzeń obywatelska kurczy się, a społeczeństwo obywatelskie znajduje się pod presją. Jesteśmy przekonani, że aby skutecznie bronić demokracji, społeczeństwo obywatelskie powinno stać się chronioną wartością europejską i zasobem samym w sobie¹.

Wspieranie społeczeństwa obywatelskiego – tło programu

Silne i zrównoważone, niezależne społeczeństwo obywatelskie uznawane jest przez większość głównych międzynarodowych instytucji za nieodłączny element każdej zdrowej demokracji. Organizacje społeczne pełnią także ważną rolę w podtrzymywaniu integracji społecznej, prowadzeniu konstruktywnego dialogu, dbaniu o zdrowe środowisko i zachowanie dziedzictwa kulturowego². Aby wypełniać swoją rolę, organizacje społeczne potrzebują odpowiedniego środowiska sprzyjającego rozwojowi – w tym przede wszystkim

Community-based organizations play a fundamental role in strengthening democratic values in Europe: from fighting social inequalities, through defending civil liberties, to protecting the environment. They are natural allies of European institutions defending values such as human rights, dignity, solidarity, equality and the rule of law. At present, in times of multiple crises affecting both the climate and social integrity, they become more important than ever before. The involvement of civil society organizations begins and happens primarily at the local level. Unfortunately, in many countries, civic space has been shrinking and civil society is under pressure. We believe that to effectively defend democracy, civil society should become a protected European value and a resource in and of itself³.

Supporting civil society – background of the program

A strong and sustainable, independent civil society is recognized by most major international institutions as an essential element of any healthy democracy. Community-based organizations also play an important role in maintaining social cohesion, engaging in constructive dialogue, caring for a healthy environment and preserving cultural heritage⁴. To fulfill their role, community-based organizations need an appropriate environment conducive to development – including, above all, strengthening their leaders, opportunities for networking and cooperation between centers of local activity, and exchange of knowledge and mutual

wzmocnienia ich liderów i liderki, możliwości sieciowania się i współpracy pomiędzy ośrodkami aktywności lokalnej oraz wymiany wiedzy i wzajemnego uczenia się pomiędzy pokoleniami.

W opisanym kontekście szczególnie potrzebne jest oddolne wsparcie liderów i liderki organizacji społecznych działających w małych społecznościach i ośrodkach. Lokalne NGOsy⁵ pomagają utrzymać i wzmocnić przywiązanie ludzi do miejsca, w którym żyją. Ich liderzy i liderki często pracują w pojedynkę. Mają świetne pomysły, ale mogą nie być w stanie skutecznie zaangażować ludzi i uzyskać odpowiednich informacji zwrotnych. Zmagają się z finansami. Czasami brakuje im miękkich i twardych umiejętności, aby osiągnąć większy, trwały wpływ na społeczność lokalną i swoje środowisko.

Utrzymywanie zdrowych społeczności i wprowadzanie pozytywnych zmian na poziomie lokalnym nie jest skuteczne, gdy jest odgórne. Wysiłek musi pochodzić z wewnątrz społeczności. Dotychczasowe doświadczenia i projekty, w które zaangażowany był Fundusz Partnerstwa, pokazują, że aby Polska, Europa i świat mogły osiągnąć ambitne cele zrównoważonego rozwoju (Agenda 2030 ONZ określająca 17 celów zrównoważonego rozwoju), transformacja musi zostać przeprowadzona na poziomie oddolnym. Wspierając lokalnych liderów i liderki, wspieramy całe społeczności i ich różne pokolenia.

Metodologia Akademii Partnerstwa

Akademia Partnerstwa jest skierowana do lokalnych liderów i liderki, aktywistów i aktywistek działających na rzecz swojej społeczności – małej ojczyzny – jej środowiska, dziedzictwa, kultury, piękna krajobrazu.

Uczestnicy i uczestniczki zdobywają wiedzę oraz kompetencje twarde i miękkie, podnoszą swoje umiejętności przywódcze poprzez zastosowanie niekonwencjonalnych narzędzi i nowych technik działań lokalnych, budując lokalne więzi, nawiązując współpracę i podejmując współodpowiedzialność za wspólne dobro.

Ważnymi elementami Akademii Partnerstwa są: interaktywność, interdyscyplinarność, wymiana doświadczeń i dobrych praktyk, organizacja zjazdów uczestników i uczestniczek w różnych miejscach i kontekstach na terenie Polski, a także dostęp do wiedzy i doświadczeń organizacji z innych krajów Europy Środkowej. Zadaniem Akademii jest zarówno dostarczenie praktycznych narzędzi i wiedzy w zakresie funkcjonowania mechanizmu działań społecznych, jak i rozwój kompetencji działaczy i działaczek społecznych, które pozwolą im reagować na rzeczywistość, w której funkcjonują i stymulować rozwój inicjatyw oddolnych.

learning between generations.

In the context described here, grassroots support is especially needed for leaders of community-based organizations operating at the local level, in small communities and centers. Local community-based organizations⁶ help preserve and reinforce people's attachment to the place where they live. Their leaders often work alone. They have great ideas, but may not be able to effectively engage people and get proper feedback. They struggle with organizational finances. Sometimes they lack the soft and hard skills necessary to achieve a greater, lasting impact on the local community and their environment.

Maintaining healthy communities and driving positive change at the local level is not effective when it comes from the top down. The effort must come from within the community. Past experience and projects in which the Partnership Fund has been involved show that in order for Poland, Europe and the world to achieve ambitious sustainable development goals (UN Agenda 2030 which specifies 17 sustainable development goals), the transformation must be carried out at the grassroots level. By supporting local leaders, we support entire communities and their different generations.

Partnership Academy methodology

The Partnership Academy is addressed to local leaders and community organizers working for their communities – their little homelands – which encompass the environment, heritage, culture, the beauty of the landscapes.

Participants build up their knowledge, train hard and soft skills, improve their leadership skills by using unconventional tools and new techniques for initiating and running local activities, build local bonds, establish robust cooperation ties and share responsibility for the common good.

Important characteristics and features of the Partnership Academy are: interactivity, interdisciplinarity, exchange of experiences and good practices, organization of participants' meetings in various places and contexts in Poland, as well as access to the knowledge and experience of organizations from other Central European countries. The task of the Academy is both to provide practical tools and knowledge about the mechanism and modus operandi of community-based activities, as well as to develop the competences of community organizers, which will allow them to effectively face and deal with the reality in which they operate and stimulate the development of grassroots initiatives.

¹ Jacek Michałowski, Dominika Zaręba, „Dlaczego potrzebujemy strategii na rzecz społeczeństwa obywatelskiego w Europie”, Fundusz Partnerstwa, Kraków, 2023.

² Strategia na rzecz społeczeństwa obywatelskiego w Europie: zob. <https://civilspace.eu/pl/strategy/fulltext> oraz https://www.funduszpartnerstwa.pl/wpcontent/uploads/2020/03/Recommendations_for_civil_society_policy_final_signed.pdf

³ Jacek Michałowski, Dominika Zaręba, „Why we need a strategy for civil society in Europe”, Fundusz Partnerstwa, Kraków, 2023.

⁴ Proposal for an enabling European environment for civil society (<https://civilspace.eu/pl/strategy/fulltext>) and https://www.funduszpartnerstwa.pl/wpcontent/uploads/2020/03/Recommendations_for_civil_society_policy_final_signed.pdf

⁵ Skróconą nazwę NGO, określającą organizację pozarządową (ang. non-governmental organization), zastępuje się dzisiaj szerszym pojęciem organizacji społeczeństwa obywatelskiego (CSO – civil society organization).

⁶ The term non-governmental organization (NGO) has largely been replaced today with the term civil society organization (CSO).

Profil uczestników i uczestniczek Akademii Partnerstwa

Uczestnikami i uczestniczkami Akademii są praktycy i praktyczki, osoby, które w swojej codziennej pracy i aktywności inicjują ważne i aktualne tematy związane ze zrównoważonym rozwojem i wzmocnieniem potencjału regionów. Są to:

- Liderzy i liderki, aktywiści i aktywistki organizacji społecznych, grup nieformalnych, liderzy i liderki społeczności lokalnej.
- Praktycy i praktyczki, osoby, które w swojej codziennej pracy i aktywności inicjują ważne i aktualne tematy związane ze zrównoważonym rozwojem i wzmocnieniem potencjału regionów.
- Innowatorzy społeczni i innowatorki społeczne, zainteresowani poszukiwaniem nowych metod i narzędzi działania na rzecz społeczności, środowiska i regionu.

Profile of participants of the Partnership Academy

The participants of the Academy are practitioners, that is, people who in their daily work and activity initiate important and current topics related to sustainable development and strengthening the potential of regions. They are:

- Leaders and organizers of community-based organizations, informal groups, leaders of the local community,
- Practitioners, people who, in their daily work/activity, initiate important and current topics related to sustainable development and strengthening the potential of regions,
- Community innovators who are interested in discovering new methods and tools of action for the benefit of the community, the environment and the region.

Koncepcja Akademii oparta jest na wielowymiarowym znaczeniu słowa PARTNERSTWO w przestrzeni działań obywatelskich. PARTNERSTWO to współpraca, budowanie więzi między ludźmi i pokoleniami. Empatia wobec drugiego człowieka, jego poglądów, priorytetów i marzeń. PARTNERSTWO to także uważność na otoczenie i społeczność lokalną w całej jej różnorodności. To wrażliwość i szacunek dla człowieka i przyrody.

The concept of the Academy is based on the multidimensional meaning of the word PARTNERSHIP in the space of civic activities. We understand PARTNERSHIP as cooperating and building bonds between people and generations, showing empathy towards others, their views, priorities and dreams. PARTNERSHIP also means attentiveness to one's surroundings and the local community in all its diversity. It is sensitivity toward and respect for humans and nature.

Wartości Akademii Partnerstwa

Tworzenie wspólnie, razem z lokalną społecznością, jest spełnianiem marzeń o piękniejszym świecie wokół nas.

Jesteśmy współodpowiedzialni za świat, który nas otacza, za środowisko, dziedzictwo, krajobraz, powietrze, którym oddychamy. I za to, co zostawimy następnym pokoleniom.

Kiedy robimy coś razem z sąsiadami, przyjaciółmi, w zespole, mamy poczucie sprawczości. Pojawia się wtedy niezwykła energia i nadzieja, że razem możemy więcej.

Wprowadzając zmiany na lepsze wokół siebie, małymi krokami zmieniamy cały świat.

Potrzebujemy dzisiaj nowego podejścia i wizji świata, w którym dobrostan ludzi osiąga się w poszanowaniu środowiska i praw człowieka.

Relacje i więzi | Więzy między pokoleniami | Współpraca | Wrażliwość i empatia | Współodpowiedzialność | Ochrona środowiska | Kultura i sztuka | Natura i Kultura | Mała ojczyzna | Równość | Różnorodność | Uważność na otoczenie | Społeczność lokalna | Szacunek dla przyrody | Harmonia | Prawa człowieka | Nadzieja | Łączenie pokoleń | Marzenia o lepszym świecie | Tworzenie wspólnie

Values of the Partnership Academy

Creating together, hand in glove with the local community, making dreams about a more beautiful world around us come true.

We share responsibility for the world around us, for the environment, heritage, landscape and the air we breathe. And for what we will leave to the generations that come after us.

When we do something together with neighbors, friends, in a team, we gain a sense of agency. It's at that point that we feel extraordinary energy and hope that together we can do more.

By introducing changes for the better around us, we change the whole world, one step at a time.

Today we need a new approach and a vision of a world where human well-being is achieved by respecting the environment and human rights.

Relationships and bonds | Ties between generations | Cooperation | Sensitivity and empathy | Co-responsibility | Environmental protection | Culture and art | Nature and culture | A little homeland | Equality | Diversity | Attentiveness to surroundings | Local community | Respect for nature | Harmony | Human rights | Hope | Connecting generations | Dreams for a better world | Creating together

Akademia Partnerstwa 1.0

Fundusz Partnerstwa w latach 2021-2023 zrealizował pilotażową Akademię Partnerstwa, którą ukończyło 17 przedstawicieli i przedstawicielek NGOów z 10 województw. Jej celem było budowanie potencjału organizacji lokalnych, a także wspieranie ich liderów i liderki z odleglejszych regionów wiejskich oraz z dzielnic dużych miast oddalonych od ich centrów. Doświadczenia współpracy z liderami i liderkami lokalnymi pokazały, że potrzebne jest nie tylko ich wzmacnianie i wyposażanie w wiedzę i kompetencje, ale także łączenie ich działań i sieciowanie na poziomie ponadlokalnym, transgranicznym i europejskim.

Największe wyzwanie stanowiło stworzenie takiego programu Akademii Partnerstwa, który zapewni zarówno twarde, jak i miękkie kompetencje oraz je zrównoważy. Istotne było dostarczanie wiedzy i know-how na bardzo różnorodne tematy związane z pracą społeczną, a także pokazanie dobrych praktyk oraz zapewnienie dostępu do praktycznych narzędzi umożliwiających rozwiązywanie problemów i sytuacji konfliktowych w oparciu o pozytywne nastawienie. Większość programów edukacji dorosłych dla sektora organizacji pozarządowych w Polsce i Europie Środkowej skupia się na transferze wiedzy i twardych umiejętności, na raczej wąskich, konkretnych tematach. W przypadku zagadnień przywództwa społecznego i zrównoważonego rozwoju program musiał być złożony i interdyscyplinarny.

Zdecydowaliśmy, że każde szkolenie i zjazd Akademii będzie odbywać się w konkretnym miejscu lub regionie, w którym prezentowany temat można również zaobserwować w praktyce i doświadczyć go w oparciu o dobre przykłady oraz lokalny kontekst. Ważne było, aby współpracować i kształtować program szkoleniowy z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz przedstawić problem i zagadnienia także z perspektywy lokalnych ekspertów i ekspertek, praktyków i praktyczek. Każde szkolenie, poza częścią teoretyczną, obejmowało spotkania i dyskusje z innymi lokalnymi działaczami i działaczkami oraz wizyty studyjne. Na przykład gdy temat szkolenia dotyczył ochrony przyrody, zorganizowaliśmy je w sercu Biebrzańskiego Parku Narodowego, aby pokazać w praktyce problemy zmagania lokalnych organizacji i instytucji na rzecz ochrony krajobrazu i przyrody, zmian klimatycznych i potrzeby zachowania różnorodności biologicznej.

W ramach Akademii Partnerstwa 1.0 zrealizowaliśmy 6 zjazdów o różnorodnej tematyce, wynikającej z obecnych wyzwań organizacji pozarządowych i przeprowadzonej analizy potrzeb uczestników i uczestniczek. Oferta Akademii została wzbogacona o dodatkowe warsztaty i spotkania tematyczne w formie online.

Partnership Academy 1.0

Between 2021 and 2023, the Partnership Fund ran a pilot edition of the Partnership Academy, which saw 17 representatives of CSOs from 10 Polish regions graduated from. Its goal was to build the potential of local organizations, as well as to support their leaders from more remote rural regions and from urban districts on the outskirts of large cities. The experience of cooperation with local leaders has shown that it is necessary not only to strengthen them and equip them with knowledge and competences, but also to combine their activities and network at the regional as well as cross-border and European levels.

The biggest challenge was to create a Partnership Academy program that would provide both hard and soft skills and propose an effective way to balance them. It was important to provide knowledge and know-how on very diverse topics related to working in and for the community, but also to show good practices and provide access to practical tools that rely on taking a positive attitude to facilitate solving problems and resolving conflict situations. Most training and education programs geared toward members of the CSO community in Poland and Central Europe focus on the transfer of knowledge and hard skills, on rather niche and highly specific topics. In terms of community leadership and sustainable development, the program had to be comprehensive and interdisciplinary.

We decided that each training and session of the Academy would take place in a specific place or region where the main topic could also be seen in practice and experienced based on matching local examples and the local context. It was important to collaborate and shape the training program with local CSOs and to present the problem and issues from the perspective of local experts and practitioners. Each training, apart from the theoretical part, included meetings and discussions with other local activists and study tours. For example, when the main topic of the training was nature conservation, we organized it in the heart of the Biebrza National Park to show in practice the struggles and challenges that local organizations and institutions face to protect landscape and nature, mitigate climate change and preserve biodiversity.

As part of the Partnership Academy 1.0, we held 6 thematic sessions on various topics resulting from the current challenges non-governmental organizations have to tackle and an analysis of the needs of the Academy participants. The Academy's program has expanded to include additional workshops as well as thematic meetings online.

Wartości to to, co jest dla nas ważne, czego potrzebujemy. To coś, czego się uczymy i co nabywamy raczej niż coś, z czym się rodzimy. To, czemu nadajemy największą wartość, decyduje o naszych wyborach. Większość wartości można z łatwością nazwać i zidentyfikować, na przykład szczerść, szacunek, spójność, miłość, odwagę. Bardzo istotne jest, aby znać hierarchię swoich wartości (osobistych i zawodowych), aby być w stanie właściwie uporządkować i nadać priorytety naszym celom. Wartości mają kluczowy wpływ na zachowania poszczególnych osób i służą za swojego rodzaju przewodnik w różnych sytuacjach. Nasze wartości kształtują nasze przekonania, a nasze przekonania wpływają na działania, które podejmujemy.

Values are what is important to us and what we need. It is something we learn and acquire rather than something we are born with. What we give the greatest value to determines our choices. Most values can be easily named and identified, for example: honesty, respect, consistency, love, courage. It is very important to know the hierarchy of our values (personal and professional) in order to be able to properly organize and prioritize our goals. Values have a key impact on the behavior of individual people and serve as a kind of guide in various situations. Our values shape our beliefs, and our beliefs shape the actions we take.

Katarzyna Zwolak

I Zjazd i szkolenie pt. „Polski/a działacz/ka NGO – problemy i możliwości” (Rabka-Zdrój, województwo małopolskie, 2-3 lipca 2021) miały charakter nie tylko edukacyjny, ale przede wszystkim poznawczy i integracyjny. Warsztaty obejmowały tematykę „Ja” w organizacji, sytuacji kryzysowej i ich pokonywanie oraz dobre praktyki fundraisingu w NGO. Eksperti i ekspertki oraz praktyczki i praktycy z lokalnych NGO przedstawiли przykłady działań w społecznościach lokalnych, wśród nich Rabczański Festiwal Młodzieżowy, Stowarzyszenie Lokomotywa, Stowarzyszenie Kulturowy Gościniec, Stowarzyszenie Dawnej Rabki Czar i Zagórzańskie Dziedziny. Otrzymała się również wizyta studyjna w Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce-Zdroju. Gościem specjalnym zjazdu była Veronika Mora, dyrektorka Ökotárs Alapítvány – węgierskiej Fundacji Partnerstwo dla Środowiska (HEPF) i liderka projektu. Szkolenie poprowadziły: Katarzyna Zwolak, działająca w obszarze sektora humanitarnego i praw kobiet, związana m.in. z Polską Akcją Humanitarną i Kongresem Kobiet oraz Anna Jurczyk-Miżejewska, animatorka kultury, twórczyni Spółdzielni Socjalnej Perunica w Byczynie, która promuje turystykę doświadczeń (perunica.pl).

The 1st session of the Partnership Academy and the accompanying workshop entitled “Polish CSO community organizer - challenges and opportunities” (Rabka-Zdrój, Małopolska region, July 2-3, 2021). The inaugural session featured the essential educational component, but above all was meant to help the attendees get to know each other, integrate and bond. The workshops covered the topic of “I” in the organization, crisis situations and how to overcome them, and good practices in fundraising by CSOs. Experts and practitioners from local CSOs presented examples of activities in local communities, including: Rabka Youth Festival, Lokomotywa Association, Kulturowy Gościniec Association, The Association of Old Rabka Charm (Dawnej Rabki Czar) and Zagórzańskie Dziedziny. There was also a study trip to the Władysław Orkan Museum in Rabka-Zdrój. The keynote speaker at the inaugural edition of the Partnership Academy was Veronika Mora, director of Ökotárs Alapítvány – the Hungarian Environmental Partnership Foundation (HEPF) and project leader. The workshop component was led by: Katarzyna Zwolak, active in the humanitarian sector and women’s rights movement, affiliated with several organizations including the Polish Humanitarian Action and the Congress of Women; and Anna Jurczyk-Miżejewska, professional promoter and manager of cultural events and activities, the brain behind the Perunica Social Cooperative in Byczyna, which promotes experience tourism (perunica.pl).

Podziękowania dla Prelegentów i Prelegentek z regionu, wśród których znaleźli się: Małgorzata Wójtowicz-Wierzbička, Natalia Mrozek, Marta i Cezary Skroccy, Piotr Kolecki, Monika Rzonca, Anna Czapnik-Wójcik, Magdalena Polańska oraz Burmistrz Rabki-Zdroju Leszek Świder.

A special thanks to the speakers from the region who attended the 1st edition of the Partnership Academy and who included: Małgorzata Wójtowicz-Wierzbička, Natalia Mrozek, Marta and Cezary Skroccy, Piotr Kolecki, Monika Rzonca, Anna Czapnik-Wójcik, Magdalena Polańska and the Mayor of Rabka-Zdrój Leszek Świder.

Veronika Mora

Veronika Mora od 1997 roku pracuje w Ökotárs Alapítvány, a od 2007 roku pełni funkcję dyrektorki fundacji. Zajmowała się różnymi zagadnieniami związanymi z ekologiczną konsumpcją, technologiami genetycznymi i społeczeństwem obywatelskim. Od 2003 roku prowadzi program mający na celu poprawę otoczenia prawno-podatkowego społeczeństwa obywatelskiego, a także zarządza programami grantowymi dla organizacji obywatelskich. Piastuje również społecznie stanowiska w wielu organizacjach, m.in. w zarządzie Węgierskiego Forum Darczyńców. Z wykształcenia jest biologką, uzyskała też dyplom z psychologii organizacyjnej, a ostatnio również z prawa ochrony środowiska.

Veronika Mora has been working at Ökotárs Alapítvány since 1997, and as the foundation’s director since 2007. She has tackled various issues and topics related to eco-friendly consumption, genetic technologies and public participation. Since 2003, she has been running a program aimed at improving the legal and fiscal environment of civil society, but also managing grant programs for civic organizations, not least the Hungarian NGO Fund under the EEA / Norwegian Financial Grants. She serves on the boards of many charitable organizations including on the board of the Hungarian Donors Forum. She is a biologist by education, and also holds a diploma in organizational psychology, and recently she also obtained a diploma in environmental law.

II Specjalny Zjazd i szkolenie pt. „Polski/a działacz/ka NGO wobec praw człowieka i globalnych kryzysów” (formuła online, 15 października 2021) planowane były w Puszczy Białowiejskiej, jednak z powodu wybuchu kryzysu uchodźczego na granicy polsko-białoruskiej zdecydowaliśmy się na formułę online. Wydarzenie podzieliliśmy na trzy części. Pierwszą była wewnętrznym spotkaniem uczestników AP w obliczu kryzysu uchodźczego w Polsce. Drugą stanowił webinar z dyskusją pt. „Istota działań na rzecz praw człowieka i sprawiedliwości – przykłady i praktyki”. Gościem specjalnym był Bjørn Engesland z Norweskigo Komitetu Helsińskiego (Norwegian Helsinki Committee). Całość tłumaczył z języka angielskiego na język polski i moderował Zbigniew Jędrzejewski – Ambasador Akademii Partnerstwa.

The 2nd (Special) session of the Partnership Academy and the accompanying workshop entitled “Polish CSO community organizer and the stance towards human rights and global crises” (online event, October 15, 2021) was originally planned to take place in the Białowieża Forest, but due to the outbreak of the refugee crisis on the Polish-Belarusian border, we opted for an online format. We divided the session into three parts. The first was an internal meeting of Academy participants on the refugee crisis in Poland. The second one was a webinar with a discussion titled: “The essence of working to further human rights and justice – examples and good practices.” A special guest taking part in the webinar was Bjørn Engesland from the Norwegian Helsinki Committee. The webinar was translated from English into Polish and moderated by Zbigniew Jędrzejewski – Ambassador of the Partnership Academy.

Bjørn Engesland

Bjørn Engesland jest starszym doradcą Norweskiego Komitetu Helsińskiego, zaangażowanym w działania na rzecz międzynarodowej ochrony praw człowieka i sprawiedliwości. Ukończył studia prawnicze na Uniwersytecie w Oslo. Od 1995 roku pełni funkcję sekretarza generalnego Norweskiego Komitetu Helsińskiego. Od wielu lat aktywnie angażuje się w prace mające na celu wzmocnienie poszanowania praw człowieka w Rosji. Jednak praca ta stała się trudniejsza w 2009 roku, kiedy został uznany za persona non grata w Rosji z ustawowym zakazem wjazdu do kraju. Przez wiele lat aktywnie uczestniczył w dialogu Ministerstwa Spraw Zagranicznych na temat praw człowieka z Chinami, Indonezją, Kubą i Wietnamem. Kluczowe znaczenie w tej pracy miały wysiłki na rzecz wzmocnienia bezpieczeństwa prawnego osób zatrzymanych i aresztowanych. Podczas wojen w byłej Jugosławii był zaangażowany w misje rozpoznawcze do Chorwacji podczas operacji Burza w 1995 r. Obecnie jest członkiem Komitetu Doradczego ds. Zapobiegania Torturom przy Rzeczniku Praw Obywatelskich, członkiem Komitetu Doradczego przy Narodowym Instytucie Praw Człowieka oraz członkiem Rady przy Centrum Demokracji i Praw Człowieka w Oslo.

Bjørn Engesland is a senior adviser of the Norwegian Helsinki Committee. His commitment to human rights stems from a long and strong interest in international issues and justice. He graduated from law studies at the University of Oslo. Since 1995, Bjørn has been the Secretary-General of the Norwegian Helsinki Committee. For many years Bjørn was actively engaged in work aimed towards strengthening respect for human rights within Russia. However, this work became more difficult in 2009 when Bjørn was declared a persona non grata in Russia. Bjørn has participated actively in the Norwegian Ministry of Foreign Affairs' human rights dialogues with China, Indonesia, Cuba and Vietnam for many years. In particular, efforts to strengthen the legal security of persons detained and arrested have been central to this work. During the wars in the former Yugoslavia, Bjørn was involved in fact-finding missions to Croatia during Operation Storm in 1995. Bjørn is currently a member of the Advisory Committee on Prevention Against Torture at the Civil Ombudsman, member of the Advisory Committee at the National Institute for Human Rights and member of the Council at the Oslo Center for Democracy and Human Rights.

Walka o prawa człowieka nigdy się nie kończy. Choć obecnie wiele spraw wydaje się beznadziejnych, widzimy, że walka z niesprawiedliwością przynosi rezultaty. Razem z aktywistami i aktywistkami na całym świecie tworzymy silny bufor przeciwko autorytarnym przywódcom i innym siłom, które grożą zniszczeniem demokracji i wolności.

Bjørn Engesland, Norweski Komitet Helsiński

The fight for human rights never ends. Although much seems hopeless at present time, we see that fighting injustice provides results. Together with activists around the world, we create a strong buffer against authoritarian leaders and other forces that threaten to destroy democracy and freedom.

Bjørn Engesland, Norwegian Helsinki Committee

W trzeciej części, filmowo-reporterskiej, odbyła się relacja z terenu Puszczy Białowieskiej i obszaru przygranicznego z Białorusią oraz wprowadzenie do filmu „Ostatnie pokolenie”. Relacjonowała Joanna Pawluśkiewicz – Ambasadorka Akademii Partnerstwa z Domu Przyrody i Kultury w Teremiskach oraz Obozu dla Puszczy. Zjazd zakończył się streamingiem filmu pt. „Ostatnie pokolenie” Mikołaja Borowego i dyskusją po jego emisji.

The third part of the session included a report from the Białowieża Forest and the border area with Belarus, as well as an introduction to the film “The Last Generation”. The reporting was done by Joanna Pawluśkiewicz – Ambassador of the Partnership Academy, who was representing the Nature and Culture House in Teremiski and the Camp for the Forest organization. The meeting ended with the streaming of the film entitled “The Last Generation” by Mikołaj Borowy and a post-film discussion that followed.

Joanna Pawluśkiewicz

Joanna Pawluśkiewicz – aktywistka, improwizatorka, scenarzystka, autorka powieści „Pani na domkach” i „Telenowela”, współautorka projektu „Nowe Legendy Miejskie”, „Duży Pies nie szczeka”, stypendystka programu Homines Urbani i Ministerstwa Kultury, laureatka nagrody filmowej Orzeł za film „Powstanie Warszawskie”, współtwórczyni Klubu Komedii w Warszawie. Joanna Pawluśkiewicz uczy w Szkole Impro, jest działaczką w Obozie dla Puszczy, zajmuje się działalnością społeczną w Puszczy Białowieskiej, na polach artystycznych, społecznych i przyrodniczych.

Joanna Pawluśkiewicz – activist, improviser, screenwriter, author of two novels, co-author of two projects „New Urban Legends”, „Big Dog Doesn't Bark”, awarded the Homines Urbani literary scholarship and a scholarship from the Polish Ministry of Culture, winner of the prestigious Orzeł Film Award for the film „Warsaw Uprising” and co-founder of the Comedy Club in Warsaw. Joanna Pawluśkiewicz teaches at the Impro School, she is also an activist in the Camp for the Forest, and is involved in community activities in the Białowieża Forest, in the artistic, social and natural fields.

III Zjazd i szkolenie pt. „Nowoczesny rozwój lokalny: czym powinny zajmować się współczesne organizacje, cz. I. Dziedzictwo przyrodnicze, krajobraz kulturowy i jego zachowanie, ochrona klimatu i aktywizm lokalny” odbyły się w Goniądzu, w pobliżu Biebrzańskiego Parku Narodowego (25–26 marca 2022). Program obejmował następujące zagadnienia i formy aktywności:

- ekoturystyka w kontekście działań na rzecz ochrony przyrody i aktywizacji społeczności lokalnych;
- warsztaty „Dziedzictwo przyrodnicze, krajobraz kulturowy – wprowadzenie do tematyki zjazdu, mapa własnych zasobów przyrodniczych uczestników i uczestniczek”;
- przyroda – spacer edukacyjny na rozlewiska w Goniądzu;
- spotkanie edukacyjne w siedzibie Biebrzańskiego Parku Narodowego;
- prezentacje lokalnych doświadczeń gości z Fundacji dla Biebrzy, Biebrzańskiego Parku Narodowego, Towarzystwa Biebrzańskiego i Stowarzyszenia Pracownia Architektury Żywej.

Nieprzypadkowe było miejsce zjazdu, bogaty przyrodniczo i kulturowo Biebrzański Park Narodowy, największy park narodowy w Polsce, chroniący najbardziej rozległe oraz najlepiej zachowane torfowiska w Europie Środkowej, jeden z najdzikszych zakątków Polski⁷.

Gościem specjalnym zjazdu był Michał Książek z organizacji Lasy i Obywatele, Ambasador Akademii Partnerstwa, który poprowadził spacer po terenie Biebrzańskiego Parku Narodowego „Spoglądając na przyrodę i krajobraz – jak uratować drzewo”. Spacer wywołał wiele zachwytów i zadziwień. Oglądaliśmy drzewa, rośliny, ptaki, owady i zastanawialiśmy się, dlaczego jednych poruszają, zachwycają, a innym są obojętne. Opowiedzieliśmy sobie o wpływie krajobrazu i przyrody na twórczość człowieka, jak go inspirują, kształtują i jak są uwieczniane. Nie zabrakło też wskazówek, jak interweniować w obronie przyrody, jak uratować drzewo, las albo łąkę.

The 3rd session of the Partnership Academy and the accompanying workshop: “Modern local development: what today’s organizations should do. Part I. Natural heritage, cultural landscape and its preservation, climate protection and local activism” took place in Goniądz right next to the Biebrza National Park (March 25–26, 2022). The program covered several topics and was broken up into several segments:

- Ecotourism in the context of nature conservation activities and empowerment of local communities;
- „Natural heritage, cultural landscape – introduction to the topic of the meeting, map of participants’ own natural resources” workshops;
- Nature walk to the floodplains of Goniądz;
- Educational event at the headquarters of the Biebrza National Park;
- Presentations of local experiences of guest speakers from the Foundation for Biebrza, the Biebrza National Park, the Biebrza Society and the Living Architecture Studio Association.

The venue of the meeting was no accident – the Biebrza National Park, rich in nature and culture, the largest national park in Poland, protecting the most extensive and best-preserved peat bogs in Central Europe and one of the wildest corners of Poland⁸.

The special guest of the 2022 Partnership Academy was Michał Książek from the Forests and Citizens organization (Lasy i Obywatele), an Ambassador of the Partnership Academy, who led a walk in the Biebrza National Park called “Looking at nature and landscape – how to save a tree”. The walk was met with a lot of enthusiasm and was full of surprises. We looked at trees and plants, observed birds and insects and wondered why they moved and delighted some people, while others approached them with indifference. We talked about the impact of landscape and nature on human creativity, how they inspire, shape and how they themselves are immortalized. There were also tips on how to intervene to protect nature, how to save a tree, forest or meadow.

⁷ Źródło: Biebrzański Park Narodowy
⁸ Source: Biebrza National Park

Michał Książek

Michał Książek – polski poeta, reportażysta, kulturoznawca, inżynier leśnik, ornitolog, aktywista, jeden ze współtwórców i inicjatorów ogólnopolskiej sieci osób działających na rzecz lasów w Polsce (obecnie Lasy i Obywatele). Zaangażowany w działania Obozu dla Puszczy, Inicjatywy Dzikie Karpaty i ochronę wielu lokalnych lasów oraz drzew przydrożnych w Polsce. Publikował w „Polityce”, „Lesie Polskim”, „Twórczości”. Współpracownik kwartalnika „Przekrój”. Laureat Wrocławskiej Nagrody Poetyckiej Silesius 2015 w kategorii debiut roku za „Naukę o ptakach”. Za ten tom był również nominowany do Nagrody Literackiej Nike 2015. Za reportaż „Droga 816” nagrodzony m.in. Nagrodą Literacką Gdynia 2016 w kategorii esej oraz Nagrodą Literacką Prezydenta Miasta Białegostoku im. Wiesława Kazaneckiego za najlepszą książkę roku 2015.

Michał Książek – Polish poet, reporter, cultural expert, forester, ornithologist, activist, one of the co-creators and initiators of a nationwide network of people working for forests in Poland (currently: Forests and Citizens Network). Involved in the activities of the Forest Camp, the Wild Carpathians Initiative and the protection of many other local forests and roadside trees in Poland. His articles have been published in acclaimed newspapers and journals such as „Polityka”, „Las Polski”, „Twórczość”. Contributor to the legendary Polish quarterly „Przekrój”. Winner of the 2015 Wrocław Silesius Poetry Award in the Debut of the Year category for „The Science of Birds”. For this volume he was also nominated to the 2015 Nike Literary Award. For his „Droga 816” documentary he was awarded, among others, the 2016 Gdynia Literary Award in the essay category and the Wiesław Kazanecki Literary Award of the Białystok City Mayor for the best book of 2015.

Podziękowania dla Prelegentów i Prelegentek z regionu, wśród których znaleźli się: Małgorzata Stanek, Magdalena Marczakiewicz, Renata Zalewska, Danuta Rączka-Vargas, Igor Iwaszko, Katarzyna Mydlińska, dr Bogdan Browarski.

A special thanks to the speakers from the region who attended the 3rd edition of the Partnership Academy and who included: Małgorzata Stanek, Magdalena Marczakiewicz, Renata Zalewska, Danuta Rączka-Vargas, Igor Iwaszko, Katarzyna Mydlińska, Dr. Bogdan Browarski.

IV Zjazd i szkolenie pt. „Nowoczesny rozwój lokalny: czym powinny zajmować się współczesne organizacje, cz. II. Dziedzictwo kulturowe, animacja kulturalna, interpretacja dziedzictwa, organizowanie wydarzeń angażujących społeczności”

(Wrocław – Brochów, Nadodrze, Ołbin, 10-11 czerwca 2022) odbyły się w siedzibie Fundacji „Made in Brochów” we Wrocławiu. Podczas wizyt studyjnych i spotkań z organizacjami lokalnymi poznaliśmy inicjatywy na rzecz dziedzictwa w trzech dzielnicach: Brochów, Nadodrze i Ołbin, realizowane przez Fundację „Made in Brochów”, Stowarzyszenie Nowe Nadodrze, Towarzystwo Kultury Czynnej oraz Stowarzyszenie Żółty Parasol i Partnerzy. Rozmawialiśmy i rozmawiałyśmy o doświadczeniach tych organizacji w pracy ze społecznością lokalną, budowaniu relacji i więzi w oparciu o dziedzictwo dzielnicy, wzmacnianiu lokalnej tożsamości i byciu współodpowiedzialnym za miejsce, w którym się żyje.

Gościem specjalnym zjazdu był Marek Sztark, który poprowadził warsztat pt. „Animacja społeczności lokalnych wokół dziedzictwa kultury”. Podczas spotkania Marek Sztark pokazał przykłady metod animacyjnych, które mogą mieć zastosowanie w społecznościach lokalnych, a dotyczą dziedzictwa kulturowego. Wiele z nich nazywał „demokratyzacją pamięci”. Są to metody oparte na tezie, że „każde miejsce opowiada swoją historię” i mają na celu wspólne odkrywanie tego, co zapomniane, wyjaśnianie tego, co niezrozumiałe, przepracowywanie tego, co dotknięte tabu lub zbiorową „niepamięcią”.

The 4th session of the Partnership Academy and accompanying workshop titled “Modern local development: what today’s organizations should do, part II. Cultural heritage, facilitating cultural events, interpreting heritage, organizing community-based events” (Wrocław – Brochów, Nadodrze, Ołbin, June 10-11, 2022) took place at the headquarters of the “Made in Brochów” Foundation in Wrocław. While on local study trips and at meetings with local organizations, we learned about heritage initiatives taking place in three districts of Wrocław: Brochów, Nadodrze and Ołbin, which are led by the “Made in Brochów” Foundation, Nowe Nadodrze Association, the Active Culture Society (Towarzystwo Kultury Czynnej) and the Yellow Umbrella and Partners Association (Stowarzyszenie Żółty Parasol i Partnerzy). We talked about the experiences these organizations have had in working with the local community, how they are building relationships and forging bonds that are closely linked to the district’s heritage and how they’ve been able to strengthen local identity and build a sense of shared responsibility for what goes on in the community.

The special guest of the session was Marek Sztark, who led a workshop called “Empowerment of local communities around cultural heritage”. Mr. Sztark presented examples of empowerment approaches that can be effectively used for the benefit of communities which engage with their local cultural heritage. He referred to many of them as involving the “democratization of memory”. The common thread running through these approaches is that “every place has its own story to tell” and that the aim is to discover – as a community – what has been forgotten, explain that which is difficult to grasp and work through topics that are deemed taboo or have slipped into oblivion.

Marek Sztark

Marek Sztark – niezależny animator i menedżer kultury. Zarządzał instytucjami kultury, między innymi Operą na Zamku w Szczecinie, Szczecin 2016. Działa w wielu organizacjach pozarządowych. Jest członkiem zarządu Forum Kraków. Realizował projekty z różnych dziedzin: rozwoju i integracji środowisk społecznych i zawodowych, ekonomii społecznej, ochrony dziedzictwa kulturowego, animacji rozwoju lokalnego oraz animacji kultury. Jest twórcą marki regionalnej „Miody Drahimskie” i autorem koncepcji modelu animacji lokalnej „Nowa Kultura”. Organizował od 1997 roku Polsko-Niemiecką Konferencję: Architektura ryglowa i drewniana – wspólne dziedzictwo ANTIKON. Był dyrektorem programowym NieKongresu Animatorów Kultury 2014, 2016, 2018 i 2021. Koordynował współpracę Europejskiej Stolicy Kultury Wrocław 2016 z regionem Dolnego Śląska, wtedy zainicjował projekt: „Ratownicy. Niepubliczne strategie ratowania zabytków Dolnego Śląska”. Obecnie jest kierownikiem Dolnośląskiego Laboratorium Kultury przy Ośrodku Kultury i Sztuki we Wrocławiu.

Marek Sztark is an independent cultural event organizer and manager. He has managed cultural institutions, including the Castle Opera in Szczecin, Szczecin 2016. He is active in many civil society organizations and is a board member at Forum Kraków. He has successfully led projects dealing with a variety of topics and issues: development and integration of social and professional communities, social economy, protection of cultural heritage, empowering local development and local culture. He is the creator of the regional brand „Drahim Honeys” and the author of „New Culture”, an original concept for creating and fostering local culture. Since 1997, he has been organizing ANTIKON, an annual Polish-German Conference and Study Trip „Half-timbered and wooden architecture - common heritage ANTIKON”. He was the program director of the Non-Congress of Cultural Animators 2014, 2016, 2018 and 2021. He coordinated the cooperation between the European Capital of Culture Wrocław 2016 and the Lower Silesia region, and afterwards launched the following project: „Rescuers. Non-public strategies for saving the historical monuments of Lower Silesia”. Currently, he is the head of the Lower Silesian Culture Laboratory at the Center for Culture and Art in Wrocław.

Ostatnim elementem zjazdu były warsztaty „Praktykowanie dziedzictwa”, oparte na doświadczeniach Fundacji Ważka z działań realizowanych na Dolnym Śląsku. Spotkanie poprowadzone przez Joannę Skowrońską i Martę Derejczyk zostało poświęcone zagadnieniom związanym z dokumentowaniem i popularyzacją dziedzictwa kulturowego, tworzeniem społecznego archiwum oraz działaniami edukacyjnymi i animacyjnymi. Uczestnicy i uczestniczki spotkania zostali zaproszeni do dyskusji na temat pracy z historiami mówionymi oraz dotyczącymi znaczenia pamięci i niepamięci. Rozmawiali też o dziedzictwie muzycznym, tworzeniu otwartych zasobów w internecie oraz o szeroko pojętym zagadnieniu praktykowania dziedzictwa we współczesnym świecie.

The last segment of the session was the “Practicing heritage” workshop, based on the Ważka Foundation’s work and experience in Lower Silesia. The event, led by Joanna Skowrońska and Marta Derejczyk, focused on the issues related to documenting and popularizing cultural heritage, creating a social archive and organizing educational and animation activities. The workshop participants were invited to have a discussion on working with oral histories and the importance of memory and oblivion. We also talked about musical heritage, creating open resources on the Internet and the broadly framed issue of practicing heritage in today’s world.

Podziękowania dla Prelegentów i Prelegentek z regionu, wśród których znaleźli się: Magdalena Młodzianowska-Chilmon, Agata Fogler, Jolanta Sakowska, Joanna Warecka, Sylwia Wanot, Joanna Wysoczańska, Joanna Skowrońska, Marta Derejczyk, Marek Sztark.

A special thanks to the speakers from the region who attended the 4th edition of the Partnership Academy, and who included: Magdalena Młodzianowska-Chilmon, Agata Fogler, Jolanta Sakowska, Joanna Warecka, Sylwia Wanot, Joanna Wysoczańska, Joanna Skowrońska, Marta Derejczyk, Marek Sztark.

V Zjazd i szkolenie pt. „Rzecznicтво oraz organizowanie akcji społecznych – sposoby angażowania społeczności, mechanizmy organizacji i stymulowanie przebiegiem akcji społecznej, metody działań rzeczniczych” (Gdańsk, Gdynia, 1-3 grudnia 2022) rozpoczęły się wizytą studyjną w siedzibie Stowarzyszenia Waga w Gdańsku i spotkaniem z Elżbietą Jachlewską pt. „Rzecznicтво lokalne w terenie”. Jedną z wielu specjalizacji Stowarzyszenia Waga jest lobbowanie na rzecz Europejskiej Karty Równości Kobiet i Mężczyzn w Życiu Lokalnym. Elżbieta Jachlewska, członkini zarządu opowiedziała nam o inspirujących działaniach Wagi i pokazała je w praktyce. Poza działalnością na rzecz lokalnej społeczności Biskupiej Górki, Stowarzyszenie Waga realizuje także inne projekty angażujące społeczność lokalną, niektóre z nich to „Bilet do Równości”, „Rozmawialnia”, „Etat Tata – lubię to”, „Mama-Ma-Pomysł”, „Darcie pierza”, „Lider – tak, to ja”. Stowarzyszenie Waga prowadzi również Dom Sąsiedzki i Klub Seniorcy przy ulicy Biskupiej na Biskupiej Górcie, bardzo pręźnie włączając w swoje działania mieszkańców.

W następnych dniach w Gdyni odbyły się praktyczne warsztaty na bazie opracowanych studiów przypadków, podzielone na tematy: „Praca ze społecznością: style liderstwa, emocje i postawy towarzyszące działaniom rzeczniczym”, „Praca ze sprawą: definiowanie działań rzeczniczych, komunikacja i metoda analizy sił, sytuacje kryzysowe”, „Co jest sprawą. Jak odróżnić problem od sprawy? Metody działań”, „Formy aktywizmu społecznego – teoria i praktyka”, „Partnerstwo i wolontariat”. Warsztaty poprowadziła Ewelina Bartosik, antropolożka kultury, trenerka i animatorka społeczna działająca w Warszawie, związana m.in. z Pragą-Południe i Wolą.

The 5th session of the Partnership Academy and accompanying workshop entitled “Advocacy and organizing social actions - ways of engaging the community, mechanisms of organizing and stimulating the process of social action, methods of advocacy work” (Gdańsk, Gdynia, December 1-3, 2022) began with a study trip to the headquarters of the Waga Association in Gdańsk and a meeting with Elżbieta Jachlewska entitled “Local advocacy in the field.” One of the many areas of expertise of the Waga Association is lobbying for the European Charter for Equality of Women and Men in Local Life. Elżbieta Jachlewska, a member of the management board, explained to us in a wonderfully engaging way about the many uplifting activities the Association carries out and elaborated on how they look like in practice. In addition to activities for the local community of Biskupia Górka, the Waga Association is also spearheading several other community-based projects, including “Ticket to Equality”, “Conversatory”, “Full-time position – Dad – I like it”, “Mom’s got an idea”, “Plucking”, “Leader – yep, that’s me”. The Waga Association also runs the Neighborhood House and the Seniorcy Club on Biskupia Street, actively involving local residents in its activities.

In the following days, practical workshops were held in Gdynia which were based on completed case studies and were divided up into the following topics: “Working with the community: leadership styles, emotions and attitudes accompanying advocacy activities”; “Working with the cause: defining advocacy activities, communicating and applying the power analysis method, crisis situations”, “What’s a case – how to distinguish a problem from a case. Methods of action”, “Forms of social activism – theory and practice”, “Partnership and volunteering”. The workshops were led by Ewelina Bartosik, a cultural anthropologist, trainer and social animator based out of and active in Warsaw, in particular in the Praga-Południe and Wola districts.

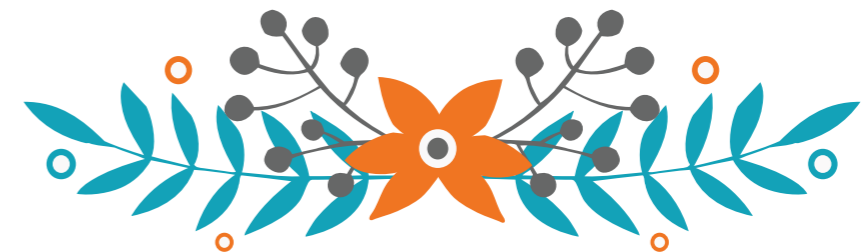

VI Zjazd i szkolenie pt. „Komunikowanie i prowadzenie działań informacyjnych w społecznościach” (Cieszyn, 31 marca-1 kwietnia 2023) towarzyszyły międzynarodowej konferencji pt. „Kultura i Natura. Społeczności lokalne dla dziedzictwa: dobre praktyki w Europie Środkowej”.

Szkolenie metodami warsztatowymi poprowadziły doświadczone reporterki Hanna Bogoryja-Zakrzewska i Katarzyna Błaszczuk pracujące pod wspólną marką Torba Reportera i Podcastera. Podczas zajęć uczestnicy i uczestniczki stworzyli opowieści na zadane tematy, które następnie prezentowali przed kamerą i mikrofonem. Ponadto odbyły się ćwiczenia z emisji głosu, pracy nad świadomym modulowaniem głosu, gestykulacją, sylwetką podczas występów oraz ćwiczenia na przełamanie tremy. W kolejnych blokach tematycznych pracowaliśmy nad tym, jakich błędów unikać podczas wystąpień publicznych, jak przygotować takie wystąpienie, jak nawiązać i utrzymać kontakt z mediami oraz jak powinna wyglądać komunikacja w kryzysie wizerunkowym.

The 6th session of the Partnership Academy and accompanying workshop entitled “Communicating and conducting information activities in communities” (Cieszyn, March 31-April 1, 2023) took place back-to-back with the “Culture and Nature. Local communities for heritage: good practices in Central Europe” International Conference.

The workshop was conducted by seasoned reporters Hanna Bogoryja-Zakrzewska and Katarzyna Błaszczuk of the Reporter’s and Podcaster’s Bag (Torba Reportera i Podcastera). During the course of the workshop, participants created stories focused around set topics, which they then presented in front of the camera and microphone. In addition, there were vocal exercises, work on consciously modulating one’s voice, gestures, posture during performances and exercises to overcome performance anxiety. In other thematic blocks, we worked on what mistakes to avoid during public speaking, how to prepare for delivering a public speech, how to establish and maintain contact with the media, and what communication should look like during a public relations crisis.

Hanna Bogoryja-Zakrzewska

Hanna Bogoryja-Zakrzewska pracowała w ogólnopolskim radiu w Studiu Reportażu i Dokumentu. Przez ponad 30 lat zrobiła ponad 1000 reportaży radiowych i napisała książkę „Zdarzyło się naprawdę. Opowieści reporterskie” (wspólnie z Katarzyną Błaszczyk) wydaną przez Znak w 2019 roku. Zdobyła wszystkie ważne nagrody radiowe w Polsce, jej reportaże reprezentowały polską radiofonię na arenie międzynarodowej. Za swoją pracę dostała Złoty Mikrofon oraz dwa odznaczenia państwowe: Brązowy Krzyż Zasługi od Prezydenta RP, oraz medal „Zasłużony dla Kultury Polskiej” od Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Była członkinią międzynarodowej Feature Group, która przygotowuje najważniejszą światową konferencję dla reportażyściów International Feature Conference.

Hanna Bogoryja-Zakrzewska has worked for a national radio station in the Reportage and Documentary Unit. As a veteran radio reporter with over 30 years of professional work, she has produced more than 1,000 radio documentaries and written the book „It really happened. Reporter’s Stories” (together with Katarzyna Błaszczyk), which was published by the Znak Press in 2019. She has won every prestigious radio award in Poland, and her work has represented Polish radio documentaries and been recognized by the international radio broadcasting community. Her accolades include the Golden Microphone Award and two civil awards: the Bronze Cross of Merit from the President of the Republic of Poland, and the Medal of Merit for Polish Culture from the Minister of Culture and National Heritage. She was a member of the international Feature Group, which prepares the International Feature Conference – the most important global conference for radio and audio documentary makers.

Katarzyna Błaszczyk

Katarzyna Błaszczyk pracowała w największej w Polsce redakcji reportażu radiowego. Przez 15 lat pracy zrobiła ponad 500 reportaży. Zasiadała w Komitecie organizującym największą na świecie konferencję reportażu i podcastów dokumentalnych International Feature Conference. Zdobyła około 20 nagród za reportaże radiowe. Jej produkcje reprezentowały Polską Radiofonię za granicą. Wierzy w moc opowieści. Wspiera też innych, uczy trudnej sztuki rozmowy i storytellingu. Po to, by każdy mógł snuć ciekawie swoją opowieść, albo być narratorem historii innych ludzi. Współautorka jedynej na rynku podręcznika „Sztuka rozmowy w podcaście i nie tylko”.

Katarzyna Błaszczyk has worked in the largest radio documentary office in Poland. Over the course of 15 years, she has authored more than 500 radio documentaries. In the past, Ms. Błaszczyk has been a member of a committee organizing the world’s largest conference of documentary reporting and podcasts, the International Feature Conference. She is the recipient of some 20 awards for her radio documentaries. Her productions have represented the Polish broadcasting industry in international competitions. She believes in the power of stories. She also supports others and teaches the difficult art of conversation and storytelling, believing firmly that everyone can tell their own story in an interesting way, or be a narrator of other people’s stories. She is co-author of a one-of-a-kind textbook called: „The art of conversation in a podcast and elsewhere”.

Dodatkowym elementem edukacyjnym – uzupełnieniem wymiany doświadczeń wspierającym uczestników AP – były comiesięczne webinaria i letnie spotkania Akademii Partnerstwa. Odbłyło się 12 takich wydarzeń w formule online, o różnorodnej tematyce, zgodnej z zapotrzebowaniem zgłaszanym przez uczestników i uczestniczki AP (m.in. Samotność lidera/liderki, Strategia fundraisingowa organizacji, Projektowanie budżetu organizacji, Darmowe aplikacje do pracy w organizacji, Rzecznictwo lokalne). Jeden z webinarów skierowany do liderów i liderki organizacji pozarządowych był poświęcony ważnej tematyce – **„Wartości społeczeństwa obywatelskiego i Strategia na rzecz społeczeństwa obywatelskiego w Europie”** (kwiecień 2023). Wolność, samorządność, solidarność to idee i wartości, które mają fundamentalne znaczenie dla demokratycznego społeczeństwa. Dają siłę do angażowania się w działania prospołeczne i zmieniania świata na lepszy. Webinar poprowadził gość specjalny Jacek Michałowski, Ambasador Akademii Partnerstwa.

An additional educational component, which has complemented the exchange of experiences at the Partnership Academy, are the monthly webinars and summer meetings of the Partnership Academy. To date, twelve such events have taken place online, treating of various topics, but always responding to specific needs expressed by Partnership Academy participants (including The Loneliness a Leader Faces, Fundraising Strategy for your Organization, Budget Design for your Organization, Free Applications for Use in Your Organization, Local Advocacy etc.). One of the webinars addressed to leaders of civil society organizations was devoted to an important topic – **“Values of Civil Society and the Strategy for Civil Society in Europe”** (April 2023). Liberty, self-government, solidarity are ideas and values that are of fundamental importance in a democratic society. They empower you to engage in pro-social activities and change the world for the better. The webinar was hosted by a special guest, Jacek Michałowski, Ambassador of the Partnership Academy.

Jacek Michałowski

Jacek Michałowski od ponad 40 lat aktywnie działa i pracuje w sferze pozarządowej. Współpracownik opozycji demokratycznej w czasach PRL i członek pierwszej Solidarności. Dyrektor Programowy Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności w latach 2000–2010, psycholog, psychoterapeuta, urzędnik państwowy – m.in. Dyrektor Generalny Kancelarii Prezesa Rady Ministrów w latach 1998–2000, Szef Kancelarii Prezydenta RP w latach 2010–2015 oraz Dyrektor Biura Studiów i Analiz Kancelarii Senatu RP w latach 1990–1998. Nauczyciel akademicki – m.in. wykładowca w Collegium Civitas, działacz i mentor organizacji społecznych. Od 2019 roku jest animatorem w społecznej inicjatywie pt. „30. Rok Wolności” (www.rokwolnosc.pl), w ramach której prowadzi m.in. warsztaty online dla młodzieży „Wolność – Samorządność – Solidarność”.

Jacek Michałowski has been active and working in the civil society sector for over 40 years. A member of the democratic opposition during the time of the Polish People’s Republic and a member of the first Solidarity movement. Program Director of the Polish-American Freedom Foundation in 2000–2010, psychologist, psychotherapist, public official, serving in such roles as Chief of the Chancellery of the Prime Minister in 1998–2000, Chief of the Chancellery of the President of the Republic of Poland in 2010–2015 and Director of the Office of Studies and Analysis of the Chancellery of the Senate of the Republic of Poland in 1990–1998. Academic teacher - including: lecturer at Collegium Civitas, community organizer and mentor of community-based organizations. Since 2019 he has spearheaded „Thirtieth Year of Freedom” (www.rokwolnosc.pl) - a nationwide grassroots initiative - and runs „Freedom - Self-Government - Solidarity” online workshops for young people which are part of the initiative.

Potrzeba umiędzynarodowienia projektu została sformułowana podczas **Międzynarodowej Konferencji „Kultura i Natura”**, podczas której 26 organizacji społeczeństwa obywatelskiego z Europy Środkowo-Wschodniej i innych krajów europejskich podpisało w Cieszynie Deklarację o roli ekoturystyki w ochronie i zachowaniu dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego (zob. Rozdz. V).

The need to internationalize the project was formulated during the **International “Culture and Nature” conference**, during which 26 civil society organizations from Central and Eastern Europe and other European countries signed the Declaration in Cieszyn on the role of ecotourism in the protection and preservation of natural and cultural heritage (see Chapter V).

Projekt „Reclaim Our Civil Space!” – „Odzyskajmy naszą obywatelską przestrzeń”, 2020-2023

The “Reclaim Our Civil Space!” Project (2020-2023)

Akademia Partnerstwa powstała w ramach międzynarodowego projektu „Reclaim Our Civil Space!” – „Odzyskajmy naszą obywatelską przestrzeń!” realizowanego przez konsorcjum 10 organizacji społecznych z Węgier, Polski, Słowacji, Rumunii, Bułgarii, Serbii i Norwegii.

Naszym celem jest przeciwdziałanie tendencjom kryzysu demokratycznego i kurczenia się przestrzeni obywatelskiej, obserwowanym w ostatnich latach, szczególnie w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej.

Połączyliśmy siły, ponieważ wierzymy w naszą pracę i siłę obywateli i obywaterek w budowaniu od podstaw zdrowszych społeczeństw. Nasze organizacje pochodzą z różnych krajów, o różnej historii, ale łączą nas wyzwania, przed którymi stoimy i zmiany, do których dążymy w tym zakresie. Projekt ten jest naszym wspólnym wysiłkiem na rzecz poprawy jakości naszych demokracji poprzez wzmocnienie podmiotów społeczeństwa obywatelskiego w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej.

Nasza wizja to przestrzeń obywatelska rozwijająca się w demokratycznym i sprzyjającym środowisku, w którym ludzie podejmują działania, organizują się i wspólnie bronią swoich interesów, bez strachu i ograniczeń.

Wierzymy w społeczeństwo, w którym każdy jest w stanie poprawić swoje życie i środowisko, a także ma możliwość wykorzystania swojego potencjału.

Projekt „Odzyskajmy naszą obywatelską przestrzeń!” korzystał z dotacji w wysokości 1,8 mln EUR od Islandii, Liechtensteinu i Norwegii za pośrednictwem EEA and Norway Grants Fund for Regional Cooperation.

The Partnership Academy was established as part of the “Reclaim Our Civil Space!” international project which has been implemented by a consortium of 10 community-based organizations from Hungary, Poland, Slovakia, Romania, Bulgaria, Serbia and Norway.

Our goal has been to counteract the tendencies characteristic of a democracy crisis and shrinking civic space observed in recent years, especially in Central and South-Eastern Europe.

We have joined forces because we believe in our work and the power of citizens to build healthier societies from the bottom up. Our organizations come from different countries, with different histories, but we are united by the challenges we face and the changes we strive to introduce. This project is our joint effort to improve the quality of our democracies by strengthening civil society actors in Central and South-Eastern Europe.

Our vision is a civic space that develops in a democratic and supportive environment where people take action, organize and defend their interests together, without fear or constraints.

We believe in a society where everyone is able to improve their lives and the environment and has the opportunity to realize their potential.

The “Reclaim our civic space!” project was possible thanks to a generous 1.8M EUR grant from Iceland, Liechtenstein and Norway as part of the EEA and Norway Grants Fund for Regional Cooperation.

Więcej informacji: | **More information:** civilspace.eu

Absolwenci i Absolwentki Akademii Partnerstwa 1.0

Partnership Academy Alumni

Monika Banach
 Jadwiga Budzyńska
 Małgorzata Chyczyńska
 Anna Ciecieręga
 Małgorzata Duda vel Dudzińska
 Alicja Gniazdowska
 Katarzyna Hełpa-Liszkowska
 Renata Kozyra-Wojtasik
 Dorota Jurczyńska
 Magdalena Młodzianowska-Chilmon
 Dorota Pędziwiatr
 Martyna Paluchiewicz-Łabaj
 Teresa Rysztak
 Katarzyna Szeremeta
 Tomasz Szwalek
 Alicja Włodarska
 Elżbieta Ząbczyńska

Ambasadorzy i Ambasadorki Akademii Partnerstwa

Partnership Academy Ambassadors

Zbigniew Jędrzejewski
 Lubomira Kolcheva
 Michał Książek
 Jacek Michałowski
 Joanna Pawluśkiewicz
 Waldemar Rudyk
 Krystyna Wolniakowski

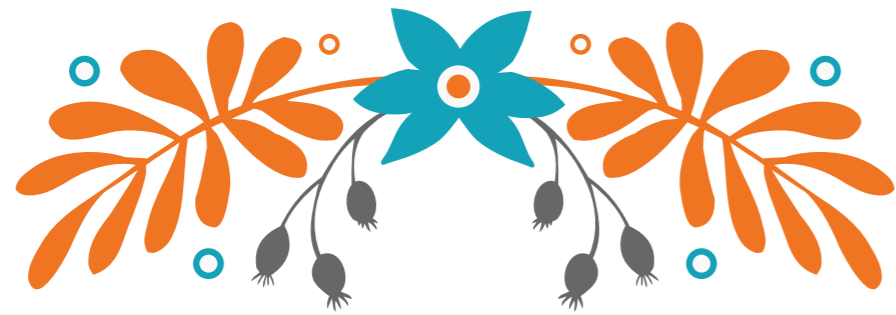
Zespół Akademii Partnerstwa

Partnership Academy Team

Anna Woźniak-Lubaś
 Dominika Zaręba
 Katarzyna Szczęśniak
 Katarzyna Paterek
 Nina Gałuszka
 Sylwester Sadurski
 Barbara Firlej

 Akademia
Partnerstwa

Marzy mi się...

Teresa Rysztak

Kiedy słoneczny dzień w ciemną noc się zmienia
wtedy – niczym pszczoły do miodu – lecą do mnie marzenia.
Zazwyczaj radosne, rzadko kiedy smutne –
o nich właśnie krótką pogawędkę utnę.

Marzy mi się świat bez wojen bratobójczych, czy też innych
Świat bez chorób, świat bez głodu.
Pełen kwiatów tak niewinnych.

Marzę także o pokoju, na całutkim bożym świecie.
Słonku jasnym, ciepłym piecu,
kiedy zima świat przygniecie.

By rodziny się kochały, by nam drzewa wciąż szumiały
Aby miłość świat scalała
To mych marzeń gama cała.

I dream of...

Teresa Rysztak

When sunny day turns to dark, dark night
Dreams – like bees on honey – all on me alight.
They're usually happy, rarely ever sad –
A little chat on them's a good thing to be had.

I dream of a world with no civil war nor any war,
A world where disease and hunger are no more,
Full of flowers innocent to their core.

Oh, I dream of peace on God's earth so,
Of a bright sun and a warm stove's glow,
Just as winter's come to deliver its blow.

That families love each other, that trees keep rustling away
That love would unite the world and win the day
These are my dreams in full array.

V. „KULTURA I NATURA”

Deklaracja o roli ekoturystyki w ochronie
i zachowaniu dziedzictwa przyrodniczego
i kulturowego

“CULTURE AND NATURE”

Declaration about the role of eco-
tourism in protecting and preserving
natural and cultural heritage

Cieszyn, 29 marca 2023 roku
Cieszyn, March 29th, 2023

The Signatories of this Declaration

TAKING INTO CONSIDERATION global declarations and documents that draw on the fundamental principles of sustainable tourism and ecotourism, including:

The Quebec Declaration on Ecotourism, UN International Year of Ecotourism, 2002¹;

The Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians (Carpathian Convention), Kiev, 2003²;

The Oslo Statement on Ecotourism, Global Ecotourism Conference, 2007³;

The Global Sustainable Tourism Criteria, IUCN World Conservation Congress, 2008⁴;

The Lille Declaration towards a European Greenway Network, 2000; and the subsequent Madrid Declaration for a European Green Network, European Greenways Association, 2010⁵;

The Declaration of the 2nd European Ecotourism Conference, European Ecotourism Network, Brasov, 2013⁶;

The Glasgow Declaration on Climate Action in Tourism, 2021 United Nations Climate Change Conference COP 26, Glasgow, 2021⁷.

TAKING FULL ACCOUNT of the UN Transforming Our World – The 2030 Agenda for Sustainable Development, which defines 17 sustainable development goals⁸.

Sygnatariusze niniejszej Deklaracji

MAJĄC NA UWADZE światowe deklaracje i dokumenty uwzględniające założenia turystyki zrównoważonej i ekoturystyki, w tym:

Ekoturystyczną deklarację z Quebec, 2002¹;

Ramową Konwencję o ochronie i zrównoważonym rozwoju Karpat (Konwencję Karpacką) z Kijowa, 2003²;

Oświadczenie o ekoturystyce z Oslo, 2007³;

Globalne kryteria zrównoważonej turystyki, 2008⁴;

Deklarację o europejskiej sieci greenways z Lille, 2000; późniejszą Deklarację z Madrytu na rzecz europejskiej sieci greenways, 2010⁵;

Deklarację o ekoturystyce w Europie z Braszowa określającą koncepcję destynacji ekoturystycznych, 2013⁶;

Deklarację na Rzecz Działań Klimatycznych w Turystyce z Glasgow, 2021⁷.

UWZGLĘDNIAJĄC Agendę na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 ONZ określającą 17 celów zrównoważonego rozwoju⁸.

PRZYJMUJĄC definicję ekoturystyki Globalnej Sieci Ekoturystycznej – Global Ecotourism Network:

Ekoturystyka to odpowiedzialne podróżowanie do obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo, które przyczynia się do ochrony środowiska i podtrzymuje dobrobyt lokalnych społeczności. Jednocześnie – poprzez edukację wszystkich zainteresowanych grup (odwiedzających, personelu i odwiedzanych) – buduje wiedzę i świadomość.

Zgadają się, że:

1. Ekoturystyka opiera się na lokalnych zasobach, dziedzictwie, wyjątkowości miejsca. Wspiera ochronę oraz zachowanie lokalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Umożliwia zwiedzającym poznawanie i pogłębianie wiedzy o odwiedzanym regionie i jego mieszkańcach, odkrywanie jego unikatowości i różnorodności. Zwiększa świadomość zarówno turystów, jak i mieszkańców oraz buduje poparcie społeczne dla miejsc cennych przyrodniczo, kulturowo i krajobrazowo oraz obszarów chronionych.

2. Regiony ekoturystyczne (tzw. destynacje ekoturystyczne), przy zaangażowaniu społeczności lokalnych, powinny zwracać szczególną uwagę na ciekawą i angażującą prezentację oraz interpretację dziedzictwa miejsca – historii, sztuki, zabytków, produktów lokalnych, krajobrazu, przyrody oraz współczesnej kultury regionalnej, w tym wydarzeń promujących dziedzictwo oraz włączać wszystkie pokolenia w ten proces. Do form atrakcyjnej interpretacji dziedzictwa związanych z ekoturystyką należą m.in. wioski tematyczne, ekomuzea, zagrody edukacyjne, warsztaty twórcze, zielone szlaki greenways, kwesty i gry terenowe etc.

3. Destynacje ekoturystyczne powinny stawiać szczególny nacisk na ochronę krajobrazu kulturowego, dbałość o estetykę otoczenia, architekturę i ład przestrzenny, uwrażliwienie społeczności lokalnych i turystów w tej dziedzinie, a także tworzenie wzorców ochrony krajobrazu i upowszechnianie dobrych praktyk.

4. Rozwój terenów przygranicznych jest podstawą długofalowego i kompleksowego rozwoju zrównoważonego, w którym swoje ważne miejsce zajmuje ekoturystyka. Współpraca transgraniczna jest kluczowa dla zachowania i ochrony środowiska przyrodniczego regionu. Naturalne ekosystemy nie uwzględniają istnienia granic, a ich prawidłowa ochrona oraz odpowiednie gospodarowanie człowiekiem nie są możliwe bez traktowania tych ekoregionów jako spójnych obszarów przyrodniczych.

5. Ekoturystyka włącza w działania różne pokolenia i grupy społeczne, zwłaszcza młodych ludzi, kobiety

PURSUANT to the definition of ecotourism as formulated by the Global Ecotourism Network, to wit:

Ecotourism is responsible travel to natural and cultural areas that conserves the environment, sustains the well-being of the local people, and creates knowledge and understanding through interpretation and education of all involved: visitors, staff and the visited.

Have agreed as follows:

1. Ecotourism is built on local resources, heritage and genius loci. It contributes to preserving and protecting local natural and cultural heritage. It makes it possible to learn about the communities and explore the region and discover its diversity and what makes it stand out. Furthermore, it increases awareness not only among tourists but also local residents and strengthens community support for important natural, cultural and landscape areas including protected areas.

2. Ecotourist destinations should – with the involvement of local communities and different generations – focus on creating attractive and engaging presentations and interpretations of what it is that makes that local heritage worth discovering: the history, arts, historical sites, landscapes, nature and contemporary regional culture, including events celebrating local heritage. There are many different ways to make heritage interpretation more attractive in the context of ecotourism and they include, among others, thematic villages, ecomuseums, learning farms, creative workshops, greenways, heritage quests, outdoor learning games etc.

3. Ecotourist destinations should place special emphasis on protecting the cultural landscape, especially taking care of the aesthetics of the surrounding environment, keeping to high standards of architecture and spatial design, and developing model examples of landscape protection and good practice, all the while making sure that local communities and tourists alike have a greater appreciation for this.

4. The long-term and comprehensive growth of border regions rests on sustainable development, an important element of which is ecotourism. Cross-border collaboration is essential to safeguard and protect the natural environment in these regions. Natural ecosystems don't care about national borders and to allow for their effective protection alongside economic development requires they be treated as part of a larger whole.

5. Ecotourism unleashes the power of community in people from different generations and walks of life, but especially young people, women and senior citizens.

¹ Quebec Declaration on Ecotourism, UN International Year of Ecotourism, UNEP i UNWTO, 2002.

² Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians (Carpathian Convention), Kijów, 2003.

³ Oslo Statement on Ecotourism, Globalna konferencja ekoturystyczna, TIES, 2007.

⁴ Global Sustainable Tourism Criteria (GSTC), Światowy kongres ochrony przyrody IUCN w Barcelonie, UNEP, UNWTO i Rainforest Alliance, 2008.

⁵ Lille Declaration towards an European Greenway Network, 2000; później Madrid Declaration for a European Green Network, European Greenways Association EGWA, 2010.

⁶ Declaration of the 2nd European Ecotourism Conference, European Ecotourism Network, Braszów, 2013.

⁷ The Glasgow Declaration on Climate Action in Tourism, Szczyt Klimatyczny COP 26 w Glasgow, ONZ, UNWTO, 2021.

⁸ UN Transforming Our World – The 2030 Agenda for Sustainable Development.

i seniorów, zachowując równość społeczną w regionie i wyrównując szanse słabszych grup. Poprzez ekoturystykę można skutecznie aktywizować różne grupy społeczności lokalnych, dając możliwość działania i rozwoju wszystkim pokoleniom dla wspólnego dobra.

6. Ekoturystyka oparta na społecznościach lokalnych (ang. community-based ecotourism) pełni rolę w wyrównywaniu szans, szczególnie w zakresie, w jakim wzmacnia pozycję kobiet. Ekoturystyka to doskonała okazja dla kobiet do rozwoju zawodowego i osobistego w społeczności, w której mieszkają i pracują. Pozwala na angażowanie kobiet o różnych umiejętnościach, zainteresowaniach i pasjach. Ekoturystyka łączy także kobiety z miejscem, w którym żyją, co jest korzystne dla całej społeczności i wszystkich jej pokoleń.

7. Ekoturystyka może odegrać dzisiaj wyjątkową rolę w przywróceniu wzrostu oraz stabilności społeczeństwom i społecznościom świata, gdyż jak żadna inna działalność gospodarcza opiera się na interakcji między ludźmi, międzynarodowym dialogu, szacunku dla lokalnej kultury i różnorodności, otwartości, współpracy i solidarności wykraczającej poza granice państw.

Źródła:

Jampol Glenn, Janér Ariane, World, Interrupted, Global Ecotourism Network, 2020.

Zaręba Dominika, Ekoturystyka, IV wyd., PWN, Warszawa 2020.

In effect it creates opportunities for less advantaged groups to take the lead and contributes to greater overall equality of opportunity. Ecotourism acts as an important impulse for empowering various groups and communities, and in effect gives people from all age groups opportunities to work for the common good.

6. Community-based ecotourism plays an important part in advancing equality of opportunity, especially as concerns strengthening the role of women. Ecotourism offers an amazing opportunity for women to pursue their professional and personal goals in the communities in which they live and work. Furthermore, women, whatever their skills, interests and passions, can find a place for themselves thanks to the inclusive and broad nature of this approach to community development. Significantly, ecotourism binds women closer to where they live, with all the benefits to community and the different age groups that come with it.

7. Ecotourism can play a truly unique role in helping communities and societies the world over to bring back growth and stability, because unlike any other form of economic activity, it depends on constant, authentic interactions between people and within and between communities, international dialogue, respect for local culture and diversity, openness, collaboration and solidarity that transcends national boundaries.

Sources:

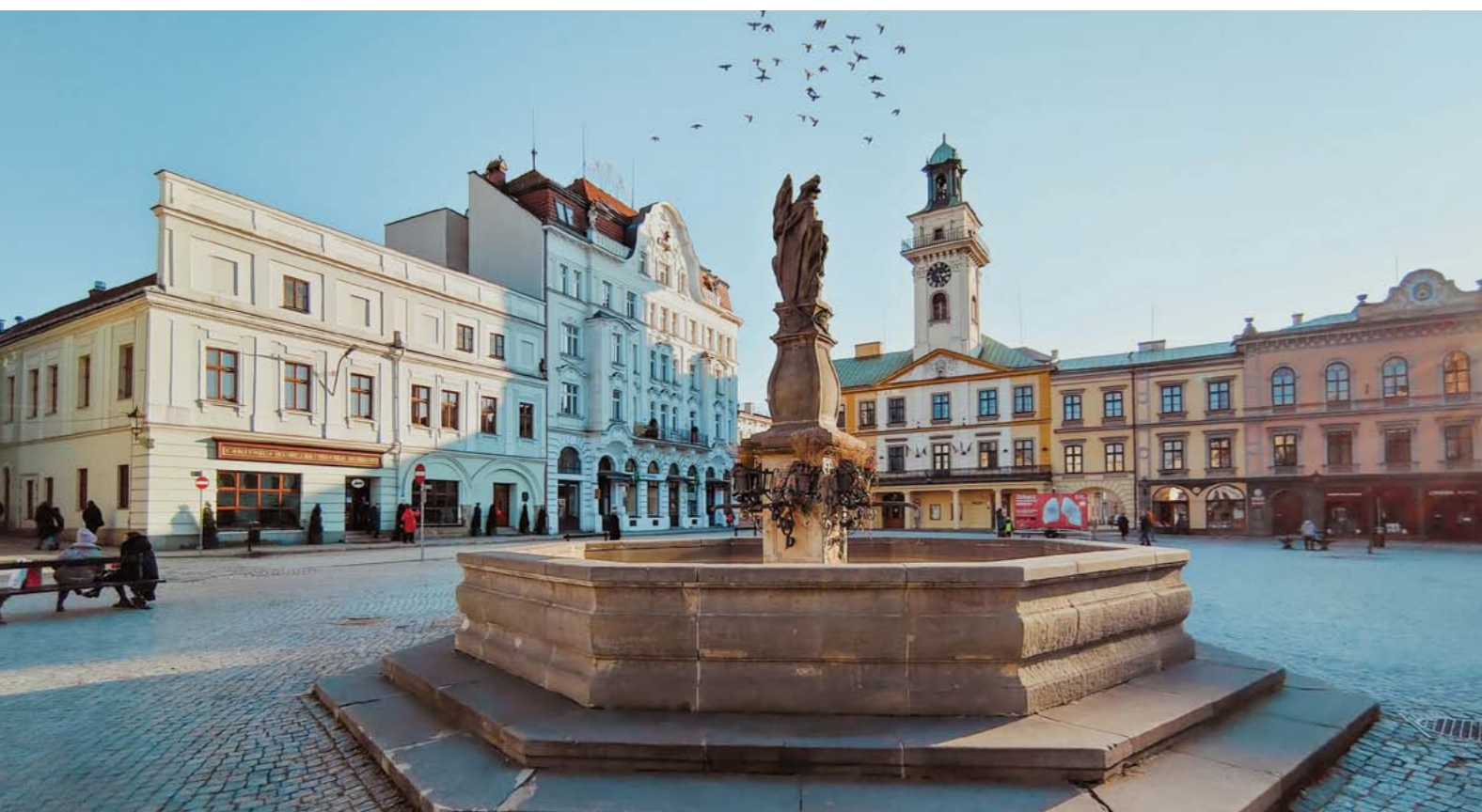
Jampol Glenn, Janér Ariane, World, Interrupted, Global Ecotourism Network, 2020.

Zaręba Dominika, Ekoturystyka, (4th ed.), PWN, Warsaw 2020.

Sygnatariusze | Signatories:

- Fundusz Partnerstwa, Polska | **Partnership Fund, Poland**
- Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „OLZA”, Polska | **“OLZA” Association for Development and Regional Cooperation, Poland**
- Europejskie Stowarzyszenie Greenways EGWA | **European Greenways Association EGWA**
- Stowarzyszenie Greenways Polska | **Greenways Poland Association**
- Fundacja Bieszczadzka, Polska | **Bieszczady Foundation, Poland**
- Nadace Partnerství, Republika Czeska | **Nadace Partnerství, Czechia**
- Partnerství o.p.s., Republika Czeska | **Partnerství o.p.s., Czechia**
- ČSOP Veronica, Czeska Unia Ochrony Przyrody Veronica, Republika Czeska | **ČSOP Veronica, Czech Union for Nature Conservation Veronica, Czechia**
- Inicijativa mladih za ljudska prava, Serbia | **Youth Initiative for Human Rights, Serbia**
- Dunakanyar Kultúrtáj és Környezetvédelmi Egyesület, Węgry | **Danube Bend Cultural Agglomeration and Association for Environmental Protection, Hungary**
- Nadácia Aevis, Słowacja | **Aevis Foundation, Slovakia**
- Greenways Ukraina | **Greenways Ukraine**
- Fundația pentru Parteneriat, Rumunia | **Romanian Environmental Partnership Foundation, Romania**
- Europejska Sieć Ekoturystyki | **European Ecotourism Network**
- Fundacja Wspierania Kreatywnej Edukacji, Rozwoju i Rewitalizacji „Kreaktywator”, Polska | **Foundation for Supporting Creative Education, Development and Revitalization „Kreaktywator”, Poland**
- Dom Przyrody i Kultury, Polska | **House of Nature and Culture, Poland**
- Postomińskie Stowarzyszenie „Razem Lepiej”, Polska | **Postomino Association „Together Better”, Poland**
- Strefa Rytmu, Polska | **Rhythm Zone, Poland**
- Stowarzyszenie „Co się to porobi”, Polska | **“Co się to porobi” Association, Poland**
- Miejski Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji w Chełmku, Polska | **Municipal Center for Culture, Sports and Recreation in Chełmek, Poland**
- Stowarzyszenie Orzeł i Reszka, Polska | **Orzeł i Reszka Association, Poland**
- Stowarzyszenie Schron Kultury Europa, Polska | **Europa Culture Shelter, Poland**
- Fundacja „Made in Brochów”, Polska | **“Made in Brochów” Foundation, Poland**
- Cech Rzemiosł Różnych w Pabianicach, Polska | **The Guild of Various Crafts in Pabianice, Poland**
- Towarzystwo Przyjaciół Lanckorony, Polska | **Society of Friends of Lanckorona, Poland**
- Stowarzyszenie Ekologiczno-Kulturalne „Na Bursztynowym Szlaku”, Polska | **“On the Amber Trail” Ecological-Cultural Association, Poland**

Deklaracja jest częścią konferencji „Kultura i Natura. Społeczności lokalne dla dziedzictwa: dobre praktyki w Europie Środkowej” (Cieszyn, Polska, 29 marca 2023 roku). Zapraszamy wszystkie organizacje i instytucje, które popierają Deklarację, do jej podpisania. | **The Declaration is a part of “Culture and Nature. Local Communities for Heritage: Good Practices in Central Europe” Conference (Cieszyn, Poland 29th of March 2023). We invite all the organizations and institutions that endorse the Declaration, to sign it.**

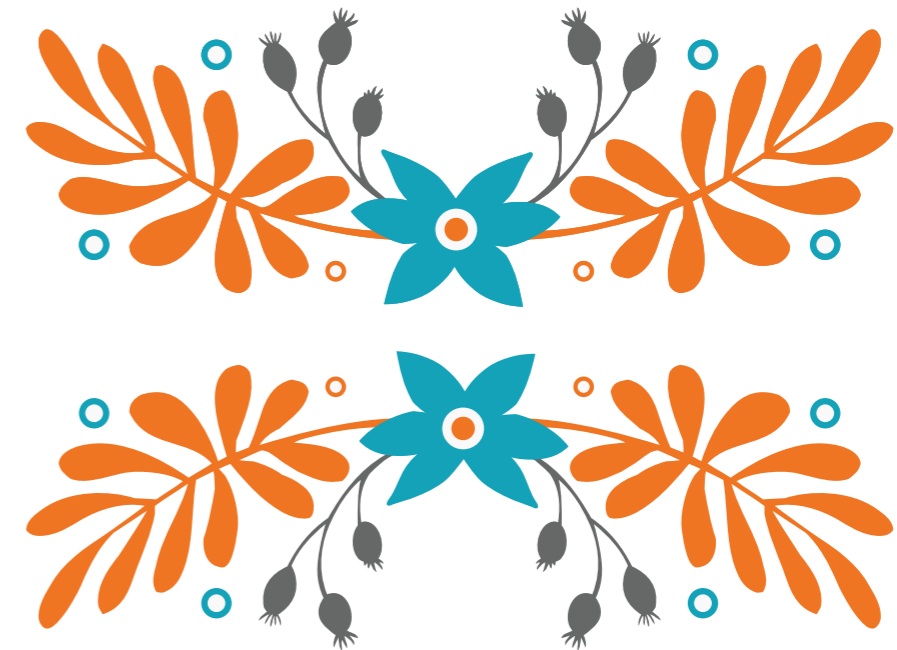

Kodeks przyjaznych wydarzeń Akademii Partnerstwa The Partnership Academy's Code of Conduct

1. Na zjazdy i szkolenia przyjeżdżamy transportem zbiorowym lub planujemy wspólne przejazdy samochodowe (carpooling).
2. Ograniczamy liczbę drukowanych materiałów; informacje gromadzimy głównie w formie cyfrowej, na ogólnodostępnym dysku lub w chmurze.
3. Stosujemy opakowania i naczynia wielorazowego użytku – zwłaszcza na wodę oraz napoje.
4. Zapewniamy posiłki wegetariańskie i wegańskie.
5. Ograniczamy liczbę niepotrzebnych gadżetów.
6. Segregujemy śmieci.
7. Angażujemy lokalnych partnerów w program i jego planowanie.
8. Zaczynamy punktualnie i pilnujemy programu.
9. Korzystamy z lokalnych usług i produktów, tam gdzie tylko możliwe.

1. We plan to come to the sessions/workshops by public transport or carpool.
2. We shall limit the number of printed materials. We shall collect information mainly in digital format, either on a shared drive or on a cloud drive.
3. We shall use reusable packaging and dishes - especially for water and drinks.
4. We shall provide vegetarian and vegan meals.
5. We shall limit the number of unnecessary gadgets.
6. We shall recycle.
7. We shall involve local partners in the program and its planning.
8. We shall start on time and keep to the schedule.
9. We shall use local services and products wherever possible.

Fundusz Partnerstwa

Od 2004 roku Fundusz Partnerstwa wspiera działania społeczności lokalnych na rzecz ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju. Aktywizujemy mieszkańców miast i terenów wiejskich do podejmowania inicjatyw proekologicznych, które przyczyniają się do zachowania dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego oraz poprawy jakości życia, stanu środowiska i krajobrazu. Podstawę naszych działań stanowią cztery filary: edukacja ekologiczna, turystyka zrównoważona, społeczeństwo obywatelskie oraz zrównoważone miasta i wsie.

Jesteśmy członkiem międzynarodowego stowarzyszenia Environmental Partnership Association (EPA) działającego w Europie Środkowo-Wschodniej. Skupia ono sześć fundacji wspierających zrównoważony rozwój w Polsce, Republice Czeskiej, na Słowacji, Węgrzech, w Rumunii i Bułgarii. Należymy także do europejskiej sieci Citizen Initiatives in Global Solidarity (CIGS – Inicjatywy obywatelskie w globalnej solidarności).

Since 2004, the Partnership Foundation has been supporting local communities engaged in environmental protection and sustainable development. We empower residents of cities, towns and rural areas to launch environmental initiatives which support protection of natural and cultural heritage and improve livelihoods, the state of the environment and landscapes. Our work rests on 4 pillars: environmental education, sustainable tourism, civil society and sustainable cities and towns.

We are a member of the international Environmental Partnership Association operating in Central and Eastern Europe. It brings together six foundations supporting sustainable development in Poland, the Czech Republic, Slovakia, Hungary, Romania and Bulgaria. We also belong to the European Network for Citizen Initiatives in Global Solidarity (CIGS).

Publikacja powstała w ramach projektu „Reclaim our Civil Space!” („Odzyskajmy naszą obywatelską przestrzeń!”), w którym uczestniczą organizacje z Polski, Węgier, Słowacji, Czech, Rumunii, Bułgarii, Serbii oraz Norwegii. Projekt korzysta z dotacji w wysokości 1,8 mln EUR od Islandii, Liechtensteinu i Norwegii za pośrednictwem Funduszu Grantów EOG i Norweskiego Funduszu Współpracy Regionalnej.

The publication is part of the „Reclaim our Civil Space!” project, which involves a consortium of organizations from Poland, Hungary, Slovakia, the Czech Republic, Romania, Bulgaria, Serbia and Norway. The project is made possible thanks to a 1.8 mln EUR grant from Iceland, Liechtenstein and Norway as part of the EEA and Norway Grants Fund for Regional Cooperation.

